

Fördjupat handlingsprogram

för bevarande av de nationella
minoritetsspråken finska, jiddisch,
meänkieli och romska

Fördjupat handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska

Redovisning av regeringsuppdrag Ku2021/01315
Isofs diarienummer: 14-21/0931

Institutet för språk och folkminnen, 2021

Box 135, 751 04 Uppsala

Telefon: 0200-28 33 33 (växel)

E-post: registrator@isof.se

www.isof.se

Innehåll

FÖRDJUPAT HANDLINGSPROGRAM	1
INLEDANDE ORD	5
1. ETT FÖRDJUPAT HANDLINGSPROGRAM	6
1.1 Läsanvisningar	6
1.2 Om uppdraget.....	6
1.3 Samråd	8
1.4 Handlingsprogrammets inriktning och avgränsning	9
<i>Utbildningssektorn och redan beslutade insatser.....</i>	<i>9</i>
<i>Stödet för de nationella minoriteternas föreningsliv</i>	<i>10</i>
<i>Andra överväganden</i>	<i>11</i>
2. REVITALISERING	12
2.1 Målen för revitaliseringen.....	12
2.2 Att mäta hur hotade språken är	13
2.3 Vad krävs för att vända situationen?	15
<i>A. Språköverföring mellan generationer.....</i>	<i>16</i>
<i>B. Lagstiftning som garanterar de nationella minoriteterna språkliga och kulturella rättigheter</i>	<i>17</i>
<i>C. Goda utbildningsvägar.....</i>	<i>18</i>
<i>D. Positiv attityd i det omgivandet samhället.....</i>	<i>20</i>
<i>E. Stöd till institutioner som arbetar med minoritetsspråken.....</i>	<i>21</i>
<i>F. Kultur- och medieutbud</i>	<i>22</i>
<i>G. Språkteknologisk utveckling.....</i>	<i>23</i>
3. FINSKA, JIDDISCH, MEÄNKIELI OCH ROMSKA – EN NULÄGES- BESKRIVNING.....	25
3.1. Finska	25
3.1.1 Om finskan i Sverige.....	25
3.1.2 Språkvården i finska på Isof	26
3.1.3 Revitaliseringen av finskan.....	27
3.2 Jiddisch	34
3.2.1 Om jiddisch i Sverige	34
3.2.2 Språkvården i jiddisch.....	35
3.2.3 Revitaliseringen av jiddisch.....	35
3.3 Meänkieli	42

3.3.1 Om meänkieli i Sverige	42
3.3.2 Språkvården i meänkieli.....	43
3.3.3 Revitaliseringen av meänkieli	44
3.4 Romska.....	50
3.4.1 Om romska i Sverige	50
3.4.2 Språkvården i romska.....	51
3.4.3 Revitaliseringen av romska	53
4. FÖRSLAGEN.....	61
God utbildningsvägar	61
Förslag: Ett ökat kursutbud i jiddisch, meänkieli och romska	61
Förslag: Översättarutbildningar på jiddisch, meänkieli och romska.....	64
Förslag: Korttidsstudier i finska	67
Förslag: Studier i finska inom yrkesutbildningen	69
Språköverföring mellan generationer	70
Förslag: Insamling av data om antalet finsktalande i Sverige	70
Stöd till organisationer som arbetar med de nationella minoriteternas språk och kultur	73
Förslag: Lokala eller regionala språkresurscentrum för finska, jiddisch, meänkieli respektive romska.....	73
Förslag: Förstärkt språkvård i jiddisch	75
Förslag: Förstärkt språkvård i meänkieli	75
Förslag: Förstärkt språkvård i romska	75
Förslag: Ökat anslag för revitaliseringsbidrag	77
Förslag: Inrättande av verksamhetsbidrag	77
Stärkt kultur- och medieutbud	79
Förslag: Förstärkt litteratur- och kulturfrämjande för finska, jiddisch, meänkieli och romska	79
Förslag: Ökade resurser till finskspråkig film och kultur.....	85
Språkteknologisk utveckling.....	87
Förslag: Uppbyggnad av språkbank för jiddisch, meänkieli och romska.....	87
REFERENSER.....	90
Rapporter och artiklar	90
Propositioner, statliga utredningar och regeringsuppdrag.....	93
Lagar och förordningar.....	94

BILAGA 1. SAMMANSTÄLLNING AV FÖRSLAGEN

Inledande ord

Många initiativ har på senare år tagits för att stärka de nationella minoriteternas ställning i Sverige och för att revitalisera de nationella minoritetsspråken. Detta är mycket glädjande även om insatserna ska ses i ljuset av att antalet talare av flera språk minskar och språkbytesprocessen accelererar.

Institutet för språk och folkminnen (Isof) har i det förslag till handlingsprogram som lämnades till regeringen i september 2020 presenterat en rad förslag som vi bedömer kan vända utvecklingen i en mer positiv riktning. Isof fick i maj 2021 i uppdrag att fördjupa och utveckla några av dessa förslag. Uppdraget redovisas i denna rapport. Jag är övertygad om att förslagen som återfinns nedan är viktiga steg på vägen mot en stabilare situation för språken och därmed ett tryggt av den språkliga och kulturella mångfald som vi i Sverige har förbundit oss att värna.

Rapporten behandlar situationen för finska, jiddisch, meänkieli och romska. Ansvaret för de samiska språken ligger hos Sametinget, som i sitt handlingsprogram för samiska lagt fram en rad förslag som i vissa delar överensstämmer med de förslag som Isof lämnat.

Rapporten har tagits fram av experter här på Isof i nära dialog med såväl de nationella minoriteterna som berörda organisationer och myndigheter. Deras bidrag till arbetet har varit ovärderligt och förtjänar ett stort tack.

Uppsala den 30 september

Martin Sundin
Generaldirektör

1. Ett fördjupat handlingsprogram

1.1 Läsanvisningar

Handlingsprogrammet är indelat i fyra avsnitt. Det första avsnittet innehåller information om uppdraget; dess bakgrund och inriktning.

I rapportens andra avsnitt ges en översiktlig bild av vad forskningen säger om revitalisering generellt, och hur man kan mäta den hotnivå som ett språk står under. Avsnittet innehåller också en genomgång av sju områden som Isof anser vara mest centrala för revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken: Språköverföring mellan generationer, en lagstiftning som garanterar de nationella minoriteterna språkliga och kulturella rättigheter, goda utbildningsvägar, en positiv attityd i det omgivande samhället, stöd till organisationer som arbetar med de nationella minoriteternas språk och kultur, ett gott kultur- och medieutbud samt en språkteknologisk utveckling.

I rapportens tredje avsnitt ges en beskrivning av situationen för finska, jiddisch, meänkieli och romska inom vart och ett av de sju områdena.

Det fjärde och avslutande avsnittet innehåller handlingsprogrammets konkreta åtgärdsförslag med tidsplaner och beräkningar av ungefärliga kostnader. Vart och ett av förslagen följs av en bakgrund och en motivering.

1.2 Om uppdraget

I maj 2021 fick Isof regeringens uppdrag att vidareutveckla det förslag till handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken som myndigheten lämnade till regeringen i september 2020 (Ku2021/01315).

Uppdraget till det ursprungliga handlingsprogrammet fick Isof i juni 2019. Regeringen uppgav då åt myndigheten att ta fram ett långsiktigt och samlat handlingsprogram för bevarandet av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska. Sametinget fick ett motsvarande uppdrag för de samiska språken. Syftet var att ge regeringen underlag till ett strategiskt och långsiktigt handlingsprogram som kan bidra till att bryta den pågående språkbytesprocessen, och att revitalisera de nationella minoritetsspråken.

Av uppdraget framgick att förslaget skulle följa utgångspunkterna i skrivelsen *Nystart för en stärkt minoritetspolitik* (2017/18:282). Mot bakgrund av det, lämnade Isof i september 2020 ett handlingsprogram med totalt 81 insatser för bevarandet av de nationella minoritetsspråken.

Det uppdrag som Isof härmed redovisar innebär en fördjupning och vidareutveckling av förslaget till handlingsprogram, genom att Isof i rapporten lyfter fram och preciserar några av de åtgärdsförslag som lämnades fram i det ursprungliga programmet.

Den nya uppdraget till Isof har bestått i att:

- Närmare redogöra för vilka förutsättningar de olika språken har och vad som krävs för att vända den negativa trenden. Redogörelsen ska inkludera en beskrivning av hur språkvården för de olika språken bedrivs i dag.
- Motivera hur förslagen, utifrån vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet, kommer att bidra till revitaliseringen för de olika språken.
- Redogöra för ytterligare erfarenheter från andra länder och närliggande processer som är relevanta för lämnade förslag.

För vart och ett av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska¹ har Isof, utifrån det ursprungliga handlingsprogrammet, fått i uppdrag att välja ut sex prioriterade åtgärder. Tre av åtgärderna ska ha effekt för revitaliseringen av språken på kort sikt och tre åtgärder ska ha effekt på längre sikt.

De förslag som väljs ut ska beröra olika sektorsområden och innehålla en tydlig ansvarsfördelning mellan de aktörer som förslagen berör. Vidare ska förslagen vara avstämde med de berörda aktörerna, kostnadsberäknade och tidsatta.

Förslag som direkt gäller utbildningsområdet samt förslag om språkcentrum hanteras av regeringen i särskild ordning, och ingår därför inte i det här uppdraget. Isof vill dock starkt betona att dessa förslag är avgörande för en positiv utveckling inom området.

Isof ska redovisa uppdraget till regeringen senast den 30 september 2021.

¹ De samiska språken ingick inte i uppdraget.

1.3 Samråd

Under arbetet med det ursprungliga handlingsprogrammet som Isof lämnade in till regeringen i september 2020, genomfördes omfattande samråd med talare av finska, jiddisch, meänkieli och romska genom bland annat workshoppar. I arbetet med det fördjupade handlingsprogrammet fanns de synpunkter och infallsvinklar som kommit fram under dessa första samråd med oss som en given utgångspunkt.

Isof har också gjort en grundlig genomgång av de synpunkter som kommit in till regeringen under våren 2021 i samband med remitteringen av det ursprungliga handlingsprogrammet. Bland remissinstanserna fanns förutom myndigheter, kommuner och regioner ett antal organisationer som representerar de nationella minoriteterna. Gensvaret från minoritetsorganisationerna var dock inte jämt fördelat över alla grupper. Medan fyra organisationer för finska och jiddisch vardera skickade in remissvar, kom det två svar från organisationer som representerar tornedalingar och endast en romsk organisation inkom med ett remissvar.

För att åstadkomma ett mer fördjupat samråd bjöd Isof därför i juni 2021 in myndighetens referensgrupper² för var och en av minoriteterna till digitala möten under vilka handlingsprogrammets förslag diskuterades. Deltagarna fick då tillfälle att ge sin syn på vilka insatser de ansåg borde prioriteras.

Som ett tredje steg i samrådsförfarandet bjöd Isof även in till publika samråd, där vem som helst som tillhörde någon av de fyra nationella minoriteterna gavs möjlighet att lämna sina synpunkter på vilka förslag man tyckte borde prioriteras och varför. Inbjudan till det publika samrådet lades ut på Isofs webbplats samt i ett antal öppna kanaler på sociala medier. Isofs språkvårdare i respektive minoritetsspråk spred också inbjudan i sina kontaktnät, i syfte att uppmuntra så många som möjligt att delta.

Utifrån de ursprungliga remissvaren och det fördjupade samrådsförfarandet bedömer Isof att vi har fått en god och sammansatt bild av vilka åtgärder de nationella minoriteterna själva prioriterar och vilka infallsvinklar som är viktiga att ha med utifrån de nationella minoriteternas perspektiv.

² Isof har referensgrupper för språkvårdsarbetet i finska, jiddisch, meänkieli respektive romska. I referensgrupperna ingår personer som tillhör respektive minoritet och som har stor kunskap och erfarenhet av språket och kulturen utifrån olika utgångspunkter. Referensgrupperna har en rådgivande funktion för det språkvårdande arbetet och är inrättade för att förankra Isofs arbete hos de nationella minoriteterna. Ledamöterna utses för en period av tre år, med möjlighet till förlängning en andra mandatperiod.

Under hela arbetets gång, både i processen att välja ut själva förslagen samt i nulägesbeskrivningarna av situationen för de enskilda språken, har Isofs språkvårdare varit delaktiga. Språkvårdarna har i sin tur ett brett kontaktnät i minoritetsgrupperna, vilket innebär att många personer varit indirekt involverade i arbetet med att ta fram det fördjupade handlingsprogrammet.

1.4 Handlingsprogrammets inriktning och avgränsning

Som framgår av regeringens uppdragsbeskrivning till Isof, ska myndigheten ta fram ett fördjupat handlingsprogram genom att välja ut sex åtgärdsförslag – tre som kan förväntas ha effekt för revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken på kort sikt samt tre åtgärder som förväntas ha effekt på längre sikt.

Utöver denna ram, innehåller uppdraget också några avgränsningar som tas upp i det följande.

Utbildningssektorn och redan beslutade insatser

Eftersom regeringen i sitt regleringsbrev för budgetåret 2021 gett Skolverket i uppdrag att lägga fram förslag på en nationell samordning av undervisningen i nationella minoritetsspråk inom grund- och gymnasieskolan, ingick inte förslag inom den delen av utbildningssektorn i Isofs uppdrag. Inte heller ingick förslag som redan är under beredning.

I Isofs uppdrag om ett fördjupat handlingsprogram ingick dock att teckna en bild av nuläget för finska, jiddisch, meänkieli och romska, samt att ge en beskrivning av vilka åtgärder som är nödvändiga för att vända språkbytesprocessen. En sådan bild skulle inte bli komplett om utbildningsfrågorna helt utelämnades. Som Europarådet påpekat i sina granskningar av den svenska regeringens åtaganden, är förbättrade möjligheter att studera de nationella minoritetsspråken på olika nivåer den enskilt viktigaste faktorn. I beskrivningen av nulägesituationen för vart och ett av språken kommer därför villkoren för att bedriva utbildning inom språken att kort beröras, trots att det inom ramen för detta handlingsprogram inte lämnas några konkreta förslag som rör grund- och gymnasieskolan. Däremot finns förslag med som handlar om några av de delar av utbildningsområdet som Skolverkets uppdrag inte täcker, till exempel högskolan och folkbildningen.

Frågan om etablering av nationella språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romska har tidigare utretts av Isof och myndighetens förslag bereds just nu inom

Regeringskansliet.³ Andra förslag som Isof lade fram i det ursprungliga handlingsprogrammet, och som efter det har fattats beslut om, är utformandet av utbildningsprogram för tjänstemän om de nationella minoriteternas rättigheter⁴ (Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget 2021) samt etablerandet av resursbibliotek (Ku2020/02691).

De förslag om etablering av lokala språkresurscentrum som lämnas i det här handlingsprogrammet, bygger på tanken om ett samarbete mellan de nationella språkcentrumen och de lokala språkresurscentrumen. Förslaget är därmed lagt utifrån en förförståelse om att de nationella språkcentrumen kommer att inrättas. För att revitaliseringsarbetet ska få optimal spridning och effekt ser Isof stora synergieffekter i ett möjligt samarbete mellan en nationell och en lokal resurs. Detta är särskilt angeläget med tanke på att lokala språkresurscentrum bör utgå från ett ideellt och lokalt engagemang – förutsättningar som kan vara olika väl utvecklade bland minoritetsgrupperna. De nationella språkcentrumen förväntas emellertid stå för en kontinuerlig resurs som garanteras samtliga minoriteter på ett liknande sätt.

Stödet för de nationella minoriteternas föreningsliv

Utöver den särställning som råder för utbildningssektorn, finns det några andra omständigheter som Isof ser som förutsättningar för att handlingsprogrammets revitaliseringsinsatser ska få effekt. En sådan förutsättning är de nationella minoriteternas egen föreningsverksamhet. De nationella minoriteternas kunskap, erfarenhet, engagemang utgör därför en grund för de insatser som kan genomföras från samhällets sida.

Utöver de förslag som lämnas för vart och ett av de nationella minoritetsspråken, har Isof därför valt att lägga fram ett förslag om ett ökat anslag för revitaliserande projekt som genomförs av de nationella minoriteterna. Syftet med förslaget är att ge fler föreningar och organisationer möjlighet att genomföra revitaliseringsinsatser. Dessutom föreslår Isof att revitaliseringsbidraget kompletteras med ett verksamhetsbidrag i syfte att ge stöd åt verksamhet av mer permanent karaktär.

³För samiska finns redan språkcentrum. Regeringen har i budgetpropositionen för 2022 lämnat förslag om en större satsning på nationella minoritetsspråk, däribland etablerande av språkcentrum.

⁴Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget arbetar under 2021 med att ta fram en webbutbildning om nationella minoriteters rättigheter, som riktar sig till tjänstepersoner inom kommuner, regioner och myndigheter. Utbildningens syfte är att bidra till ökad kunskap om minoritetslagstiftningen och ge konkreta exempel på hur den kan tillämpas i praktiken.

Under 2021 genomförs ett forskningsprojekt på Isof där en forskare inom revitaliseringsområdet gör en genomgång och analys av de revitaliseringsprojekt som hittills genomförts och finansierats genom revitaliseringsmedlen. Analysen ska utmynna i rekommendationer som kan användas i planeringen av kommande insatser i syfte att få ut största nytta utifrån ett revitaliseringsperspektiv.

Handlingsprogrammets förslag om revitaliseringsbidraget och verksamhetsbidraget finns på s. 77.

Andra överväganden

Isofs uppdraget har, som redogjorts för ovan, bestått i att utifrån det ursprungliga handlingsprogrammet ta fram sex förslag för vart och ett av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska. Enligt uppdragets beskrivning skulle tre åtgärder ha effekt för revitaliseringen av språken på kort sikt och tre åtgärder skulle ha effekt på längre sikt.

Under arbetets gång, och i samråd med de nationella minoriteterna, har Isof dock gjort bedömningen att samtliga av de åtgärder som valts ut kan inledas inom en tidsperiod om 1–2 år. Flera av åtgärderna kommer sannolikt att ha goda effekter på relativt kort sikt, till exempel att fler översättare utbildas, att fler väljer att gå kurser för att öka sina kunskaper i de nationella minoritetsspråken och en ökad utgivning av litteratur på språken. Dessa effekter stärker de nationella minoritetsspråken och bidrar till minoritetspolitikens mål om att språken ska fortsätta att vara levande språk i samhället. Åtgärdernas effekter på språkbytesprocessen måste dock ses i ett mer långsiktigt perspektiv där handlingsprogrammet utgör ett steg i rätt riktning.

När det gäller de utvalda förslagen i det här handlingsprogrammet kan det konstateras att för tre av språken – jiddisch, meänkieli och romska – är förslagen desamma. För finska skiljer sig några av de utvalda förslagen från de övriga språken. Utgångspunkten i Isofs arbete har varit att låta minoriteternas egna behov väga tungt i valen av förslag. Genom samråden framkom att tre av minoriteterna lyfte fram samma förslag. Resultatet är kanske inte så överraskande, med tanke på att de nationella minoritetsspråken står inför liknande utmaningar inom ett antal viktiga sektorer. Det bör dock påpekas att även de förslag som är desamma, för flera eller för samtliga språk, med stor sannolikhet kommer att utformas på sätt som skiljer sig åt för de olika språken. Ett exempel är de lokala språkresurscentrumen, som om de inrättas kommer att ha en liknande organisation, men som med stor sannolikhet kommer att präglas av mycket olika verksamheter.

2. Revitalisering

Att revitalisera ett språk innebär att sätta in medvetna åtgärder för att stärka det språk som förlorat de talare och de funktioner som gör att det kan användas inom alla samhällsområden. I vissa fall har språket kanske bara använts muntligt och i privata sammanhang. Med medvetna insatser som främjar och stärker språket kan man återskapa resurser som gått förlorade, eller skapa nya resurser, så att talarna kan använda sitt språk igen, både inom familjen och ute i samhället (Hyltenstam 2020).

För de nationella minoritetsspråken i Sverige är revitaliseringsinsatser ett sätt att ge möjlighet för språken att åter bli levande språk i samhället, efter att användningen av dem inom olika samhällsdomäner minskat – delvis som en följd av den assimileringspolitik som förts historiskt. Att samhället och dess institutioner skapar en stabil infrastruktur för språkrevitalisering är avgörande för möjligheterna att lyckas. Till syvende och sist är det dock de nationella minoriteterna själva som utformar sättet att utöva sin kultur och använda sitt språk. Samhällets uppgift blir att uppmuntra och främja de nationella minoriteternas språk och kultur, samt att skapa de nödvändiga förutsättningar som behövs för att göra en revitalisering av de nationella minoriteternas språk och kulturer möjlig.

2.1 Målen för revitaliseringen

Målet för minoritetspolitiken är att ge skydd för de nationella minoriteterna och att stärka de nationella minoriteternas möjlighet till inflytande, samt att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande (Skr. 2017/18:282).

Vilka förutsättningar behöver finnas på plats för att de nationella minoritetsspråken ska hållas levande? När kan ett minoritetsspråk sägas ha uppnått målet att på allvar vara ett levande språk i samhället? Är det när kommunanställda i en förvaltningskommun har kunskaper i språken, när studiecirkelarna fylls med kursdeltagare, eller kanske när språket hörs dagligen på offentliga platser?

Genom de samråd och diskussioner med de nationella minoriteterna som vi genomfört i flera omgångar under arbetet med handlingsprogrammet, är det tydligt att minoriteterna inte alltid gör samma prioriteringar av olika revitaliseringsinsatser. Individer inom samma minoritet gör också olika bedömningar. För vissa är en kartläggning av antalet talare viktig, för andra grupper är detta inte önskvärt i nuläget. För vissa är minoritetskulturens livskraft och omvärldens tolerans och kunskap om den minst lika viktig som att antalet talare ska öka. Utgångspunkten i de förslag som Isolf lägger fram inom ramen för det här uppdraget

har varit att det ska vara de nationella minoriteternas behov och önskemål som ska vara vägledande för vilka revitaliseringsinsatser som ska prioriteras.

Det är naturligtvis en fördel för ett språks utveckling om det kan användas både i tal och i skrift, samt inom alla samhällsområden. Men ett språk kan vara livskraftigt och ha många talare även om det främst används muntligt, vilket är fallet för många språk i världen (Hyltenstam 2020). Samtidigt är det troligen svårt för ett språk att överleva i det svenska samhället på lång sikt, om det inte kan användas skriftligt. En fullt utvecklad skriftnorm är därför angeläget för de språk som inte har det. Men oavsett vilken roll, funktion och vilka användningsområden språken har, så är det de nationella minoriteterna som bör staka ut vilken riktning de revitaliserande åtgärderna bör ta.

2.2 Att mäta hur hotade språken är

Genom åren har forskare och institutioner som verkar inom området tagit fram olika slags klassificeringar på individ, grupp- och samhällsnivå för att dels identifiera grundläggande förutsättningar för ett språks revitalisering, dels för att bedöma minoritetsspråkens livskraftighet och vilken nivå av hot språken står inför.

I samband med samerättsutredningen som pågick under 1980-talet, tog språkforskarna Kenneth Hyltenstam och Christopher Stroud, med utgångspunkt i sin forskning om revitalisering av samiska, fram en tabell över faktorer som påverkar ett minoritetsspråks ställning (Hyltenstam och Stroud 1991). Hyltenstam och Stroud delar upp faktorerna på tre nivåer: samhällsnivå, gruppnivå och individnivå.

Faktorer på samhällsnivå är sådant som lagstiftning och dess implementering, samt ideologi och ekonomiska förhållanden i det omgivande samhället. De faktorer som lyfts fram på gruppnivå, det vill säga inom minoritetsgruppen, är bland annat gruppens demografi, vilka språkförhållanden som råder, samt vilka institutioner och organisationer som etablerats av gruppen. De faktorer som tas upp på individnivå är till exempel språkval och socialisation, det vill säga vilka språk individen väljer att tala, samt vilka normer och värderingar som påverkar den enskilda individen. Hyltenstam lyfter alltså, i likhet med många andra språkforskare, fram det faktum att det individuella språkvalet knappast är ett val som kommer ur ett samhälleligt vacuum utan att det snarare är en spegling av den status som språket har i en bredare samhällskontext (Hyltenstam och Stroud 1991).

Ytterligare en klassificering som tagits fram för att bedöma vilken grad av hot ett visst språk står inför, har framställts inom ramen för Unescos arbete med hotade språk i världen (Unesco 2003). Unescos klassificering består av en sexgradig skala där överföringen av

språk mellan generationer står i fokus för vilken nivå av hot ett språk anses stå under. På den högsta nivån där språket anses ohotat, används det av alla – även små barn. På den näst lägsta nivån talas det bara av få personer i den äldsta generationen, och på den allra lägsta nivån där språket anses utdött har det inga talare alls.

Även den klassificering som togs fram av den amerikanska lingvisten Michael Krauss, fokuserar främst på språköverföring mellan generationer för att fastställa ett språks vitalitet. Krauss skala för att klassificera hotnivån består av sju trappsteg där ett ohotat språk talas av alla, från gamla till småbarn. I det mest hotade stadiet talas språket enbart av få personer i den äldsta generationen, och sedan inte alls (Krauss 2007).⁵

En annan skala som ofta refereras till, och som under lång tid tjänat som utgångspunkt för forskningens diskussioner om revitalisering, är den modell som tagits fram av den amerikanska lingvisten Joshua Fishman.⁶ Modellen bygger på iakttagelser från revitaliseringsförsök i olika delar av världen (Hyltenstam 2020). Fishmans skala innehåller åtta stadier. Förutom språköverföring mellan generationer inkluderas språkets användning i olika samhällsdomäner såsom utbildningssektorn, medier och arbetsplatser. Det språk som befinner sig på den säkraste nivån (steg ett) och alltså har den starkaste positionen, kan användas inom alla samhällsområden, studeras på universiteten samt användas inom den offentliga förvaltningen liksom i medier. I andra änden av skalan där språket är som mest utsatt och hotat (steg åtta) används det inte i samhället och talas bara av enstaka äldre. Det överförs heller inte längre till nya generationer (Fishman 1991).

Vidare har de amerikanska lingvisterna Gary Simons och Melvyn Lewis inom ramarna för organisationen SIL International⁷ vidareutvecklat Fishmans och Unescos skalor. Simons och Lewis klassificering bygger på tretton nivåer och precis som hos Fishman är det språköverföring mellan generationer och språkets användning i olika samhällsdomäner som utför grunden för klassificeringen (Simons och Lewis 2013).⁸

Det europeiska forskningsprojektet European Language Diversity for All (ELDIA), var under åren 2010 och 2013 ett internationellt forskningssamarbete mellan olika universitet i Europa som studerade mångspråkighet i förhållande till ett antal finsk-ugriska

5 Krauss benämner skalan *The vitality of languages in Classification and terminology for degrees of language endangerment*.

6 GIDS står för *Fishman's Graded Intergenerational Disruption Scale*.

7 SIL international är en global ideell organisation som arbetar med att främja minoritetsspråk runt om i världen.

8 Simons och Lewis skala kallas EGIDS, som står för *Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale*.

minoritetsspråk. Forskningsgruppen utformade ett verktyg för att undersöka språkbevarande (language maintenance) genom att främst intressera sig för tre faktorer: överföring av språk mellan generationer, språkanvändning och vilket institutionellt stöd som erbjuds från samhällets sida. I projektet har man också tagit fasta på talarnas egen benägenhet och vilja att använda och utveckla språket, eftersom man menar att detta är en faktor som är helt avgörande för möjligheten till ett språks revitalisering, men som trots det ofta förbises (Laakso, Sarhimaa, Spiliopoulou och Toivanen 2018).

2.3 Vad krävs för att vända situationen?

Först och främst kan det konstateras att det inte finns något generellt facit på hur ett språk ska revitaliseras som är oberoende av språkets kontext, det omgivande samhället, historiska fakta och individuella förutsättningar. Det som fungerar för att stödja ett språk i en kontext fungerar kanske inte i en annan. Därför ger inte forskningen något universellt svar på vilka åtgärder som behöver sättas in för att vända utvecklingen för ett språk som tappar talare och användningsområden.

Sveriges fem nationella minoritetsspråk har sinsemellan olika förutsättningar för revitaliseringen. Detta beror delvis på historiska skeenden, till exempel om språken använts skriftligt under lång tid eller ej, men också hur dagens förutsättningar ser ut, till exempel hur många som talar språket, om det är möjligt att studera språken i skolan, minoritetens egen inställning till att använda och utveckla språket i olika domäner samt i vilken utsträckning språket överförs till den nya generationen.

Det kan alltså konstateras att en komplex samverkan av samhällliga, regionala och individuella faktorer påverkar ett språks möjligheter att revitaliseras. Med utgångspunkt i de olika klassificeringar, skalor och modeller för revitalisering som forskningen satt upp för att bedöma hur hotat ett språk är, kan man konstatera att forskningen återkommer till vissa områden som anses helt centrala för revitalisering. Utifrån den situation som råder för de nationella minoritetsspråken i Sverige, den samlade bild som forskningen ger samt de synpunkter som getts via samråden med de nationella minoriteterna, har Isof i detta uppdrag valt att lyfta fram ett antal områden som vi bedömer vara särskilt relevanta för det fortsatta revitaliseringsarbetet.

Det är inom dessa områden effekten av revitaliseringsåtgärder bör vara som störst. För att vända situationen och stärka de nationella minoritetsspråken så att de kan vara levande språk i Sverige också i framtiden, krävs således att åtgärder sätts in inom samtliga av dessa områden. Några av dessa prioriterade områden faller utanför ramen för det här uppdraget, och kommer därmed inte innefatta några förslag till åtgärder. Trots det har Isof valt att

sammanfatta dessa områden för att ge en helhetsbild över behoven för det framtida revitaliseringsarbetet.

Nedan presenteras dessa områden generellt. I avsnitt tre ges en beskrivning av varje område i relation till vart och ett av språken.

A. Språköverföring mellan generationer

Konsekvensen av en språkbytesprocess är att kunskaper i och användning av språket försvagas för varje generation. Flera olika faktorer kan påverka en språkbytesprocess.

För samtliga av de nationella minoritetsspråken gäller att språkbytesprocessen gått mycket långt. Processen har påverkats av den assimileringspress som utövats från majoritetssamhället, men är också ett resultat av de mekanismer som brukar utmärka språkbyte generellt, det vill säga att varje generation minoritetsråkstalare i allt högre grad övergår till att tala samhällets majoritetsspråk. Ett kritiskt läge för språkbytesprocessen är när språket inte längre överförs mellan generationer, det vill säga när en överföring av språket mellan föräldrar och barn inte längre sker. Detta är alltså i olika utsträckning fallet för samtliga fem nationella minoritetsspråk i Sverige.

Språkbytesprocessen är den allra viktigaste att bryta, och vända, för att de nationella minoritetsspråken ska kunna förbli levande språk i framtiden. Språken måste överföras till en ny generation talare, oavsett om det är muntligt eller skriftligt samt i vilka funktioner och på vilka arenor språken används.

Samtidigt är just överföringen av språket mellan föräldrar och barn inte något som samhället kan styra med direkta åtgärder. Det är, och måste vara, ett personligt val som görs av individen. Den som vill överföra ett minoritetsspråk till sina barn måste själv ha motivationen och viljan. Men motivation och vilja räcker inte, föräldrarna måste själva ha de kunskaper i språket som krävs och de måste veta hur de praktiskt ska gå tillväga för att möjliggöra språköverföring.

Utöver att vissa grundförutsättningar ska finnas på plats, är föräldrars val att tala minoritetsspråket med sina barn dock inte ett val som sker oberoende av det omgivande samhället. Enspråkiga normer eller normer som avspeglar att minoritetsspråket är mindre värt och mindre användbart än majoritetsspråket påverkar individens val. Rent praktiska omständigheter, som brist på språkliga miljöer eller andra talare att använda språket tillsammans med, påverkar också språkvalet (Hyltenstam 2020). Även de föräldrar som ger uttryck för en positiv hållning gentemot flerspråkighet generellt, kan välja bort att själva tala språket eller välja bort undervisning för sina barn i språket därför att man inte

uppfattar det som relevant eller viktigt utifrån sitt eget sammanhang (se bl.a. Lainio och Pesonen 2021).

Att vända språkbytesprocessen bör således vara ett övergripande mål för alla de revitaliseringsåtgärder som läggs fram inom ramen för det fördjupade handlingsprogrammet. Valet att använda och överföra språket till nästa generation kan bara göras av talarna själva, men samhället kan göra mycket för att uppmuntra och underlätta ett sådant val.

Situationen när det gäller de nationella minoritetsspråken i Sverige är, som sagt, att språkbytesprocessen har gått mycket långt. För samtliga av språken gäller att åtminstone en eller flera generationer inte fått lära sig språket av sina föräldrar. För samtliga språk handlar det alltså om att en stor del av de föräldrar till minderåriga barn och som tillhör någon av de nationella minoriteterna i dag, inte själva har kunskaper i språken. Språkkunskaperna finns i stället hos far- eller morföräldrar.

Även om många föräldrar vill, så kan de alltså inte föra över språket till sina barn utan att själva lära sig det först. Av den anledningen har vi i det fördjupande handlingsprogrammet satsat på att lämna förslag som inte enbart kommer barn och unga till godo på direkt väg, utan som också stöttar de vuxna språkbärarnas möjlighet att lära sig eller att vidareutveckla sina kunskaper i språken, så att de i sin tur har möjlighet att föra språket vidare.

En fråga som varit aktuell och som diskuterats under lång tid är hur man ska kunna följa utvecklingen när det gäller antalet talare av de nationella minoritetsspråken. I dag finns ingen officiell statistik över antalet talare, men värdet av att kunna följa en sådan utveckling har upprepade gånger lyfts fram av bland andra Europarådet. Frågan om hur mer kunskap om detta kan tas fram har dock undersökts tidigare. En av slutsatserna var att vissa minoriteter var tveksamma eller negativt inställda till sådana undersökningar (Diskrimineringsombudsmannen 2012). Ett sätt att komma vidare i frågan, och samtidigt respektera de minoriteter som i dagsläget är tveksamma, kan vara att genomföra undersökningar bland den grupp eller de grupper som till övervägande del är positiva. Insikter vad gäller metodik och genomförande från sådana undersökningar kan då förhoppningsvis och på längre sikt även gynna de övriga minoriteterna.

B. Lagstiftning som garanterar de nationella minoriteterna språkliga och kulturella rättigheter

Sedan 2000 finns en lagstiftning på plats som garanterar de nationella minoriteterna en rad grundläggande mänskliga rättigheter och friheter att använda sina språk och ge uttryck för sin kultur. Detta formuleras främst i Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk (SÖ 2000:2).

En nationell lag finns också i form av minoritetslagen (SFS 2009:724), som ger de nationella minoriteterna sverigefinnar, tornedalingar och meänkielitalare samt samer rätt till förskola och äldreomsorg på finska, meänkieli och samiska samt till viss samhällsservice. Judar och romer ges vissa särskilda rättigheter via minoritetslagen, men dessa garanterar inflytande och samråd snarare än konkreta språkliga rättigheter.

De nationella minoriteterna har också vissa rättigheter genom särslagstiftning. I skolförfattningen har barn som tillhör någon av de nationella minoriteterna sedan 2015 särskilt starka rättigheter att delta i modersmålsundervisningen. Inom public service har de senaste sändningstillstånden innefattat särskilda krav för att öka utbudet av program på de nationella minoritetsspråken.

Europarådet har i sina granskningar av Sveriges åtaganden främst pekat på det faktum att Sverige inte lever upp till sina förpliktelser på utbildningsområdet. Först och främst menar man att tillgången till modersmålsundervisning bör öka, men också att kvaliteten på undervisningen och tillgången till lärare bör förbättras. Andra åtgärder man lyfter fram är behovet av att etablera lärarutbildningar samt att tillgången till tvåspråkig undervisning bör öka för samiska och finska samt etableras för meänkieli (Europarådet 2020). Europarådet vill också se att språk inkluderas som en av diskrimineringsgrunderna i den svenska diskrimineringslagstiftningen.

Sammanfattningsvis finns relativt långtgående rättigheter för talare av finska, meänkieli och samiska att använda språken i samhällslivet, medan dessa rättigheter inte är lika omfattande för talare av jiddisch och romska. När det gäller rätt till inflytande har samtliga nationella minoriteter samma rättigheter genom den nationella lagstiftningen, liksom när det gäller de negativa rättigheterna som rätten till icke-diskriminering. Det främsta problemet är dock inte främst bristen på formella rättigheter, utan att de rättigheterna i många fall inte kan tas tillvara på grund av att det saknas talare. Det gäller särskilt inom områden som skola, vård och omsorg, men också inom den offentliga förvaltningen i stort.

C. Goda utbildningsvägar

När minoritetsspråkstalare går igenom en språkbytesprocess är en av följderna att språket inte längre automatiskt överförs mellan generationer. Detta är situationen för alla fem nationella minoritetsspråk i varierande grad. Att samhället erbjuder olika vägar – både för unga och äldre personer som tillhör de nationella minoriteterna – att lära sig och att utveckla språket är därför av avgörande betydelse. Att erbjuda undervisning i språken via det reguljära skolsystemet är en naturlig utgångspunkt, eftersom det innefattar samtliga barn och unga.

En rad utredningar inom det minoritetspolitiska området har under lång tid pekat på betydelsen av att utbildningssystemet erbjuder sådan undervisning. Europarådet lyfter återkommande utbudet av undervisning som det avgjort viktigaste området att förbättra inom den svenska minoritetspolitiken. I dag har elever i grundskolan och i viss mån i gymnasiet, möjlighet att läsa språken inom modersmålsundervisningen, men undervisningstiden är mycket begränsad och i många fall saknas lärare. Modersmålsundervisningen anordnas ofta utanför ordinarie skoltid vilket gör det svårt för en del elever att delta, och arbetsvillkoren för modersmållärarna är för det mesta utmanande, eftersom de i många fall behöver dela sin tid mellan flera olika skolor (se till exempel SOU 2017:91, SOU 2019:18)⁹. Det är heller inte ovanligt att skolorna brister i att informera de nationella minoriteterna om deras särskilda rättigheter till modersmålsundervisning (se till exempel Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget 2016, Skolinspektionen 2020).

Tvåspråkig undervisning i finska och samiska är sällsynt och finns inte alls för meänkieli, jiddisch och romska. Särskilda incitament kan behöva ges för att grund- och gymnasieskolor ska anordna tvåspråkig undervisning. Det behövs också en ändring i skollagen så att det blir möjligt att erbjuda undervisning på ett sätt som utgår från de nationella minoriteternas behov.

På universitetsnivå går det att studera finska, meänkieli, jiddisch och samiska på vissa universitet, men både studentunderlaget och tillgången till lärare varierar.¹⁰

Det här handlingsprogrammet ska, som tidigare nämnts, inte innehålla förslag på åtgärder inom det reguljära skolsystemet. Däremot innehåller det förslag som innefattar aktörer utanför det reguljära systemet, såsom folkhögskolor och studieförbund. Genom de samrådsförfaranden Isof har genomfört med de nationella minoriteterna har det tydligt kommit fram hur stor betydelse det har att olika typer av utbildningsvägar öppnas upp och görs tillgängliga för minoriteterna under olika delar av livet.

Alla som har intresse av att lära sig ett nationellt minoritetsspråk eller att vidareutveckla sina kunskaper i språken har inte möjlighet eller behov av att studera språket på akademisk nivå, och under så lång tid som en högskolekurs kräver. Vissa vill kanske vidareutveckla sina språkkunskaper inom ett specialområde för att kunna använda språket i sitt yrkesliv eller tillsammans med barnen. Både från de nationella minoriteternas perspektiv och från ett revitaliseringsperspektiv är det därför av stor betydelse att det finns ett brett utbud av möjliga studievägar. I detta spelar folkhögskolorna och studieförbunden en viktig roll.

⁹ Ett betänkande som lades fram 2019 föreslår dock att modersmålsundervisningen ska föras in i grundskolans timplan (SOU 2019:18, s.305).

¹⁰ Ämnesstudier i romska har ännu inte kunnat starta, förutom någon enstaka fristående kurs.

Ett problem kan dock vara att de nationella minoriteterna är utspridda geografiskt och koncentrationen av möjliga studenter kan göra det svårt för folkhögskolor och studieförbund att motivera kurser lokalt, även om man får tag i lärare som kan undervisa. Samtidigt finns det folkhögskolor och studieförbund som både har erfarenhet och intresse av att starta sådana kurser. Det visar inte minst det faktum att studieförbund regelbundet söker finansiellt stöd, via till exempel Isofs revitaliseringsmedel, för att kunna genomföra språkkurser. Ett riktat bidrag till dessa utbildningsanordnare skulle kunna göra det ekonomiskt möjligt för de studieförbund och folkhögskolor som har kunskap, erfarenhet och intresse av att starta kurser.

D. Positiv attityd i det omgivande samhället

Inom revitaliseringsforskningen pekar man på det omgivande samhällets acceptans och medvetenhet om de nationella minoriteternas särskilda rättigheter som en förutsättning för revitalisering av minoritetsspråk. Språkval och språkbytesprocesser sker som en del av en större samhällsutveckling, och det sätt på vilket språken och dess talare uppmärksammas och värderas av det omgivande samhället påverkar individens val att använda minoritetsspråket (Hyltenstam 2020).

De nationella minoritetsspråken har haft särskild status i drygt tjugo år, men fortfarande är kännedomen om Sveriges fem nationella minoritetsspråk relativt låg bland allmänheten. De tre undersökningar som Isof hittills genomfört, i vilka myndigheten låtit mäta befolkningens kännedom om och attityd till de nationella minoriteterna och minoritetsspråken, visar att befolkningens kunskap endast ökat marginellt under de senaste tio åren. Ett positivt resultat från undersökningen 2020 är dock att en stor majoritet, 83 procent, menar att revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken är ganska eller mycket viktig (Isof 2021). Det finns alltså ett brett stöd bland allmänheten för revitaliseringen, men det behövs fler åtgärder för att öka kunskapen om språken och talarna. Vissa insatser görs naturligtvis redan, till exempel den webbutbildning om nationella minoriteters rättigheter för tjänstepersoner som för närvarande tas fram av Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget. Men bristen på kunskap om rättigheterna finns också inom minoriteterna. Alla som tillhör en nationell minoritet känner inte till de särskilda rättigheter som finns.

För revitaliseringsarbetet är det således betydelsefullt att arbetet med att synliggöra och öka kunskapen om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken fortsätter. Också i själva arbetet med att främja språken behövs mer och djupare kunskap om språkens situation för att kunna avgöra hur effektiva de åtgärder som genomförs är från ett revitaliseringsperspektiv.

E. Stöd till institutioner som arbetar med minoritetsspråken

Utan det arbete som sker ute bland föreningar och organisationer runt om i landet skulle en språklig revitalisering inte vara möjlig. Offentliga institutioner kan dock bistå det arbete som redan utförs av de nationella minoriteterna själva, genom att erbjuda stöd i form av en infrastruktur på nationell, regional och lokal nivå, samt i vissa fall resurser i form av kunskap och finansiering.

De riksorganisationer som representerar de nationella minoriteterna får i dag statsbidrag. Föreningar som arbetar med revitalisering av något av de nationella minoritetsspråken kan också söka medel från bland andra Kulturrådet och Isof. Isof beviljar varje år bidrag till organisationer, föreningar och andra verksamheter som inte är statliga eller kommunala och som arbetar med att stödja minoriteternas språk och kultur. Syftet med Kulturrådets bidrag är att stärka, utveckla och synliggöra de nationella minoriteternas kultur och kulturarv. Söktrycket på dessa bidrag är stort och varje år är det därför många lovvärda initiativ som sällas bort. Ett mönster som blivit tydligt i förhållande till de ansökningar Isof får för revitaliseringsinsatser, är att många av de som söker gör det för återkommande verksamhet, men att den verksamheten är beroende av tidsbegränsade revitaliseringsmedel för att kunna hålla igång.

Bakom förslaget om de lokala språkvårdsresurscentrumen finns en idé om att de lokala centrumen kan utgöra ett komplement till de nationella språkcentrumen, och bland annat vara en del i den regionala eller lokala infrastrukturen. Medan det finns ett stort behov av att på nationell nivå utveckla metoder för revitalisering som kan utgöra ett gemensamt kunskapsunderlag för alla talare, behövs också verksamhet som kan arbeta praktiskt med revitaliseringsprojekt som har sin utgångspunkt i de lokala verksamheterna och initiativen.

Uppdraget för dessa lokala centrum vore alltså att först och främst utgöra ett nav för lokala initiativ. De skulle tillsammans med lokala föreningar och verksamheter kunna arbeta med att främja, stärka och synliggöra de nationella minoriteternas språk och kultur lokalt. Erfarenhet från andra länder visar att det lokala revitaliseringsarbetet har goda möjligheter att fånga upp minoriteternas egna behov och att fånga intresset hos en bred grupp av befolkningen såsom barn, unga, vuxna och äldre samt talare på olika nivåer – från talare med avancerade språkkunskaper till nybörjare (Huss och Syrjänen Schaal 2015, s. 8). Hur verksamheten bedrivs praktiskt och organisatoriskt kan variera beroende på vilka förutsättningar som finns lokalt.

En viktig funktion har de institutioner som bedriver språkvård i de nationella minoritetsspråken. Språkvården kan se mycket olika ut för olika språk och beroende på hur det omgivande språksamhället ser ut. Det kan handla om att skapa inlärningsmöjligheter, att motarbeta negativa attityder mot enskilda språk, att verka för mer begripliga texter eller att sprida kunskap om ords böjning och betydelse. Svensk språkvård är av tradition starkt inriktad på att vara ett stöd för dem som på olika sätt vill ha hjälp med att använda språket, i första hand genom råd och rekommendationer, inte så mycket genom föreskrifter och direktiv. Det är också viktigt för språkvården att noga följa språkutvecklingen.

I Sverige bedrivs språkvård i offentlig regi för samtliga nationella minoritetsspråk. Språkvården stödjer språkanvändningen inom samhällsområden som skola, sjukvård och offentlig förvaltning samt arbetar för att bygga upp språkens infrastruktur. För vissa av språken bedrivs ett arbete för att utveckla ett gemensamt skriftspråk, för andra är språkvården mer inriktad på att utveckla termer för nya innovationer och företeelser i det svenska samhället. För samtliga språk är det angeläget att det kontinuerligt utvecklas termer som beskriver omvärlden och det som händer i samhället. Ju fler sammanhang de nationella minoritetsspråken används i desto mer blir de en del av samhället.

Minoritetspolitikens höjda ambitioner och de stärkta kraven på myndigheter att aktivt främja minoritetsspråken innebär också att behovet av språkvård ökat.

Satsningar på språkvården är en förutsättning för att andra insatser ska vara möjliga. Det gäller till exempel utbildning av översättare, utgivning av litteratur, läromedel och ordböcker samt etableringen av en språkteknologisk infrastruktur.

F. Kultur- och medieutbud

Att de nationella minoriteterna är representerade bland kulturutövare och att minoritetsspråken utgör en del av kulturutbudet kan ses som en demokratisk fråga. Men det är också viktigt för att öka kunskapen och medvetenheten om språken som en del av det svenska kulturarvet.

Bland föreningar, organisationer, förbund och verksamheter som representerar de nationella minoriteterna runt om i landet pågår redan ett omfattande arbete. Allt från riksföreningar och förbund som organiserar lokala föreningar i hela landet, till små lokala teatersällskap, bokcirklar och sångkörer, hjälper till att använda och sprida de nationella minoritetsspråken i naturliga sammanhang. I föreningsverksamheten finns kunskap, erfarenhet och kontaktnät som är nödvändiga för att arbeta med revitalisering på praktisk nivå. Utan ett sådant engagemang finns inte förutsättningarna för revitaliseringen.

Arbetet utförs dock ofta på ideell basis och är beroende av så kallade eldsjälar. I många föreningar är medelåldern hög, eftersom yngre personer i lägre utsträckning är engagerade i traditionell föreningsverksamhet. En stor utmaning är därför hur barns och ungas intressen och behov ska fångas upp när föreningarna och organisationerna formar sin verksamhet. Som tidigare nämnts, finns i dag en del möjligheter för föreningar att söka medel för projekt, verksamheter och evenemang som innefattar de nationella minoritetsspråken, men konkurrensen är stor och många föreningar nekas därför finansiell stöd. Det är därför av stor betydelse att satsningen på föreningarnas verksamhet blir så bred och inkluderande som möjligt.

Att de nationella minoritetsspråken syns i media är naturligtvis viktigt dels för synligheten i sig, och för att minoriteterna ska kunna ta del av nyheter, kultur och andra evenemang på språken. Det är också ett sätt för språken att utvecklas i takt med samhällsterminologin. Public service-bolagen står i dag för en stor del av medieutbudet på de nationella minoritetsspråken.

I dag har Sveriges Radio, Sveriges Television och Utbildningsradion ett litet men kontinuerligt utbud av program på samtliga nationella minoritetsspråk. För en del av språken finns också tidskrifter, men i dagsläget finns inga dagstidningar på något av minoritetsspråken. Generellt är utbudet av traditionella medier alltså litet på de nationella minoritetsspråken. Eftersom barns och ungas mediekonsumtion till stor del utgörs av strömmade tjänster och andra kanaler än de traditionella, till exempel Youtube, är det viktigt att satsningar görs även gentemot sådana kanaler.

G. Språkteknologisk utveckling

Människors språkanvändning har genomgått stora förändringar de senaste decennierna. En stor del av vår kommunikation sker numera digitalt. För att ett språk ska kunna användas av en ny generation användare måste språken därför kunna användas digitalt. Språkteknologiska resurser som finns för större språk som svenskan – stavningskontroller, uppläst text och automatiska översättningar – måste också finnas tillgängliga på de nationella minoritetsspråken (se till exempel Crystal 2000, Domeij m.fl. 2019). Språkteknologiska komponenter är till exempel nödvändiga i arbetet med att ta fram lexikon och ordböcker. För de minoritetsspråk som skrivs med andra bokstäver och diakritiska tecken än de som finns i svenskan, behövs dessutom särskilda anpassningar göras för de fysiska hjälpmedlen, till exempel för tangentbord.

Hur situationen ser ut för de nationella minoritetsspråken i digitalt hänseende varierar. En fördel som det finska språket har, är att det redan existerar en digital infrastruktur för

språket i Finland, medan detsamma inte gäller för övriga språk. För jiddisch finns en del språkteknologiska resurser internationellt, men de är fragmentariska. För jiddisch, meänkieli och romska behöver ett arbete göras från grunden utifrån svenska förhållanden, där språkresurser samlas in och tillgängliggörs i nationella språkbanker¹¹.

Det saknas i dag en överblick över vilka texter och vilket inspelat tal som finns tillgängligt på de nationella minoritetsspråken i Sverige. Att en statlig aktör ges det övergripande ansvaret att utveckla en språkbank (språklig korpus) är viktigt av flera skäl. För att säkerställa att arbetet blir långsiktigt och görs tillgängligt är finansiering genom offentliga medel troligtvis den enda lösningen, då det inte finns kommersiella intressen i att utveckla språkliga resurser för de nationella minoritetsspråken. En långsiktig finansiering för att utveckla, samla in och underhålla en språkbank är därmed nödvändig. Att en språkresurs finansieras med offentliga medel gör det möjligt för olika slags aktörer – företag, forskare och myndigheter – att använda materialet för att inhämta kunskap, bevara och utveckla tjänster på och för de aktuella språken. Ett språkteknologiskt arbete för samiskan pågår i Norge. Det arbete som görs för jiddisch, meänkieli och romska i Sverige bör kunna dra nytta av de erfarenheter och kunskap som kommer ur arbetet för samiskan.

11 En språkbank är en samling bestående av språkliga resurser i form av text, tal eller både och, samt verktyg för att hantera dem. Utifrån samlingen kan man utveckla olika slags tillämpningar, till exempel maskinöversättning, skrivverktyg som stavningsprogram eller uppläst tal.

3. Finska, jiddisch, meänkieli och romska – en nulägesbeskrivning

3.1. Finska

3.1.1 Om finskan i Sverige

Finska har talats i Sverige åtminstone sedan 1000-talet, främst i norra Sverige men också i andra delar av landet. Några officiella siffror på antalet finstalande i Sverige finns inte, men olika uppskattningar har gjorts. Bland dem finns siffror på 175 000 talare (Parkvall 2015), men också 300 000 talare (Ehrnebo 2003).

Numera talas finska i hela Sverige, men till följd av arbetskraftsinvandringen under 1960- och 70-talet är en stor del av det sverigefinska föreningslivet koncentrerat till Mälardalsregionen. Tack vare invandringen från Finland under den tiden, gjordes det tidigt satsningar på kultur, litteratur och medier på finska i Sverige, samtidigt som möjligheter för modersmålsundervisning på finska öppnades. I dag beräknas finska vara det näst största minoritetsspråket i Sverige efter arabiskan.

I Sverige finns en lång tradition av sverigefinskt föreningsliv, men det är främst den äldre generationen som är aktiv i det traditionella föreningslivet. Utbudet av sverigefinsk kultur är dock relativt stort i Sverige, givetvis tack vare närheten till Finland.

Vad gäller digitala resurser har finskan en särställning i relation till de övriga nationella minoritetsspråken. Det finns en fullt utbyggd språklig infrastruktur i form av stavningsprogram, språkliga korpusar och ortografi i Finland, vilket möjliggör finskans användning i samhället, även digitalt. Däremot saknas det en sverigefinsk språkbank.

Det finns ett fåtal tvåspråkiga grundskolor i Sverige med enskild huvudman och några finskspråkiga klasser i grundskolor med kommunal huvudman, men inte alls i samma utsträckning som det fanns tidigare. Kurser i finska är vanligt förekommande hos studieförbund och på folkhögskolor och man kan studera finska på universiteten i Stockholm, Uppsala och Umeå, som också har professurer i språket. Ändå råder det brist på lärare som kan undervisa i finska.

3.1.2 Språkvården i finska på Isof

Isofs avdelning Språkrådet har två anställda språkvårdare i finska. Språkvårdsarbetet går tillbaka till Sverigefinska språknämnden som startade arbetet med finskan i Sverige redan 1975 och som uppgick i Språkrådet år 2006.

Grundbulten i språkvårdsarbetet är att svara på språkfrågor från språkvetare, journalister och allmänheten. Språkrådsgivningen är öppen för telefonfrågor vissa tider under arbetsveckan, mejlen är ständigt bemannad liksom sociala medier som Facebook och Twitter. Under 2020 svarade språkvårdarna på ca 430 språkfrågor. Eftersom arbetet har pågått under så många år har en frågebänk kunnat byggas upp: Vastauspankki. Den finns tillgänglig på Isofs webb och under 2020 gjordes 2 300 sökningar. På Isofs webbplats lägger språkvårdarna regelbundet upp information om finskt språk och kulturliv i Sverige.

Språkvården i finska har en viss normerande status. Till arbetet finns en referensgrupp och en terminologigrupp knutna. När svenska fenomen dyker upp som saknar motsvarighet i den finska som talas i Finland, som ordet ”lärarlegitimation”, tar Språkrådet fram en ny term med hjälp av termgruppen. Referensgruppen består av personer med olika yrken, till exempel journalister, modersmållärare, kommunala samordnare, doktorander och rektorer. Termgruppen består av auktoriserade translatorer och språkvetare.

Den sverigefinska språkvården har under åren tagit fram en mängd ordlistor, som ofta tillkommer efter önskan från talarna och översättare. Några exempel är socialordlistan, biblioteksordlistan, corona-ordlistan och skolordlistan. En del ordlistor finns i tryckt form, men alla finns upplagda digitalt på Isof.se. År 2018 togs en omsorgsordlista fram i syfte att vara till stöd för anställda inom sjukvården och äldreomsorgen. Ordlistan kan användas av svensktalande omsorgspersonal för att kommunicera med äldre sverigefinnar som tappat sin svenska. Språkrådet samarbetar också med andra instanser, till exempel Institutet för de inhemska språken i Helsingfors, och har deltagit i arbetet med den Stora finsk-svenska ordboken och Utrikes namnbok.

Språkvårdarna deltar löpande i både Sveriges Radios finskspråkiga program (Sveriges Radio Finska) där de besvarar språkfrågor, men också ofta i SVT:s finskspråkiga nyhetsprogram Uutiset. De håller också föreläsningar och ger kurser i till exempel vårdfinska. Fyra gånger om året ger Isof ut den finskspråkiga tidskriften *Kieliviesti* som har över 200 prenumeranter.

Sedan många år hålls på våren ett återkommande språkseminarium i finska. Språkvårdarna deltar också i seminarier i Finland, ofta med egna föredrag om sverigefinskan eller om den sverigefinska språkvården.

3.1.3 Revitaliseringen av finskan

I följande avsnitt görs en nulägesbeskrivning av de förutsättningar som nämns på s. 16–24 (A–G) för det nationella minoritetsspråket finska i Sverige.

A. I vilken mån sker språköverföring av finska mellan generationer?

Många av dagens sverigefinnar är antingen födda i Finland eller barn och barnbarn till personer som arbetskraftsinvandrat från Finland under 1950-, 1960- och 1970-talet. Språkbytesprocessen har dock gjort att många sverigefinnar har svenska som sitt starkaste språk, eller inte talar finska alls. Detta har resulterat i att kunskaperna i finska blivit lägre för varje generation.

Bland de sverigefinnar som tillhör den generationen som arbetskraftsinvandrade till Sverige, och i vissa fall också barnen till dem, har det funnits en stigmatisering av det finska ursprunget, och därmed också språket. Många har i varierande grad därför undvikit att tala språket öppet och snarare lagt fokus på att barnen ska använda svenska. Liksom för övriga nationella minoriteter kan man se att stigmatiseringen ofta går i arv (Latvalehto 2018). Den tredje generationen har dock i hög grad frigjort sig från ett negativt arv, och har en mer positiv syn på att använda språket (Huss och Syrjänen Schaal 2013).

Fortfarande är dock den största utmaningen för det finska språkets revitalisering i Sverige att få fler unga sverigefinnar att använda, utveckla och/eller lära sig språket, samt att ge dem möjlighet och lust att föra över det till sina barn.

För finskan gäller alltså framöver att nå de yngre sverigefinnarna och anpassa revitaliseringsåtgärder efter deras behov och önskemål. Kommunerna har ett ansvar att genom sina lokala samråd aktivt fånga upp önskemål från unga och ge dem inflytande över minoritetspolitiska åtgärder. Sverigefinska föräldrar behöver stöttas och uppmuntras att tala finska med sina barn från början. I förvaltningsområdet för finska har ett flertal förskolor med finskspråkiga avdelningar startat, och intresset för finskan har ökat bland föräldrar under det senaste decenniet. Detta är en utveckling som bör understödjas. För att vända språkbytesprocessen kommer det också vara nödvändigt att skapa större möjligheter inom utbildningssystemet att få undervisning i och på finska genom alla utbildningsstadier.

En utmaning är att stärka kompetensen hos unga sverigefinnar, speciellt när det gäller läs- och skrivkunnigheten i finska. Om inte den faktorn tillgodoses kan de yngre generationerna få svårt att ta tillvara de allt starkare formella språkliga rättigheter som tillkommit under de senaste två decennierna, till exempel att utnyttja samhällsservice på finska (se till

exempel Huss och Schaal 2015, Lainio och Pesonen 2021). Att de barn och unga som inte har föräldrar med språkkunskaper får möjlighet att studera finska i skolan är därför viktigt.

Sammanfattningsvis är den största utmaningen för finskans revitalisering i Sverige att få fler unga att lära sig och att utveckla sin finska. Det saknas dock data som ger en uppfattning om i vilken mån språköverföring mellan generationerna sker bland sverigefinnar.

Handlingsprogrammet innehåller ett förslag om insamling av statistik om antalet finsktalande i Sverige. Läs mer på s. 70.

B. Hur ser lagstiftningen ut vad gäller sverigefinnars språkliga och kulturella rättigheter?

Sverigefinnars rättigheter att använda finska regleras, liksom för övriga nationella minoritetsspråk, först och främst av Europarådets två konventioner om minoritetsrättigheter, samt av nationella lagstiftningen i form av minoritetslagen och språklagen.

Eftersom finska har status som ett territoriellt nationellt minoritetsspråk, ska kommuner som tillhör förvaltningsområdet för finska kunna erbjuda förskola och äldreomsorg på finska samt samhällsservice i viss mån. Även i övriga delar av landet ska det offentliga främja och skydda finskan. Barn som tillhör minoriteten sverigefinnar har, liksom de övriga nationella minoriteterna, dessutom en utökad rätt att få undervisning på finska inom ramen för modersmålsundervisningen.

Den formella lagstiftningen erbjuder ett, åtminstone relativt, långtgående skydd för finskan. Utmaningarna för sverigefinskans revitalisering ligger snarare i att öka antalet personer som använder och utvecklar finskan både privat och offentligt. Utmaningen är att det råder brist på finsktalande personal, vilket gör att kommunerna inte fullt ut kan tillgodose sverigefinnarnas språkliga rättigheter. De senaste två decennierna har beskrivits som en motsatsrörelse i vilken de formella rättigheterna att använda finska i samhällslivet ökat samtidigt som de reella möjligheterna för användningen stadigt minskat som en följd av att kompetensen i finska bland sverigefinnar sjunkit (Lainio och Pesonen 2021).

Samma situation råder för ärendehantering och service på finska. Även om det finns personal som talar finska i någon mån är det inte säkert att den språkliga kompetensen är tillräcklig för att upprätthålla ärendehantering på finska, vilket kräver specialiserad terminologi.

Detsamma gäller utbildningsområdet, där den svenska regeringen förbundit sig att genomföra ambitiösa insatser när det gäller att erbjuda undervisning i finska (liksom för meänkieli och samiska) på samtliga nivåer från förskola till universitet. De formella

rättigheterna finns, men det råder brist på framför allt lärare. Utöver det kan det, som Isof konstaterade i det ursprungliga handlingsprogrammet, behövas regeländringar och incitament för att grund- och gymnasieskolor ska anordna tvåspråkig undervisning.

Sammanfattningsvis finns goda formella rättigheter för finsktalande inom den svenska lagstiftningen. Utmaningarna ligger dels i att implementera den gällande lagstiftningen, dels i att upprätthålla tillräcklig kompetens i finska, både en specialiserad och bred kompetens, och att rekrytera finsktalande inom alla de områden där talare har språkliga rättigheter, dvs. inom offentlig förvaltning, förskola, skola, äldreomsorg och inom kultursektorn.

C. Finns det goda utbildningsvägar på finska i Sverige?

Utbildningssektorn är central för finskans revitalisering. I dag har barn som tillhör den sverigefinska minoriteten rätt till modersmålsstöd¹² i förskolan samt modersmålsundervisning i grundskola och gymnasium. Fortfarande erbjuder dock inte alla kommuner modersmålsstöd och modersmålsundervisning. Det vanligast skälet är att det saknas lärare. Under de senaste åren har en del kommuner ersatt det modersmålsstöd som modersmållärarna tidigare erbjöd i förskolan med flerspråkighetspedagoger som inte har kunskaper i de specifika språken. Detta försvårar för förskolornas möjlighet att kunna erbjuda barnen språklig stimulans i andra språk än svenska.

Läsåret 2020/21 deltog 4464 elever i grundskolans modersmålsundervisning i finska, av totalt 8992 elever som var berättigade till undervisning (Skolverket 2021)¹³, vilket innebär att nästan hälften av de berättigade elever skolorna hade kännedom om, deltog i undervisningen. Det innebär naturligtvis inte att samtliga av de som inte deltog valde bort undervisning i finska. Orsakerna kan ha varit rent praktiska som brist på lärare eller möjlighet att delta, eftersom undervisningen ofta placeras utanför ordinarie skolschema. En del kommuner saknar kunskap om de mer generösa regler som gäller för sverigefinska elever, eller brister i att informera om det (Skolinspektionen 2020).

Europarådet, liksom en rad expertorganisationer, har pekat på betydelsen av den tvåspråkiga undervisningen för att höja barns och ungas kunskaper i finska. Historiskt har det

12 Förskolan ska medverka till att barn med annat modersmål än svenska får möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål (skollagen, SFS 2010:800, 8 kap., 10 §). Detta brukar kallas modersmålsstöd, och brukar särskiljas från rätten till modersmålsundervisning som gäller i grundskolan.

13 Statistiken om berättigade elever bygger på skolornas egen rapportering till Skolverket. Rapporteringen bygger i sin tur på uppgifter som föräldrar lämnar till skolorna. Man kan därför anta att statistiken inte redovisar det totala antalet berättigade elever, utan det antal elever skolorna har kännedom om (ref: Skolverket).

funnits många finskspråkiga klasser i kommunala svenska skolor, men sedan nedskärningar genomfördes under 1990-talet flyttades den tvåspråkiga undervisningen i finska över till fristående skolor med sverigefinsk inriktning. Dessa skolor har dock också blivit färre och nu återstår enbart fem skolor vilka alla är placerade i Mälardalen. Detta gör att elever i andra delar av landet inte har tillgång till sådan undervisning. Dessutom är det få elever som har gått i de sverigefinska friskolorna som fortsätter med finska inom ramen för modersmålsundervisningen i gymnasiet (Lainio och Pesonen 2021).

Intresseorganisationer pekar på att språkmiljöer för finsktalande minskar och att tvåspråkiga barns kunskaper i finska läs- och skrivkunskaper är sämre i dag än tidigare (Huss och Syrjänen Schaal 2013). För dem är tillgången till tvåspråkig undervisning viktig för att hålla igång kunskaperna i finska. Redan i dag är det möjligt att anordna tvåspråkig undervisning, vilket görs inom ett fåtal skolor med sverigefinsk profil, men som konstaterats ovan kan det behövas särskilda incitament för att vända utvecklingen.

För vuxna går det att studera finska på akademisk nivå vid tre universitet i Sverige: Stockholm, Uppsala och Umeå. Vid sidan av detta finns ett förhållandevis stort antal kurser vid studieförbund och folkhögskolor att tillgå. Naturligtvis är det också möjligt att studera finska vid universiteten i Finland, och i ett antal nordiska och europeiska länder.

Sammanfattningsvis finns det en någorlunda stabil infrastruktur för sverigefinskan i Sverige även i utbildningssektorn, med undantag för bristen på tvåspråkig undervisning i grundskola och gymnasium samt att rätten till modersmålsundervisning också behöver omfatta förskoleklassen. Det finns dock tecken på att fler unga är intresserade av att lära sig finska, och kommuner har köer till platser i förskolor som erbjuder finska (Huss och Syrjänen Schaal 2013).

En utmaning för sverigefinskan är att det behöver utbildas fler lärare som kan undervisa på samtliga nivåer, samt att det behövs ett större utbud av finska språkmiljöer i förskola, grundskola och gymnasium. Från Stockholms universitet har det noterats att söktrycket till nybörjarkurserna har ökat mycket sedan de nyligen började anordnas digitalt.

Ett annat problem som hänger samman med utbildningssektorn är att det råder brist på finsktalande personal inom offentlig service, särskilt inom äldreomsorgen. Det finns en åldrande finskspråkig befolkning i Sverige som har önskemål om och behov av att kommunicera på finska.

För att möjliggöra detta behövs olika utbildningsmöjligheter uppmuntras. Ett sätt att möjliggöra för yrkesverksamma personer att utveckla sina språkkunskaper i finska är att erbjuda kortare kurser som det går att ansöka om bidrag för, som kompensation för

förlorad arbetsinkomst. Ett annat sätt är att uppmuntra unga personer som genomför yrkesutbildningar, med inriktning mot till exempel vård och omsorg, att samtidigt utveckla sina språkkunskaper i finska så att de kan använda språket i sitt framtida yrke. Detta skulle kunna ske genom att utbildningsanordnare gör det möjligt att inkludera undervisning i finska i gymnasie- och yrkesvuxenutbildningar med till exempel vård- och omsorgsinriktning.

Handlingsprogrammet innehåller förslag för att öka utbudet av utbildningstillfällen för den som vill studera finska inom yrkesvuxenutbildningen eller gå en språkkurs. Läs mer på s. 69.

D. Hur ser kunskapen och attityden ut gentemot minoriteten sverigefinnar och minoritetsspråket finska i det omgivandet samhället?

Det råder fortfarande en utbredd okunskap kring de nationella minoriteterna och språken enligt uppföljningsmyndigheterna. Den senaste undersökningen 2020¹⁴ där allmänhetens kunskap och attityd till de nationella minoritetsspråken studerades, visade att 36 procent av Sveriges befolkning känner till att sverigefinnar är en nationell minoritet i Sverige, och att 41 procent vet att finska är ett nationellt minoritetsspråk. Kunskapsnivån är ungefär på samma nivå som i samma mätning 2010.

Den åldersgrupp som bäst känner till finska och sverigefinnars status är gruppen 50–64-åringar. Yngre i åldern 15–29 år ligger lägst, och framför allt känner unga i mindre utsträckning till att sverigefinnar har minoritetsstatus (29 procent). När det gäller attityden gentemot ett främjande av de nationella minoritetsspråken generellt, är den mycket positiv, och andelen positiva har dessutom ökat i båda de undersökningar som utförts 2015 och 2020. Den senaste indikerar att 83 procent av befolkningen menar att det är ganska eller mycket viktigt att de nationella minoritetsspråken revitaliseras (Isof 2021).

En utmaning för sverigefinnars synlighet kan vara att minoriteten har få kulturella markörer som dels kan verka som en sammanhållande kraft, dels kan göra minoriteten synlig i samhället. Många sverigefinnar gifter sig med svenskar och tar svenska namn, eller har sedan tidigare bytt till svenskklingande efternamn. Att den sverigefinska kulturen och den svenska majoritetskulturen ligger så nära varandra kan ha bidragit till att många upplever det finska språket som centralt för den sverigefinska identiteten.

¹⁴ Isof, Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har vid tre tillfällen, och i samarbete med Kantar-Sifo, genomfört mätningar av befolkningens kunskap om och attityd till de nationella minoritetsspråken. Undersökningarna genomfördes 2010, 2015 respektive 2020.

E. Finns det institutioner som arbetar med att främja sverigefinnarnas språk och kultur?

Det finns en rad föreningar och organisationer som arbetar för att främja sverigefinnars språk och kultur. Några exempel är Sverigefinländarnas delegation, som är en paraplyorganisation med många lokala föreningar knutna till sig. Delegationen arbetar mest med strategiska frågor på övergripande nivå. Sverigefinska riksförbundet är en av medlemmarna i delegationen. Förbundet arbetar med att främja sverigefinnars kultur på olika sätt och har lokalavdelningar i olika delar av landet.

Språkvård i finska har bedrivits i Sverige sedan 1975. Finskan i Sverige har en fördel gentemot de övriga nationella minoritetsspråken genom att språket kan dra fördel av den infrastruktur som redan finns för finskan i Finland. Närheten till Finland medför att finskan moderniseras i takt med det finska samhället på ett sätt som meänkieli och samiska inte gör. Utöver den vokabulär som är specifik för företeelser i det svenska samhället har den finska som talas i Sverige sin grund i den standardiserade finska som talas i Finland.

Det finns ett kultur- och medieutbud på finska i Sverige även om det är begränsat. Sverigefinnar har en lång tradition av att organisera sig, och har därför haft möjligheten att bygga upp stabila nätverk vilket ger goda förutsättningar att driva intressefrågor och arbeta opinionsbildande. Från 1960-talet och de närmaste decennierna efter det, etablerades föreningar av arbetskraftsinvandrade finnar som ett sätt att ordna olika slags fritidssysselsättningar för alla åldrar.

Numera tillhör dock en stor del av de föreningsaktiva den äldre generation som lade grunden för det sverigefinska föreningslivet. Yngre sverigefinnar är inte lika aktiva i traditionellt föreningsliv, även om det finns föreningar som Sverigefinska ungdomsförbundet, som bedriver en aktiv verksamhet. Även om det i dag finns en sverigefinsk infrastruktur med föreningar som arbetar med sverigefinska intressefrågor, att sprida finsk kultur och språk samt att undervisa finska på olika nivåer, så tillhör en stor del av de aktiva den äldre generationen. När dessa går i pension så behöver nya generationer bära revitaliseringsfrågan.

Eftersom många yngre sverigefinnar aldrig lärt sig finska av sina föräldrar kan man också tänka sig att identifikationen som sverigefinne blir svagare som ett resultat. Det finns dock tecken på att yngre sverigefinnar och föräldrar med yngre barn är intresserade av att återta finskan (Huss och Syrjänen Schaal 2013). Finskans status som nationellt minoritetsspråk har troligen haft en gynnsam effekt på språkets status.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om etablerande av lokala språkresurscentrum för finska, i syfte att stärka revitaliseringsarbetet lokalt. Läs mer på s. 73.

F. Finns det ett kultur- och medieutbud på finska i Sverige?

Finsk kultur har en stark ställning i Sverige. Det finns många lokala sverigefinska föreningar som håller den sverigefinska kulturen levande i olika delar av landet. På nationell nivå har Finlandsinstitutet ett uppdrag att främja sverigefinsk kultur, och institutet anordnar en rad evenemang inom områdena film, konst, design, teater, litteratur och musik. För barn finns bland annat Mukulat, som är Sverigefinska riksförbundets ambulering kulturverksamhet för barn. Även om det finns ett utbud av till exempel litteratur utgiven i Finland är det betydelsefullt, särskilt för barn och unga, att det också finns tillgång till litteratur på finska som speglar svenska förhållanden.

Som tidigare nämnts finns bidrag att söka för organisationer som arbetar med sverigefinskt språk och kultur hos bland annat Isof och Kulturrådet. Sverigefinska organisationer på nationell, regional och lokal nivå brukar vara väl representerade bland de som söker och får bidrag. Inom den sverigefinska minoriteten finns lång erfarenhet av att organisera sig och god kompetens att söka och redovisa kulturprojekt.

När det gäller medieutbudet finns ett litet men stabilt utbud i Sverige varav public servicebolagen står för en stor del. Sveriges Television har en finsk redaktion som bland annat sänder finskspråkiga nyheter (Uutiset); Sveriges Radio har också en finskspråkig redaktion (Sveriges Radio Finska). Även Utbildningsradion sänder program på finska, för både barn och vuxna.

Utmaningen för sverigefinsk kultur och medierna framöver är att även bland dem som utövar och engagerar sig i kulturverksamheten är medelåldern allt högre. Det finns också betydligt färre naturliga språkmiljöer i Sverige nu än det fanns för några decennier sedan. För att den sverigefinska kulturen och språket ska fortsätta att vara levande så behöver den också bäras av unga sverigefinnar, och därför behöver kulturutbudet göras relevant för dem. Filmmediet kan spela en viktig roll i att nå den yngre generationen sverigefinnar.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om en ökad satsning på att stödja föreningar och organisationer som arbetar med de nationella minoriteternas språk och kultur (läs mer på s. 79) samt förslag om en särskild satsning på finskspråkig film och kultur (se s. 85).

G. Sverigefinskan i det digitala samhället

Språkteknologiska resurser på finska är av stor betydelse för att språket ska kunna vara ett levande språk i ett allt mer digitalt samhälle. Från ett språkteknologiskt perspektiv har finskan ett försprång i förhållande till de övriga nationella minoritetsspråken. Finskan i Finland har en välutvecklad språkteknologisk infrastruktur, och det finns redan en god grund för språkteknologisk utveckling.

Det är dock viktigt att sverigefinska begrepp och termer som utvecklas inom ramen för den sverigefinska språkvården blir en del i det digitala utvecklingsarbete som föreslås etableras för de övriga nationella minoritetsspråken. Arbetet bör ha fokus på insamling och tillgängliggörande av sådana termer.

3.2 Jiddisch

3.2.1 Om jiddisch i Sverige

Jiddisch räknas till de germanska språken, men skrivs med hebreiskt alfabet. Jiddisch är ett pluricentriskt språk, vilket innebär att det finns talare i många olika länder. I dag talas jiddisch av ungefär tre miljoner människor i världen (SOU 2017:91). I Sverige har jiddisch talats i över 200 år och uppskattningar om hur många som talar jiddisch i Sverige varierar, men ca 4 000 personer beräknas ha kunskaper i språket (se till exempel Parkvall 2015, Sznajderman-Rytz 2003). De flesta som har kunskaper i jiddisch är i övre medelåldern eller äldre, vilket gör revitaliserande insatser brådskande.

Det största antalet talare finns i storstadsområdena samt i Lund, Borås och Norrköping. Språket har en erkänd ortografi, det vill säga etablerade normer för skrift och stavning, även om det förekommer variationer. Den jiddisch som talas i Sverige är unik, i och med att många av dagens talare är barn till överlevande från Förintelsen. Influenser från talare i andra länder har varit begränsad, vilket resulterat i att ordförrådet är mycket likt det från mitten av 1900-talet och till stor del saknar moderna influenser.

Det finns ett antal aktiva föreningar och organisationer i Sverige, både på nationell och på lokal nivå, som utövar och främjar judisk kultur och arbetar med att främja jiddisch. Några exempel är Sveriges jiddischförbund och Jiddischsällskapet i Stockholm. Liksom för de övriga minoritetsspråken, domineras det traditionella föreningslivet dock av den äldre generationen.

Då talarna är äldre och de flesta inte kunnat överföra språket till nästa generation, finns det få elever som läser jiddisch inom ramen för modersmålsundervisningen och det finns bara ett fåtal lärare som kan undervisa. Lunds universitet, som har det nationella ansvaret för jiddisch, ger kurser i jiddisch upp till kandidatnivå och även kurser i till exempel litteratur på jiddisch och jiddischkultur.

Utifrån vad som framkommit under de samråd som Isof regelbundet genomför är det tydligt att för många jiddischtalare i Sverige är språket jiddisch starkt sammanbundet med jiddischkulturen. För många judar i Sverige är jiddischkulturen minst lika viktig som

språket i sig. Det är också viktigt att komma ihåg att alla judar inte nödvändigtvis har en särskild relation till jiddisch.

3.2.2 Språkvården i jiddisch

Vid Språkrådet arbetar sedan 2014 en språkvårdare på halvtid med jiddisch. Språkvårdaren svarar på språkfrågor, ett femtiotal per år, har nyligen startat en Facebooksida och publicerar jiddisch-relaterade nyheter på Isofs webb. En annan uppgift språkvårdaren ägnar sig åt är att hålla föredrag både i Sverige och utomlands (via länk) och att granska översättningar. Språkvårdaren har också spelat in jiddischtalare för att bevara språket i Isofs arkiv. År 2019 till 2020 köpte Isof rättigheterna till Sveriges enda ordbok *Jiddisch-svenska-jiddisch*. Arbetet har lagts ner på att utöka ordförrådet med ca 1 000 ord och ordboken trycktes och publicerades vid årsskiftet 2020–2021. I planerna finns nu att ta fram ett grammatiskt material.

Språkvården har en referensgrupp knuten till arbetet där ledamöterna på olika sätt arbetar med eller anknyter till jiddisch. I gruppen ingår i dag en bibliotekarie, Sveriges enda legitimerade lärare i jiddisch, Sveriges enda docent i språket samt flera andra sakkunniga. Ledamöterna utses för en period av tre år i taget.

Isof har behov av utökade resurser för att arbeta med jiddisch. Ett arbete som är prioriterat är bland annat att genomföra inspelningar av de äldsta jiddischtalarna för att dokumentera ett språkbruk som annars snart är försvunnet. Ett antal ordlistor liknande de som tagits fram på finska och romska behöver tas fram och publiceras. Det finns även behov av temaordlistor som kan användas i skolundervisningen. Utöver det finns det efterfrågan på en svenskspråkig grammatik för jiddisch samt ett årligt språkseminarium av det slag som i dag arrangeras för de andra nationella minoritetsspråken.

3.2.3 Revitaliseringen av jiddisch

I följande avsnitt görs en nulägesbeskrivning av de förutsättningar som nämns på s. 16–24 (A–G) för det nationella minoritetsspråket jiddisch i Sverige.

A. I vilken mån sker språköverföring av jiddisch mellan generationer?

Många av de som kan jiddisch i Sverige i dag är barn till överlevande efter Förintelsen, och de flesta har inte de kunskaper i jiddisch som krävs för att föra språket vidare till sina barn. Detta har medfört att de flesta av de som har kunskaper i jiddisch i dag är i övre medelåldern eller äldre.

För många judar har relationen till jiddisch varit komplex efter den förföljelse och diskriminering som drabbat den judiska gruppen. Att tala jiddisch var under lång tid förknippat med en risk att avslöja sin judiska identitet och därmed riskera negativa konsekvenser. Att gömma undan språket har för många äldre jiddischtalande därför varit en överlevnadsstrategi. Dessvärre är inte heller dagens svenska samhälle fritt från antisemitiska strömningar.

I övrigt har talare av jiddisch, liksom fallet för de övriga andra minoritetsspråkstalare, genomgått en språkbytesprocess som vanligtvis sker, där majoritetsspråket blir allt mer dominerande.

Sedan jiddisch blev ett nationellt minoritetsspråk har språket jiddisch och jiddischkulturen fått mer uppmärksamhet. Det finns ett intresse för jiddisch som språk bland yngre, men också gentemot jiddischkulturen, för vilken klezmermusiken är ett känt uttryck.

Även om antalet talare som har språket som modersmål eller som vardagsspråk är få och fortsätter att minska, kan ett revitaliserande arbete med fokus på barn och unga göra att språket lever vidare. Användningen av jiddisch kan också stimuleras genom ett främjande av jiddischkulturen. På så sätt kan språket även fortsättningsvis vara en levande del av den svenska kulturen.

B. Hur ser lagstiftningen ut vad gäller judars språkliga och kulturella rättigheter?

Jiddisch räknas i lagstiftningen som territoriellt obundet, vilket innebär att talare av jiddisch inte bedöms ha historisk anknytning till specifika geografiska platser i Sverige.

Sverige har genom Europarådets minoritetskonventioner och minoritetslagen åtagit sig att skydda och främja jiddisch som en del av det svenska kulturarvet, men skyddet ligger på en mer generell nivå än för finska, meänkieli och samiska. Enligt minoritetslagstiftningen är myndigheter skyldiga att ge minoriteten judar inflytande i frågor som berör dem, men myndigheterna har få konkreta skyldigheter. Uppföljningen av minoritetspolitiken visar också att lagstiftningen inte på ett tydligt sätt gynnat revitaliseringen av de icke-territoriella minoritetsspråken jiddisch och romska.

Inom modersmålsundervisningen i grundskolan har talare av jiddisch, liksom de övriga nationella minoriteterna, särskilt starka rättigheter. Regeln om att eleven ska ha grundläggande kunskaper i språket för att ha rätt till modersmålsundervisning togs bort 2015. Inte minst för elever med judisk bakgrund är detta ett viktigt steg framåt, eftersom så få har jiddisch som språk i hemmet. Men precis som för övriga nationella minoriteter, är det

inte säkert att alla judiska föräldrar är medvetna om de särskilda rättigheterna. Dessutom kan det finnas en tveksamhet eller direkt rädsla för att vara öppen med sin judiska identitet av rädsla att få ett negativt bemötande (Katzin 2021).

C. Finns det goda utbildningsvägar för jiddisch i Sverige?

Som nämnts ovan får barn som tillhör en nationell minoritet läsa språken inom ramen för modersmålsundervisningen. I praktiken finns det dock få lärare som kan undervisa i jiddisch, vilket gör att det i dagsläget är svårt för kommunerna att leva upp till de formella rättigheterna till undervisning. I dagsläget är det ett fåtal elever som varje år deltar i modersmålsundervisning i jiddisch, och det finns för närvarande ett fåtal modersmåls-lärare i jiddisch.

Enligt statistik från Skolverket var 20 elever i grundskolan berättigade till modersmålsundervisning i jiddisch under skolåret 2020/21 (Skolverket 2021). Av dessa deltog 17 i undervisningen, vilket är en hög andel trots att antalet elever är få. Liksom för de övriga nationella minoriteterna, och särskilt när det gäller jiddisch, kan man anta att det låga antalet elever delvis beror på svårigheten att hitta lämpliga lärare.

Det finns i nuläget endast en legitimerad ämneslärare för gymnasiet i Sverige. På Vasa Real i Stockholm finns en klass med judisk inriktning där eleverna kan välja jiddisch som språkval och viss undervisning bedrivs också på Hillelskolan i Stockholm och Alexandraskolan i Göteborg. Båda skolorna bedriver undervisning från förskoleklass till och med årskurs sex.

Troligtvis är antalet berättigade elever i grund-och gymnasieskolan dessutom betydligt fler, särskilt med tanke på att det numera inte krävs grundläggande kunskaper i språket eller att man talar det i hemmet för att få undervisning – det räcker att man tillhör den nationella minoriteten judar. Det är dock inte säkert att alla föräldrar känner till dessa mer generösa regler, som trädde i kraft 2015. Med tanke på de rapporter som kommit om intolerans i skolmiljöer kan det möjligtvis också finnas en ovilja kring att vara öppen med den judiska identiteten (se till exempel Katzin 2021).

Kurser i jiddisch ges vissa år på Paideia folkhögskola, som har ett uppdrag om att vidareutveckla judiskt liv och kultur i Sverige. Skolan ger kurser i jiddisch och samarbetar med lokala judiska församlingar i Stockholm, Göteborg och Malmö. Men eftersom grupperna av studenter är små söker folkhögskolan revitaliseringsmedel från Isaf för att kunna genomföra dem. De studieförbund som Isaf haft kontakt med anser sig inte ha råd att ge kurser till vilka antalet kursdeltagare är osäkert. Behovet av fler lärare är dessutom akut. Det finns endast en handfull verksamma lärare.

Mycket få kurser finns tillgängliga via studieförbunden. För de som bor utanför storstäderna och som vill gå kortare kurser i jiddisch utan att studera på akademisk nivå finns få alternativ. Ett finansiellt stöd skulle därför kunna skapa incitament för fler studieförbund och folkhögskolor att anordna kurser.

På högskolenivå finns det möjlighet att studera jiddisch, judaistik och jiddischkultur på Lunds universitet. Det går också att studera jiddisch på universitet utomlands.

Lunds universitet har det nationella ansvaret för att anordna språkkurser i jiddisch. Däremot har universitetet inget uppdrag att etablera en lärarutbildning i jiddisch, vilket de lärosäten med nationellt ansvar för de övriga nationella minoritetsspråken har. Detta innebär att det i dag inte finns praktiska möjligheter att bli behörig lärare i jiddisch.

Utöver lärarbristen så saknas det översättare till och från jiddisch. Bristen på lärare och översättare beror naturligtvis delvis på att det numera finns få talare som behärskar språket på den nivå som krävs för att översätta. Men troligtvis spelar det också roll att det i nuläget inte går att formellt utbilda sig till lärare eller översättare i jiddisch, eftersom möjlighet till en lärarexamen där jiddisch ingår saknas.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om insatser för att etablera en översättarutbildning för jiddisch (läs mer på s. 64) samt incitament för fler att få fler kurser i jiddisch på folkhögskolor och studieförbund (se s. 61).

D. Hur ser kunskapen och attityden ut gentemot minoriteten judar och minoritetsspråket jiddisch i det omgivandet samhället?

Jiddisch är det minst kända nationella minoritetsspråket enligt de Sifo-mätningar som Isof initierat i samarbete med Länsstyrelsen i Stockholm och Sametinget 2010, 2015 respektive 2020. Däremot har kännedomen om jiddisch som ett nationellt minoritetsspråk ökat en del mellan mätningarna. Medan endast fyra procent av befolkningen visste att jiddisch hade status som nationellt minoritetsspråk 2010, var siffran 12 procent 2015 och 14 procent 2020. Den största delen av ökningen i kännedom representerades av unga personer i åldern 15–29 år (Isof 2021).

Fortfarande är dock jiddisch i egenskap av nationellt minoritetsspråk okänt för en majoritet av svenskarna. Synligheten för jiddisch och jiddischkulturen är i vissa fall mer komplex än för många andra minoritetsspråk. Bland många med judisk bakgrund finns en oro för den egna säkerheten som kan motverka benägenheten att öppet visa sin judiska identitet. En rapport som gavs ut av Forum för levande historia 2020 visade till exempel att 78 procent av dem som bär judiska symboler vid åtminstone vissa tillfällen undviker att

bära dem av säkerhetsskäl (Bachner och Bevelander 2021, Katzin 2021). Samma rapport, som jämfört antisemitism i Sverige mellan 2005 och 2020, visade samtidigt på en försiktig minskning vad gäller antisemitiska åsikter i befolkningen 2020 jämfört med 2005 (Bachner och Bevelander 2021).

Av den anledningen är det angeläget att satsningar görs på att främja och synliggöra jiddisch som ett nationellt minoritetsspråk samt att synliggöra judiskt kulturliv, samtidigt som det sker ett kontinuerligt arbete för att motverka alla former av antisemitism. Båda strävandena är viktiga, och bör inte hamna i motsatsförhållande till varandra. Däremot kan det vara viktigt att ha med sig en förståelse för att trygghetsfrågan kan påverka minoritetens egen syn på hur judiskt språk- och kulturliv bör synliggöras för att vara en levande del av det svenska samhället – något som bara kan utgå från den judiska minoritetsgruppens egen vilja.

E. Finns det institutioner som arbetar med att främja jiddisch och judisk kultur?

Det finns ett antal organisationer som utövar och synliggör jiddisch och judisk kultur i Sverige, liksom en välorganiserad föreningsverksamhet. Det finns en infrastruktur av engagerade kulturutövare, som liksom för de övriga minoriteterna i många fall dock är beroende av ett ideellt engagemang.

Sveriges jiddischförbund har ett antal medlemsförbund som består av lokala föreningar i Stockholm, Göteborg, Malmö och Borås, men också föreningar med inriktning mot teater och körverksamhet. Judiska centralrådet är ett trossamfund som består av en sammanlutning av de judiska församlingarna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Nordvästra Skåne. Det finns också mindre judiska föreningar i Uppsala, Västerås, Norrköping, Lund och Borås.

Föreningarna har, liksom de övriga nationella minoriteternas föreningar, möjlighet att söka projektstöd genom ansökan till bland annat Kulturrådet och Isof. I övrigt har uppföljningen av de regionala och lokala insatserna för de nationella minoriteterna visat att det tas få initiativ av regioner och kommuner för att aktivt främja judiskt språk och kulturliv. En anledning kan vara det statsbidrag som ges till främjande av finska, meänkieli och samiska i de respektive förvaltningsområdena, ett bidrag som saknas för jiddisch (och romska). Konsekvensen blir att ansvaret för att främja och synliggöra judiskt språk och kulturliv i stort bärs upp av det civila samhället och föreningslivet.

Engagemanget för att främja de icke-territoriella språken jiddisch och romska bland kommuner och regioner som saknar direkta minoritetspolitiska uppdrag, har överlag alltså

varit svagt, även om det naturligtvis finns undantag. För romska kommer ett visst främjande av romska frågor via *Strategin för romsk inkludering*, medan det inte finns någon motsvarande satsning för minoriteten judar. Ett inrättande av lokala språk- och kulturcentrum för jiddisch skulle därför kunna bidra med att skapa värdefulla kontaktytor mellan lokala beslutsfattare och olika typer av föreningar och lokala verksamheter.

Genom samråd har det framkommit att man sätter stort värde på det engagemang som redan finns i det judiska föreningslivet. Med det i åtanke är det angeläget att nya initiativ inte stör eller splittrar pågående verksamheter. I det fall lokala språk- och kulturcentrum upprättas så kan en viktig roll vara att stödja de lokala initiativ som redan är igång eller främja etablering av språk- och kulturverksamhet på platser där föreningslivet inte når ut i dag.

Behovet av att sprida kunskap om jiddisch som ett nationellt minoritetsspråk är stort. Dessutom väntar särskilda utmaningar om jiddisch i framtiden ska kunna fortsätta att vara ett levande språk som kan användas för att beskriva det moderna samhället och användas av en ny generation. Terminologin på jiddisch behöver utvecklas för att kunna hålla jämna steg med nya innovationer och företeelser i samhället samtidigt som det finns stort behov av fler språkresurser i form av till exempel ordböcker och läromedel. Språkvården är en nödvändig grund för detta.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om förstärkta insatser för språkvården i jiddisch (läs mer på s. 75) samt om inrättande av lokala språkresurscentrum för jiddisch, i syfte att stärka revitaliseringsarbetet lokalt (se s. 73).

F. Finns det ett kultur- och medieutbud på jiddisch i Sverige?

Det finns en aktiv judisk föreningskultur i Sverige. Föreningarna anordnar olika typer av kulturverksamhet inom områdena teater, musik, film och litteratur, och på vissa håll också språkkurser.

De initiativ som tas runt om i landet handlar inte bara om att utöva kultur utan lika mycket om att skildra judiskt liv, både historiskt och det nutida livet i det svenska samhället. Ett exempel på det förra är Judiska museets stadsvandringar i Gamla stan 2021, där deltagare får följa i judiska fotspår i 1800-talets Stockholm. Men det skapas också forum där unga kan diskutera frågor om vad det innebär att vara jude i dag, eller bara forum för barn och unga att träffas. Förbunden anordnar ofta körverksamhet för barn och unga, men också aktiviteter som pyssel, dans och matlagning.

När det gäller medier på jiddisch så finns det ett visst internationellt utbud av till exempel tidskrifter. Frågan om ett särskilt stöd till svenska dagstidningar och tidskrifter på jiddisch i

Sverige har därför än så länge inte varit den högst prioriterade frågan när det gäller kultur-
stöd. När det gäller andra medier, som radio och tv, har ett sådant utbud däremot regel-
bundet lyfts fram som angeläget i remissvar och i samråd.

Jiddischutbudet bärs nästan helt upp av public service-bolagen trots att det är ett mindre
utbud än för flera av de andra nationella minoritetsspråken. Detta kan ha berott på att det
från regeringens sida inte funnits lika höga krav på utbudet på jiddisch i jämförelse med de
övriga språken. Först i och med det senaste sändningstillståndet för 2020–2025 har public
service-bolagen samma krav på sig att öka utbudet av sändningar på jiddisch i förhållande
till den nivå som rådde 2019. Numera är kravet på programutbud på jiddisch alltså lika
högt som för de övriga nationella minoritetsspråken.

När det gäller utgivning av litteratur på jiddisch finns en viss utgivning internationellt,
men få böcker ges ut för jiddischtalande i en svensk kontext. Att utgivning av litteratur på
jiddisch främjas är särskilt viktigt för att väcka intresse för jiddisch och jiddischkultur hos
barn och unga.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om en ökad satsning på att stödja föreningar
och organisationer som arbetar med de nationella minoriteternas språk och kultur (läs mer
på s. 79).

G. Jiddisch i det digitala samhället

För jiddisch liksom för övriga nationella minoritetsspråk är en språkteknologisk infra-
struktur av avgörande betydelse för att jiddisch ska kunna användas i det digitala
samhället. Eftersom jiddisch skrivs med hebreiska tecken kräver det en mängd hjälpmedel
som tangentbord och dataprogram som kan hantera skriften, speciellt för publicering på
webben. Eftersom jiddisch är ett språk som används skriftligen också i andra länder, finns
en del av dessa hjälpmedel dock redan för jiddisch.

Trots det finns det behov av att, liksom för de övriga nationella minoritetsspråken,
genomföra ett arbete med att skapa en överblick över och samla in de språkresurser som
finns på jiddisch i Sverige i form av text och tal. Dessa resurser kan, förutom att användas
för att skapa språkteknologiska verktyg, bidra med mer kunskap om i vilka kanaler språket
används.

Etableringen av en språkbank kan, utöver att bli en del av infrastrukturen för utveckling
av digitala verktyg, alltså bidra till forskningen av både historiskt och nutida bruk av
jiddisch i Sverige. För att bevara den jiddischkultur som de äldre svenska jiddischtalarna
står för och som kanske bara i liten skala, eller inte alls, förs vidare till nästa generation är

dokumentation och insamling av språkresurser särskilt viktig. En dokumentation kan också ge en överblick över vilka texter som skrivs på jiddisch av offentliga aktörer och vilken variation som finns i det nutida språkbruket.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om uppbyggnad av en språkbank för jiddisch (läs mer på s. 87).

3.3 Meänkieli

3.3.1 Om meänkieli i Sverige

Meänkieli har talats i Sverige under mycket lång tid, men fick status som ett eget språk först 1999, i samband med att Sveriges regering utsåg fem nationella minoritetsspråk. Meänkieli är ett finsk-ugriskt språk som är släkt med till exempel finskan och kvänskan. Meänkieli har traditionellt delats upp i tre varieteter: tornedalsvarieteteten, gällivare-varieteteten samt vad ibland numera benämns lannankieli. Tornedalsvarieteteten talas främst i Pajala, Övertårneå och Haparanda medan de övriga två varieteterna talas i det område som i dag är kommunerna Gällivare och Kiruna. Men talare av meänkieli är givetvis också spridda över hela landet.

Det finns inga officiella siffror på hur många som talar meänkieli, men olika uppskattningar har gjorts. Vissa uppskattningar handlar om 20 000–25 000 talare (Parkvall 2015), medan andra är något högre, 20 000–40 000 (Wande 2003), eller fler. Svenska Tornedalingars Riksförbund (STR-T) uppskattar antalet talare till omkring 75 000.

Meänkieli har länge varit ett talat språk och är fortfarande inte helt standardiserat. Ett varsamt standardiseringsarbete pågår inom ramarna för språkvården i meänkieli samt bland skribenter och översättare som bidrar till att utveckla språket i skrift.

Det finns flera organisationer och föreningar som arbetar för främjandet av meänkieli. Några exempel är riksorganisationen STR-T och föreningen Meänmaa. Liksom för övriga minoritetsspråk är föreningslivet i stort beroende av enskilda eldsjälar och medelåldern bland de som engagerar sig är hög.

Eftersom många av de som är föräldrar i dag inte lärt sig meänkieli hemma försvåras överföringen av språket till nästa generation i många fall. Meänkieli kan läsas inom modersmålsundervisningen i skolan, men det finns en utbredd brist på lärare. Tvåspråkig undervisning på meänkieli finns ännu inte i grund- eller gymnasieskolan. Däremot kan man studera meänkieli på Umeå universitet upp till A-nivå, och intresset har periodvis varit stort.

3.3.2 Språkvården i meänkieli

Under 2014 till 2018 användes Isofs resurser för språkvård i meänkieli, på minoritetens egen begäran, till att finansiera framtagningen en ordbok på svenska-meänkieli-svenska i samarbete med Meän Akateemi. Arbetet avslutades under 2017, och 2018 anställdes en språkvårdare i meänkieli på heltid vid Språkrådet. Sedan dess har en referensgrupp knutits till arbetet och ett intensivt nätverksarbete har ägt rum för att knyta kontakter och idka samarbete med aktiva föreningar, enskilda språkaktivister, universitet i Umeå samt med universitet och organisationer i övriga nordiska länder.

År 2019 ägde ett första språkvårdseminarium i meänkieli rum i Uppsala, med stor uppslutning och föredragshållare från Sverige, Norge och Finland. Under 2020 anordnades seminariet digitalt tillsammans med Samverkan på Nordkalotten, som är ett samnordiskt, EU-finansierat projekt.

År 2020 tillsattes en språkvårdsgrupp med meänkielitalare inom olika professioner för att diskutera en standardisering av skriftspråket. Det arbetet fortgår men pausades under 2021 då det kräver ett intensivare arbete än det digitala arbetssättet tillåter. Just nu pågår ett forskningsprojekt tillsammans med forskare från Uppsala universitet för att se över och beskriva grammatiska strukturer inom språket.

Språkvårdaren vid Isos svarar på språkfrågor och under 2020 inkom ca 180 frågor. Vidare anlitas språkvårdaren ofta som expert i minoritetsfrågor samt deltar regelbundet i SR Meänraatio för att svara på språkfrågor i radio. Andra myndigheter efterfrågar ofta hjälp med granskning av översättningar och annan rådgivning. Nyligen inkom till exempel en förfrågan från Stockholms stads kulturförvaltning till Språkrådets språkvårdare i de nationella minoritetsspråken om att delta i inspelningar till en internutbildning för Stockholms bibliotekarier. Förfrågningar av det slaget är bra för det kunskapspridande uppdraget, men tar förstås samtidigt mycket tid i anspråk.

År 2021 genomfördes en modersmålslärardag i samarbete med Skolverket dit modersmåls lärare i romska, meänkieli och jiddisch bjöds in. Modersmållärarna arbetar ofta ensamma i sin kommun och saknar ett gemensamt forum. För meänkielis del har språkvårdaren efter modersmålslärardagen öppnat ett forum där lärarna kan träffas regelbundet för att utbyta erfarenheter.

Språkvårdaren i meänkieli är ensam om arbetet och det finns inte möjlighet att utveckla arbetet i den omfattning som är önskvärd. Därför finns det behov av en utökning till två tjänster, vilket också ofta lyfts fram vid samråd med minoritetsorganisationerna.

3.3.3 Revitaliseringen av meänkieli

I följande avsnitt görs en nulägesbeskrivning av de förutsättningar som nämns på s. 16–24 (A–G) för det nationella minoritetsspråket meänkieli i Sverige.

A. I vilken mån sker språköverföring av meänkieli mellan generationer?

Liksom för flera av de övriga nationella minoritetsspråken medförde den assimileringsprocess som skedde i Sverige fram till första hälften av 1900-talet ett omfattande språkbyte där meänkielitalande tornedalingar alltmer övergick till att tala svenska. Många av de föräldrar som nu har barn i skolåldern har därför inte haft möjlighet att lära sig språket och föra det vidare. De vuxna och barn som talar meänkieli saknar ofta skriftliga kunskaper i språket (Huss 2012).

En studie som undersökt unga tornedalingars attityd till att lära sig meänkieli visade att många av dem som deltog i studien ansåg att det var viktigare att lära sig finska, eftersom det finns större användningsområdet för det språket. Bland de ungdomar som intervjuades i studien trodde en majoritet inte att deras egna barn i framtiden skulle lära sig meänkieli. Inställningen varierade dock i förhållande till i vilken grad de själva behärskade språket. De ungdomar som själva behärskade meänkieli fullt ut trodde att deras barn i framtiden skulle komma att förstå meänkieli i någon utsträckning (Niva 2011).

Sedan dessa studier gjordes har många initiativ tagits för att väcka intresse hos barn och unga att tala meänkieli, inte minst genom digitala mötesplatser. Uppfattningen om språkets värde och nytta hör med stor sannolikhet samman med möjligheterna att använda språket muntligt och skriftligt. Tidiga insatser för att lära sig meänkieli samt att skapa och upprätthålla språkliga arenor är av stor betydelse för att en ny generation ska vilja lära sig eller utveckla språkkunskaper i meänkieli.

Liksom för de andra nationella minoritetsspråken finns det tecken på att den positiva uppmärksamhet som statusen som nationellt minoritetsspråk bidragit till väckt ett visst intresse och bland unga, både att identifiera sig som tornedaling och att lära sig meänkieli.

B. Hur ser lagstiftningen ut vad gäller tornedalingars och andra meänkielitalares språkliga och kulturella rättigheter?

Tornedalingars och andra meänkielitalares rättigheter att använda meänkieli inom olika områden i samhället regleras, liksom för övriga nationella minoritetsspråk, först och främst av Europarådets två konventioner om minoritetsrättigheter, samt av den nationella lagstiftningen i form av minoritetslagen och språklagen.

Liksom finska och samiska, har meänkieli status som ett territoriellt nationellt minoritetsspråk. Det innebär att kommuner som tillhör förvaltningsområdet för meänkieli ska kunna erbjuda förskola och äldreomsorg på meänkieli samt samhällsservice i vissa fall. Även i övriga delar av landet ska det offentliga främja och skydda meänkieli. Barn som tillhör minoriteten tornedalingar har dessutom en utökad rätt att få undervisning på meänkieli inom ramen för modersmålsundervisningen. Detta gäller för samtliga fem nationella minoritetsspråk.

Den formella lagstiftningen erbjuder, åtminstone relativt, långtgående rättigheter för tornedalingar och andra meänkielitalare att använda meänkieli i offentliga sammanhang. Utmaningarna för revitaliseringen av meänkieli ligger, liksom för finskan och samiskan, i att öka antalet personer som använder och utvecklar meänkieli både privat och offentligt. Det finns alltså formella rättigheter till förskoleverksamhet och äldreomsorg på språket, men det råder brist på personal inom dessa områden som kan språket, vilket gör att kommunerna inte fullt ut kan tillgodose tornedalingars och andra meänkielitalares språkliga rättigheter i praktiken.

Situation för ärendehantering och service på meänkieli liknar den för finska och samiska, men för meänkieli är bristen på språkkunnig personal troligtvis ännu större. För att upprätthålla en ärendehantering på meänkieli krävs dels en hög språklig kompetens hos tjänstepersonerna, dels att det finns tillgång till terminologi på meänkieli inom de specifika områdena, vilket inte alltid är fallet.

En liknande situation gäller utbildningsområdet, där den svenska regeringen förbundit sig att genomföra ambitiösa insatser när det gäller att erbjuda undervisning i meänkieli (liksom för finska och samiska) på samtliga nivåer från förskola till universitet. De formella rättigheterna finns, men det råder brist på framför allt lärare.

Sammanfattningsvis finns goda formella rättigheter för meänkielitalande inom den svenska lagstiftningen. Utmaningarna ligger främst i att upprätthålla tillräcklig kompetens i meänkieli och att meänkielitalande rekryteras inom alla de områden där meänkielitalare har språkliga rättigheter, det vill säga inom offentlig förvaltning, förskola, skola, äldreomsorg och inom kultursektorn.

C. Finns det goda utbildningsvägar för meänkieli i Sverige?

Liksom för övriga nationella minoritetsspråk utgör utbildningssektorn det viktigaste området för revitaliseringen av meänkieli. Inom förvaltningsområdet för meänkieli finns särskilda rättigheter till förskola på meänkieli, en rättighet som har ökat både intresset och

utbudet till förskoleverksamhet, men fortfarande finns det inte tillgång till förskoleverksamhet på meänkieli i alla kommuner inom förvaltningsområdet.

Att få skolelever att välja att läsa meänkieli inom ramen för modersmålsundervisningen har visat sig vara en utmaning eftersom finskan ofta har högre status, vilket gör att tornedalska ungdomar kan välja att utveckla sin finska i stället (se till exempel Niva 2011, Huss 2012). Under läsåret 2020/21 var antalet elever som var berättigade till meänkieli i grundskolan 475, varav 162 elever deltog – en deltagandegrad på 34 procent (Skolverket 2021). Att andelen deltagande elever inte var större måste inte betyda att intresset inte finns hos övriga elever, utan att det i många fall saknas lärare som kan undervisa och att många kommuner inte känner till, eller inte informerar om, de särskilda rättigheter som meänkielitalare har till modersmålsundervisning.

I förhållande till de övriga två territoriellt bundna språken finska och samiska, har meänkieli en sårbar position på utbildningsområdet i och med att det i dagsläget inte förekommer någon tvåspråkig ämnesundervisning på meänkieli alls. Även om utbudet av tvåspråkig undervisning på finska och samiska är mycket begränsat, så förekommer det åtminstone.

På högskolenivå finns det kurser i meänkieli vid Umeå universitet, som har det nationella ansvaret för meänkieli och samiska. Utbudet av kurser, och söktrycket till dem, har varierat från termin till termin, men generellt har intresset att läsa meänkieli på högskolan varit stort. Det är än så länge endast möjligt att läsa fristående kurser på grundläggande nivå – någon möjlighet att läsa vidare till kandidat- eller magisterexamen finns ännu inte. Ämneslärarutbildning i meänkieli har inte heller kommit igång, och en utbildning för översättare saknas.

Det råder brist på personer som behärskar meänkieli på en högre nivå och som kan undervisa, använda meänkieli i arbetslivet, översätta litteratur, eller ta fram läromedel och andra material. Det behöver också komma nya yngre översättare eftersom de som är aktiva i dag, och ofta översätter ideellt, i de flesta fall är äldre. Att det skapas fler formella vägar att bli lärare samt att kunna utbilda sig till översättare i meänkieli är avgörande för att få personer som har goda kunskaper i meänkieli att satsa på dessa yrken.

Via samråd har det framkommit hur viktigt det är att det finns olika utbildningsvägar för den som vill lära sig eller utveckla sina kunskaper i meänkieli. Inte minst för att kunna möta bristen på meänkieli-kunnig personal inom sjuk- och äldreården. För den som inte har möjlighet eller behov av att studera språket på en akademisk nivå utan vill använda språket i sitt arbete, behövs det komplement till språkkurser på högskolenivå. Tornedalens

folkhögskola håller regelbundet kurser i meänkieli, men utöver det finns i nuläget få kurser inom den folkbildande verksamheten. Det behövs incitament för att fler folkhögskolor och studieförbund ska kunna erbjuda talare som bor i övriga delar av landet utbildningsmöjligheter.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om insatser för att etablera en översättarutbildning för meänkieli (läs mer på s. 64) samt incitament för fler att få fler kurser i meänkieli på folkhögskolor och studieförbund (se s. 61).

D. Hur ser kunskapen och attityden ut gentemot minoriteten tornedalingar och andra meänkielitalare samt minoritetsspråket meänkieli i det omgivandet samhället?

Den tornedalska minoriteten är, näst efter minoriteten judar, den minst kända av den svenska allmänheten, och detsamma gäller kännedomen om meänkieli som nationellt minoritetsspråk. Det visar de mätningar Isof gjort i samarbete med Länsstyrelsen i Stockholm och Sametinget.

Undersökningarna visar att kännedomen ökar något för vid de två undersökningstillfällena men att utvecklingen verkar gå långsamt. I den första mätningen 2010 kände 13 procent av befolkningen till att meänkieli är ett av Sveriges nationella minoritetsspråk. 2015 hade siffran stigit till 17 procent, och 2020 var den 19 procent. Knappt en femtedel av Sveriges befolkning kände alltså till meänkielis särskilda status. När det gäller kännedomen om tornedalingar som nationell minoritet ligger siffrorna på ungefär samma nivå (Isof 2021).

Orsaken till att minoriteten tornedalingar, eller meänkielitalare, fortfarande är relativt okänd bland allmänheten kan vara att minoriteten fortfarande är förhållandevis osynlig i medier. I jämförelse med de övriga nationella minoritetsspråken, inklusive finskan, har meänkieli inte haft status som ett eget språk så länge, även om det har talats i Sverige under mycket lång tid.

Negativa attityder gentemot meänkieli har funnits historiskt, och finns kvar än i dag i viss mån. Den enspråkighetsnorm som var starkt dominerande långt in på 1900-talet, medförde att vissa betraktade meänkieli som ett ”blandspråk” och dess talare som otillräckliga i relation till både finska och svenska (se till exempel Huss 2012). Forskare har pekat på att en nedvärderande syn på meänkieli fanns kvar ända fram till 1990-talet, även inom minoriteten själv, men att man sedan millennieskiftet kunnat skönja en utveckling mot en betydligt mer positiv hållning (Arola, Kunnas och Winsa 2011). Troligtvis spelar minoritetsspråksstatusen in.

Under 2020 tillsatte regeringen en sannings- och förtroendekommission för tornedalingar, kväner och lantalaiset, som ska arbeta med att utreda den svenska statens övergrepp mot dessa grupper. Ett syfte med kommissionen är att synliggöra minoriteternas historiska erfarenheter, vilket skulle kunna leda till en större medvetenhet i den svenska befolkningen om tornedalingarnas historia och om språket.

E. Finns det institutioner som arbetar med att främja tornedalingars och andra meänkielitalares språk och kultur?

Riksorganisationen Svenska tornedalingars Riksförbund, STR-T, bedriver ett arbete med att främja tornedalingar och andra meänkielitalares kultur, identitet och språk. Det finns flera lokala förbund, främst i Norra Sverige som Kalix, Pajala, Gällivare. Umeå och Övertorneå, men också i Stockholm och Uppsala. Ungdomsförbundet Met Nuoret arbetar för att stärka unga tornedalingars identitet.

Liksom för föreningsverksamheten bland de övriga nationella minoriteterna bygger arbetet med språk och kulturfrämjande i hög grad på ideellt arbete, och föreningarnas verksamhet är beroende av projektmedel. Det finns en medvetenhet och kunskap om meänkieli bland de kommuner i norra Sverige som ingår i förvaltningsområdet för meänkieli. Ett etablerande av lokala språkresurscentrum skulle kunna fånga upp och möjliggöra fler samarbeten och aktiviteter mellan de aktiva kommunerna i Norrbotten och andra lokala verksamheter och på så sätt stärka den lokala infrastruktur som i viss mån redan finns på plats.

Språkvården är av avgörande betydelse för språkets framtid och revitalisering. Språkvård i meänkieli har bara bedrivits sedan 2018 vilket innebär att den fortfarande håller på att hitta sin form. Liksom för de övriga nationella minoritetsspråken finns det ett stort behov av att utveckla terminologi på meänkieli inom samhällsområden där språket tidigare inte använts i så hög grad. Meänkieli har inte heller en standardiserad skriftnorm, vilket är av stor betydelse för att språket ska kunna användas i skriven form i det svenska samhället. Det finns ett stort engagemang bland meänkielitalare att bevara de olika talade varieteterna, vilket innebär att framtagandet av en skriftnorm behöver göras varsamt och med stort inflytande från talarna av de olika varieteterna.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om förstärkta insatser för språkvården i meänkieli (läs mer på s. 75) samt om inrättande av lokala språkresurscentrum för meänkieli, i syfte att stärka revitaliseringsarbetet lokalt (se s. 73).

F. Finns det ett kultur- och medieutbud på meänkieli i Sverige?

Det har funnits ett kulturutbud på meänkieli redan innan meänkieli fick status som ett eget språk. Under 1980-talet etablerades ett lokalt engagemang för att främja tornedalingars och andra meänkielitalares språk och kultur. Sedan språket blev ett nationellt minoritetsspråk har dock initiativen och intresset ökat. Många av de främjande aktiviteterna kommer från föreningsverksamhet, som fortfarande är beroende av ideellt arbete från ett antal eldsjälar. Liksom för de övriga minoriteterna är medelåldern hög bland de föreningsaktiva, och en av utmaningarna är att locka yngre att engagera sig.

Riksföreningen för tornedalingar i Sverige, STR-T, samt dess lokalföreningar och ungdomsföreningen Met Nuoret är engagerade i olika slags språk- och kultursatsningar. Tornedalsteatern, som funnits sedan 1980-talet sätter regelbundet upp pjäser som ofta utförs både på meänkieli och svenska, och som gestaltar livet i Tornedalen.

Utbudet av radio och tv bygger, liksom för de övriga minoritetsspråken, mycket på den programverksamhet som produceras inom public service-bolagen. De radioprogram som sänds från Sveriges Radio produceras av Meänraatio.

Medieutbudet är litet. Metavisi, som är en digital tidskrift och som uppmärksammar frågor som berör tornedalingar inom ämnen som samhällsfrågor, kultur och språk. Meänmaa är en annan kulturtidskrift som ges ut av kulturföreningen med samma namn och som utkommer med fyra nummer per år. Via samråd har det dock framkommit att det finns behov av ett finansiellt stöd som tidskrifter på meänkieli kan söka och som tar hänsyn till de förutsättningar som gäller för minoritetstidskrifter. I många fall har de inte möjlighet att konkurrera på samma villkor som övriga tidskrifter.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om en ökad satsning på att stödja föreningar och organisationer som arbetar med de nationella minoriteternas språk och kultur (läs mer på s. 79).

G. Meänkieli i det digitala samhället

För meänkieli, liksom för övriga nationella minoritetsspråk, är den språkteknologiska infrastrukturen av avgörande betydelse för möjligheten att använda språket i det digitala samhället.

Eftersom det i nuläget inte finns någon överblick över vilket material i form av text och tal på meänkieli som finns i Sverige, behövs det göras ett insamlings- och dokumentationsarbete så att de språkresurserna som finns kan samlas och utgöra en språkbank som i ett nästa steg kan användas för att utveckla nödvändiga språkteknologiska verktyg.

Etableringen av en språkbank kan, utöver att bli en del av infrastrukturen för utveckling av digitala verktyg, alltså bidra till forskningen av både historiskt och nutida bruk av meänkieli i Sverige. En dokumentation kan också ge en överblick över vilka texter som skrivs på meänkieli av offentliga aktörer och vilken variation som finns i det nutida språkbruket, vilket kan vara till hjälp i det språkvårdande arbetet i till exempel standardiseringsprocessen.

Ett arbete med digitala resurser har inletts vid Tromsø universitet i Norge, vilket innebär att ett arbete med att bygga upp en språkbank för meänkieli kan dra nytta av och ske i samverkan med det arbete som redan pågår.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om uppbyggnad av en språkbank för meänkieli (läs mer på s. 87).

3.4 Romska

3.4.1 Om romska i Sverige

Romska har talats i Sverige i flera hundra år, av olika romska grupper. Eftersom romska är ett pluricentriskt språk, talas romska i många olika länder och fungerar som ett kommunikationsspråk över nationsgränserna. Romska är ett minoritetsspråk i alla länder där det talas, vilket innebär att de flesta romer talar två eller fler språk.

Några av de större dialekterna i Sverige är arli, lovari, gurbeti och kelderäsch. I Sverige finns dessutom två äldre dialekter som har talats här under mycket lång tid, förmodligen sedan 1300-talet: svensk romani (resanderomska) och kaaledialekten (finsk romani). De sistnämnda dialekterna har en stark uppblandning med svenskan respektive finskan och det finns få talare kvar som behärskar dem.

Liksom för de övriga nationella minoritetsspråken finns ingen officiell statistik över hur många som talar romska, och antalet dialekter gör uppskattningar svåra. De som finns handlar om ca 10 000–20 000 (Parkvall 2015), medan andra anger ett minimum på 15 000–20 000 talare (Fraurud 2003). I romska sammanhang talas dock om betydligt högre siffror än så. Situationen för det romska språket är olik de andra nationella minoritetsspråken i och med att det finns så många dialekter som sinsemellan har olika bakgrund och förutsättningar. Dialekterna kräver därmed olika typer av revitaliseringsinsatser.

Det finns ett antal romska organisationer i Sverige som dels arbetar med att främja, sprida och utöva romskt språk och kultur, dels med att främja romers rättigheter i samhället, och att motverka antiziganism.

Det går att studera romska i grund- och gymnasieskolan inom ramen för modersmålsundervisningen, men liksom för övriga nationella minoritetsspråk råder det stor brist på lärare som kan undervisa. Någon tvåspråkig undervisning på romska har heller inte etablerats. På universitetsnivå finns det fortfarande inga språkkurser i romska, vilket är fallet för de övriga nationella minoritetsspråken. Däremot har åtgärder genomförts för att utbilda fler modersmållärare via kortare uppdragsutbildningar, samt utbildning av romska brobyggare¹⁵.

3.4.2 Språkvården i romska

Språkvården i romska har funnits på Isof och avdelningen Språkrådet sedan år 2007. Antalet språkvårdare i romska har varierat mellan en och två personer. Det har bland annat sin förklaring i att kompetensförsörjningen gällande språkarbete inom det romska språket behöver bli bättre. Nuvarande språkvårdare har varit anställd sedan starten, och har lång och bred erfarenhet av det språkvårdande arbetet. Behovet av språkvårdande arbete är särskilt stort för romskan, eftersom insatserna ska fördelas på ett antal dialekter och därmed finns behov av fler språkvårdare.

Språkvården bedrivs inom en rad områden. En viktig del är den så kallade harmoniseringen (som för det mesta benämns ”standardisering”), vilket handlar om att arbeta fram en gemensam skriftnorm med bas i de olika romska dialekterna. Romskan har ännu inte en etablerad gemensam ortografi, det vill säga ett samlat system för vilka bokstäver och vilken stavning som ska användas. Det romska språket har vuxit fram i olika delar av Europa och det finns en del influenser av respektive lands ordförråd och i vissa fall även i skrivsätt. Det finns dock ett romskt basordförråd som gör att de flesta romsktalande kan kommunicera på en viss nivå. Från att ha varit ett framför allt talat språk är romska i ökande omfattning nu även ett skriftspråk. För att talare av romska ska förstå och kunna kommunicera är behovet av skrivregler och harmonisering av dialekternas skrivsätt stort.

En annan uppgift för den romska språkvården är att svara på språkfrågor. Detta kräver ett stort nätverk, eftersom de olika dialekternas talare behöver tillgodoses och en enda

¹⁵ En brobyggare är en person som är anställd av kommunen och fungerar som en länk mellan romer och tjänstepersoner respektive majoritetssamhället. Brobyggarna hjälper därmed till att höja kunskapen och medvetenheten om romers villkor bland tjänstepersoner, samt att skapa förtroende bland romer gentemot majoritetssamhället.

språkvårdare inte kan behärska samtliga dialekter. Romskan har tidigare inte använts i det offentliga livet i särskilt hög grad, vilket gör att det finns ett behov av ordlistor inom en rad samhällsområden. Språkrådet har tagit fram en skolordlista och en socialordlista på tre dialekter, men också en omsorgsordlista på sex dialekter. En medicinsk och en juridisk ordlista på ett flertal dialekter är under planering.

Språkvårdaren har till sitt förfogande en referensgrupp med representanter för de olika dialekterna, varav flera är modersmållärare. Ett större arbete för att ta fram romska skrivregler har pågått sedan 2017. I det romska språkvårdsarbetet deltar också en arbetsgrupp och en expertgrupp inom vilken flera utländska språkexperter ingår. Till arbetet är också olika dialektgrupper knutna.

Ett språkseminarium i romska hålls årligen och språkvårdaren håller regelbundet föreläsningar om språket i olika sammanhang. I samarbete med Skolverket hölls under 2020 och 2021 modernmållärardagar, den första med enbart romska modersmållärare, den andra tillsammans med lärare i meänkieli och jiddisch. Modersmållärarna arbetar ofta ensamma i olika kommuner och har stort behov av att ses och diskutera metoder och erfarenheter, men har tidigare saknat ett forum för detta. Förtroendet för Isofs språkvårdare är stort, och lärarna vänder sig därför ofta till språkvårdaren för att få stöd och hjälp. Under åren har ett antal undersökningar genomförts, till exempel för att ta reda på i vilken utsträckning det bedrivs modersmålsundervisning i kommunerna och om det finns information om talarnas rättigheter på kommunernas webbplatser.

Lexin är ett lexikon för invandrar språken. Ett Lexin-lexikon finns sedan tidigare på dialekten arli, och sedan ett antal år pågår ett arbete med att ta fram Lexin på dialekterna lovari och kelderash med hjälp av externa översättare – ett arbete som tidvis tagit stor tid i anspråk av den romska språkvårdaren.

Isof har haft ett flertal möten med Södertörns högskola för att undersöka möjligheterna till att få igång kurser på romska. Språket är i dag det enda av de nationella minoritetsspråken som inte går att studera inom ramen för en språkkurs. Någon fristående kurs om 7,5 högskolepoäng har kommit till stånd, men tillgången till ämnesstudier i romska, upp till åtminstone kandidatnivå, är avgörande. Ämneslärarutbildning saknas också, även om uppdragsutbildningar för modersmållärare på Södertörn har gett goda resultat.

Diskussioner mellan Isof och Tolk och översättarinstitutet (TÖI) har förts i syfte att få till stånd utbildningar för översättare i romska (samt i jiddisch och meänkieli).

Det finns flera eftersatta utvecklingsområden inom språkvårdsarbetet för romskan, nya behov uppstår ständigt och ytterligare medel till språkvården är nödvändigt för att driva ett utvecklande språkvårdsarbete också inom de olika dialekterna.

3.4.3 Revitaliseringen av romska

I följande avsnitt görs en nulägesbeskrivning av de förutsättningar som nämns på s. 16–24 (A–G) för det nationella minoritetsspråket romska i Sverige.

A. I vilken mån sker språköverföring av romska mellan generationer?

Det är svårt att kort sammanfatta situationen angående språköverföring mellan generationer när det gäller romska i Sverige. Det omgivande samhällets historiska och ibland även nutida diskriminering och negativa attityder till romer påverkar också romers egen syn på språkets värde och nytta i det svenska samhället.

Romers historiska utsatthet har bidragit till att det romska språket blivit en viktig symbol för den romska identiteten, och stärkt användningen av språket inom de romska grupperna. Samtidigt har fördomar och negativa attityder gjort att en del romer känt att de måste dölja sin romska identitet vilket har lett till att man i vissa situationer undvikit att använda språket offentligt. Negativa signaler från det omgivande samhället kan påverka föräldrars syn på sitt språk vilket i sin tur påverkar valet att låta eller inte låta barnen läsa romska inom ramen för modersmålsundervisningen. Många romer är flerspråkiga och har ett ytterligare modersmål vid sidan av romskan och svenskan, och en del väljer hellre att få undervisning i det andra språket (även om romska elever har rätt att få modersmålsundervisning i två språk).

Trots detta har språkbytesprocessen troligtvis inte gått riktigt lika långt bland romer som för de övriga nationella minoriteterna, i alla fall inte för vissa av dialekterna. Många i den nuvarande föräldragenerationen talar romska i hemmet med sina barn. Enligt Skolverkets statistik läste hela 87 procent av de elever i grundskolan som deltog i modersmålsundervisningen i romska för läsåret 2020/21 romska som ett förstaspråk, det vill säga de läser inte romska som ett nybörjarspråk (Skolverket 2021). Detta ger en fingervisning om att en stor del av de romska barnen troligtvis använder språket hemma. Barnen har dock ofta svenska som sitt starkaste språk, eftersom de lever i ett svenskspråkigt samhälle där romskan sällan används som ett offentligt språk och dessutom är i stort sett osynlig i det offentliga rummet (se till exempel Bijvouet och Fraurud 2007, Bylin och Spetz 2019).

Det råder dock stora skillnader mellan de olika romska grupperna. I vilken grad språket används i hemmet och överförs till nya generationer samvarierar i stort sett med hur länge

grupperna varit i Sverige. Den yngsta gruppen romer som invandrade från 1980-talet och framåt som en följd av krig i Balkan, och som talar *arli*, *burgundi* och *gurbeti*, verkar i något högre grad använda språket både i hemmet och utanför. En dialekt som *kaale*, som härstammar från romer som bott i Sverige i flera hundra år och varit utsatta för förtryck både historiskt och i nutid, har dock nästan helt dött ut. Bland *kaale*-talarna är de flesta äldre och även om dagens föräldrageneration skulle vilja föra det vidare till sina barn så kan de flesta inte det, eftersom de själva inte haft möjlighet att lära sig språket (Bijvouet och Fraurud 2007).

B. Hur ser lagstiftningen ut vad gäller romers språkliga och kulturella rättigheter?

Liksom för jiddisch, har romska språket och talare av romska, en svagare rättslig ställning i förhållande till finska, meänkieli och samiska.

Romska är sedan 2000 ett nationellt minoritetsspråk, men klassas som territoriellt obundet. Sverige har genom Europarådets minoritetskonventioner och minoritetslagen åtagit sig att skydda och främja romska som en del av det svenska kulturarvet, men skyddet ligger på en mer generell nivå än för finska, meänkieli och samiska. Enligt minoritetslagstiftningen är myndigheter skyldiga att ge romer inflytande i frågor som berör dem, men myndigheterna har utöver det få konkreta skyldigheter. Uppföljningen av minoritetspolitiken visar också att lagstiftningen inte på ett tydligt sätt gynnat revitaliseringen av de icke-territoriella minoritetsspråken jiddisch och romska.

Inom modersmålsundervisningen i grundskolan har talare av romska särskilda rättigheter. Men romska föräldrar är inte alltid medvetna om sina rättigheter, eller vill kanske inte vara öppna med sin romska identitet av rädsla att få ett negativt bemötande (Bijvouet och Fraurud 2007).

Viktiga steg har på senare år tagits för att stärka romers rättigheter. Genom en vitbok som kom 2014 och som skildrar de övergrepp som förekommit mot romer, har de historiska oförrätterna fått ett officiellt erkännande. Men det pågår diskriminering av romer även i nutid. *Strategin för romsk inkludering* har det övergripande målet att romer 2032 ska åtnjuta samma mänskliga rättigheter och rätt till icke-diskriminering som icke-romer. Detta arbete handlar dock snarare om att i praktiken implementera de rättigheter som romer i teorin redan har, i likhet med alla andra individer i det svenska samhället.

C. Finns det goda utbildningsvägar för romska i Sverige?

Som nämnts ovan har romska barn inte samma rätt till förskoleverksamhet på sitt språk som barn som tillhör minoriteterna sverigefinnar, tornedalingar eller samer i sina respektive förvaltningsområden. Däremot har barn som tillhör en nationell minoritet en allmän rätt att utveckla sina kunskaper i minoritetsspråket (Lpfö18).

Däremot har romska barn och ungdomar särskilt starka rättigheter inom modersmålsundervisningen i grundskolan, även i förhållande till de övriga fyra nationella minoritetsspråken. Utöver att elever som tillhör de nationella minoriteterna inte måste ha språket som umgängesspråk eller ha förkunskaper i språket, kan romska elever också beviljas modersmålsundervisning i två språk. Fortfarande är det dock så att inte alla föräldrar, och ibland inte heller kommunerna, känner till den rättigheten. Rapporter från Diskrimineringsombudsmannen, DO, visar också att diskriminering mot romer ofta sker i vardags-situationer, även i förhållande till språkliga rättigheter – som rätten till modersmålsundervisning (Lindgren 2011).

Eftersom många romska familjer talar fler språk utöver svenska och romska, leder det ibland till att en del föräldrar väljer något annat språk än romska för modersmålsundervisning. Under läsåret 2020/21 deltog ungefär 745 barn och unga i grundskolans modersmålsundervisning i romska, vilket motsvarar 31 procent av de barn som var berättigade (Skolverket 2021). Liksom för övriga nationella minoritetsspråk behöver en låg deltagandegrad inte betyda att de elever som inte deltar saknar intresse. Deltagande i undervisningen villkoras ofta av praktiska omständigheter som att det saknas lärare eller att undervisningen sker sent på dagen eller i en annan del av kommunen. Eftersom romskan består av många olika dialekter, behöver skolan hitta lärare i rätt dialekt. Ibland väljer skolorna därför att sammanföra barn med olika dialekter i samma grupp, vilket ställer höga krav på modersmålläraren.

På universitetsnivå har Södertörns högskola det nationella ansvaret för romskan. Det finns en professur i romska studier, och ett antal uppdragsutbildningar med snabbspår för att utbilda modersmållärare i romska har genomförts. Fortfarande finns det dock inga ämnesstudier i romska, vilket är ett stort problem eftersom det gör det svårt att utbilda framtida lärare.

Att få till stånd en tolk- och översättarutbildning är en annan högt prioriterad fråga. Det råder brist på tolkar och översättare i romska, men eftersom det inte finns ämnesstudier i romska med progression är det i dagsläget svårt att utbilda sig till dessa bristyrken. Det

finns heller ingen auktorisation för tolkar och översättare i romska, vilket omöjliggör en kvalitetskontroll över de som arbetar med översättning till och från romska.

Med tanke på att det bland romer ännu inte finns en stark utbildningstradition, är det särskilt angeläget att skapa flexibla studievägar som inte alltid måste innebära studier på högskolenivå. För den som vill utveckla sitt språk vid sidan av sitt ordinarie arbete eller ta ledigt från arbetet under en kortare period, är de kurser som studieförbund och folkhögskolor kan erbjuda ett bra alternativ. Också i förhållande till dessa utbildningsinstanser krävs incitament för att skolorna ska våga satsa på att bygga upp ett kursutbud.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om insatser för att etablera en översättarutbildning för romska (läs mer på s. 64) samt incitament för fler att få fler kurser i romska på folkhögskolor och studieförbund (se s. 61).

D. Hur ser kunskapen och attityden ut gentemot minoriteten romer och minoritetsspråket romska i det omgivandet samhället?

Romer som grupp har både historiskt och i nutid varit utsatt för diskriminering och utanförskap, både i Sverige och i andra länder. De upprepade mätningar av svenska folkets attityder till mångfald som genomförs i den så kallade *Mångfaldsbarometern*, har visat att romer är en av de grupper svenskar känner störst kulturellt avstånd till (Ahmadi m.fl. 2013, Ibid 2014).¹⁶

Den undersökning om befolkningens kännedom om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken som Isof genomförde 2010, 2015 och 2020 visade att romers status som nationell minoritet fortfarande är relativt okänd. Frågan om vilka som är Sveriges nationella minoriteter visade att ca 35 procent av de tillfrågade 2020 kunde nämna romer (36 procent 2015). Romers utsatthet har ibland uppmärksammats i media, men det har då främst handlat om romer som inte är bosatta i Sverige utan kommer hit från andra länder och stannar kortvarigt på grund av svåra omständigheter i hemlandet. Kännedomen om romskans status som nationellt minoritetsspråk är något mindre i förhållande till kännedomen om romer som minoritetsgrupp, men har däremot ökat för varje mätning. Medan endast 20 procent visste att romska var ett nationellt minoritetsspråk 2010, var motsvarande siffra 31 i den senaste undersökningen 2020 (Isof 2021).

Negativa attityder till romer i dagens samhälle har en tydlig koppling till romers historiska utanförskap (Lindgren 2011). Nutida diskriminering kan ta sig olika uttryck, en negativ

¹⁶ Mångfaldsbarometern är en undersökning som genomförts årligen mellan 2005 och 2014 av Uppsala universitet, samt därefter vartannat år av Högskolan i Gävle.

särbehandling på bostadsmarknaden kan leda till trångboddhet som i sin tur ger sämre möjligheter för barn och unga att studera och göra sitt skolarbete, och så vidare. En besvärlig situation kan på det sättet skapa en negativ dominoeffekt (Bijvouet och Fraurud 2007, DO 2011). Ett sätt att vända negativa attityder är det arbete som utförs inom ramen för *Strategin för romsk inkludering* där ett helhetsgrepp tas inom områden som utbildning, bostad och arbetsmarknad.

Inom det språkpolitiska området är positivt synliggörande av romskt språk och romsk kultur viktigt. Romskt språk och romsk kultur har uppmärksammats mer sedan språket blev ett nationellt minoritetsspråk. En undersökning av vårdcentraler och bibliotek runt om i landet som genomfördes 2019, visade dock att romska fortfarande är relativt osynligt i dessa offentliga rum, även i förhållande till de övriga nationella minoritetsspråken.

På grund av den diskriminering som romer utsatts för, både historiskt och i nutid, menar många romer att det är särskilt viktigt att romskt språk och romsk kultur synliggörs i positiva sammanhang, bland annat för att öka medvetenheten om romskt språk och romsk kultur som en del av den svenska kulturen. I detta arbete kan de romska organisationerna och föreningarna, både på nationell, regional och lokal nivå, spela en viktig roll. Att romer och romskt liv alltmer uppmärksammats i samband med kulturutställningar och kampanjer sedan erkännandet av romer som en nationell minoritet, är ett tecken på att romsk kultur alltmer får denna positiva uppmärksamhet.

E. Finns det institutioner som arbetar med att främja romskt språk och romsk kultur?

Det finns ett stort antal organisationer och föreningar som representerar romer och romers intressen såväl på riksnivå som regionalt och i vissa fall lokalt. Det finns bland annat romska kulturcentrum i Göteborg och Malmö som arbetar med revitalisering av romskt språk och romsk kultur, men också med att stötta den romska minoriteten i till exempel rättighetsfrågor. Centrumen anordnar många kulturella aktiviteter och på vissa platser finns även bibliotek och arkiv. I övrigt finns en rad olika organisationer, inklusive ungdomsförbund, som är inriktade på att arbeta för att motverka antiziganism samt att stärka romers sociala och politiska rättigheter, medan andra är inriktade på att utöva och sprida olika former av romsk kultur. En del organisationer har tät kontakt med systerorganisationer internationellt, eftersom romska talas i många olika länder i Europa.

En utmaning som romer i Sverige har är att föreningslivet fram till ganska nyligen varit relativt outvecklat. Den romska kulturen har under lång tid präglats av en muntlig tradition. För att hävda sina rättigheter och ta del av de medel som står till buds inom till

exempel myndigheters bidragssystem krävs det ett stort mått av effektiv organisering. En del av det handlar om att behärska de nödvändiga verktygen för att ansöka om medel för att bedriva föreningsverksamhet och få del av kultursatsningar och annan projekt- och verksamhetsfinansiering (se till exempel Bijvouet och Fraurud 2007, SOU 2010:55). En utveckling sker dock och alltfler romer arbetar organiserat för ökat inflytande och delaktighet i alla insatser som görs.

Fortfarande finns det behov av att få till en välfungerande struktur så att de regionala och lokala initiativ, den kunskap och det engagemang som finns i det romska föreningslivet tas tillvara. Liksom för övriga minoriteter får de eldsjälar som engagerar sig i att driva romska frågor ofta ta på sig mycket ideellt arbete, och det lokala arbetet kan behöva stöd för att nå ut och samla romer. Ett inrättande av lokala språkresurscentrum skulle kunna stötta romskt föreningsliv på lokal nivå med utgångspunkt i de behov, intressen och engagemang som redan finns i de romska grupperna. Med tanke på romers historiska exkludering, är det särskilt angeläget att verksamheten i de lokala språkresurscentrumen drivs av romer för att säkra medbestämmande, men att det bedrivs i regional eller kommunal regi för att garantera stabilitet och långsiktighet.

Språkvård i romska har bedrivits på Språkrådet sedan 2007. Romska är ett pluricentriskt språk, och de romsktalande i Sverige har lånat influenser från de omgivande språk som talats i ursprungsländerna. Den romska språkvården i Sverige har en unik roll i eftersom det i Sverige bor romer från olika länder och som talar olika dialekter. Därmed kan de bidra till att utveckla ett gemensamt romskt skriftspråk. Detta arbete, som kallas harmonisering, är alltså ett pågående arbete med målet att det ska finnas en gemensam grundläggande skriftnorm för romska. Eftersom romska mest har använts muntligt är det av betydelse för romskans framtid i Sverige att det finns begrepp och termer som beskriver det moderna samhället så att språket kan användas inom alla områden. I nuläget finns enbart en språkvårdare på Språkrådet, men det finns behov av ytterligare satsningar så att arbetet med harmoniseringen av romska kan fortgå och att arbetet med de olika dialekterna kan intensifieras och breddas.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om förstärkta insatser för språkvården i romska (läs mer på s. 75) samt om inrättande av lokala språkresurscentrum för romska, i syfte att stärka revitaliseringsarbetet lokalt (se s. 73).

F. Finns det ett kultur- och medieutbud på romska i Sverige?

Genom det romska föreningslivet synliggörs romskt språk och liv, samt romsk kultur på olika sätt i det svenska samhället. Under de senaste åren har romer och romers liv både historiskt och nutida, uppmärksammats allt mer i olika konstutställningar, kampanjer och projekt. En del av dessa utställningar är inriktade på att visa hur romer särbehandlades och diskriminerades historiskt. Ett exempel på en sådan utställning är fotografen Åke Ericsons utställning *Non grata*, som turnerat runt i Sverige 2016–2020 och visat fotografier av romers liv i Europa. Andra projekt är inriktade på att ge en bild av romers liv i Sverige i dag, och att visa upp positiva förebilder för att utmana myter och fördomar som fortfarande lever kvar. Ett sådant exempel är kampanjen *Jag är rom!* som arrangerades av Länsstyrelsen i Stockholm 2021 tillsammans med unga romer och modersmåls lärare.

När det gäller medier så finns det ett litet programutbud på romska, varav public service-bolagen står för en stor del. På Sveriges Radio finns Radio romano som sänder program på romska. Sändningsutbudet för public service-bolagen har tydliga mål när det gäller att erbjuda ett utbud av program på romska. Det finns i nuläget inga tv-program på romska på Sveriges Television. Däremot finns ett visst utbud av romska program tillgängliga via Utbildningsradion på dess streamingtjänst UR Play.

Tidigare fanns det ett fåtal tidskrifter på romska, bland annat en tidskrift som riktade sig till romska ungdomar, men i dag finns endast tidskriften *Drabbrikan*, en tidning på svenska om resanderomska, som ges ut av Frantzwagner Sällskapet en gång i kvartalet. Även utbudet av litteratur på romska är litet, och beroende av stöd för utgivning. För talare av vissa romska dialekter finns viss tillgång till ett internationellt kulturutbud, men ur ett svenskt perspektiv finns ett särskilt stort behov av litteratur och andra kulturuttryck på romska för barn och unga som speglar unga romers vardag i det svenska samhället.

Under 2021 utsågs 17 folkbibliotek runt om i landet till romska läsambassadörer. De utsedda biblioteken ska ha en viss mängd litteratur på romska och litteratur om romers historia.

Sammanfattningsvis börjar en viss infrastruktur komma på plats för främjande av litteraturen på romska. Fortfarande är dock omfattningen av utgivningen liten. Även om intresset från talare är stort, är marknaden fortfarande liten ut ett kommersiellt perspektiv. Av det skälet finns det behov av stöd för utgivning av litteratur, tidskrifter och annan kulturutövning.

Kulturrådet hade regeringens uppdrag 2017–2019 att inom ramen för sitt nuvarande litteraturstöd främja utgivningen av litteratur på de nationella minoritetsspråken.

Utgivning av litteratur kräver dock kunskap – inte bara i själva språket utan också av förlagsverksamheten. Många av de förlag som vill satsa på utgivning av minoritetslitteratur har inte nått samma nivå av professionalisering som annan förlagsverksamhet. Av den anledningen behöver ett stöd till litteraturutgivning på romska, liksom på de övriga nationella minoritetsspråken, skräddarsys. En finansieringsmodell behöver alltså vara både långsiktig och bred i sin inriktning. För att utgivning av litteratur på minoritetsspråk ska kunna ske, krävs att stödet för finansiering därför inkluderar att både forma och trycka själva böckerna, men också andra delar av förlagsverksamheten.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om en ökad satsning på att stödja föreningar och organisationer som arbetar med de nationella minoriteternas språk och kultur (läs mer på s. 79)

G. Romska i det digitala samhället

För romska, liksom för övriga nationella minoritetsspråk, är en språkteknologisk infrastruktur av avgörande betydelse för att romska ska kunna användas i det digitala samhället.

För romskan behövs det först och främst genomföras ett arbete med att skapa en överblick över och samla in de språkresurser som finns på de olika dialekterna i Sverige i form av text och tal. Dessa resurser kan, förutom att användas för att skapa språkteknologiska verktyg, bidra med mer kunskap om i vilka kanaler språket används. Ett insamlings- och dokumentationsarbete kan i ett nästa steg användas för att bygga en språkbank med romskt material. Detta arbete bör genomföras i nära samråd med representanter för romsktalande.

Etableringen av en språkbank kan, utöver att bli en del av infrastrukturen för utveckling av digitala verktyg, alltså bidra till forskningen av både historiskt och nutida bruk av romska i Sverige. För att bevara de dialekter av romska som främst används av äldre talare och som kanske bara i liten skala, eller inte alls, förs vidare till nästa generation, är dokumentation och insamling av språkresurser särskilt viktig. Att arbeta för romskans användning i det digitala samhället kan alltså både gynna framtida språkanvändning och bevara äldre språkbruk som en del av kulturarvet.

Handlingsprogrammet innehåller förslag om uppbyggnad av en språkbank för romska (läs mer på s. 87).

4. Förslagen

Goda utbildningsvägar

Förslag: Ett ökat kursutbud i jiddisch, meänkieli och romska

Förslaget består av två delar:

Del 1 är förarbete, som bör bestå i att dels upprätta en handlingsplan för hur folkbildningen generellt ska bidra till att öka kunskapen om de nationella minoriteterna och deras rättigheter, dels undersöka vilka förutsättningar som krävs för att folkhögskolor och studieförbund ska kunna etablera språkkurser i jiddisch, meänkieli och romska.

Del 2 består av bidragsgivning samt regelbunden inventering av kursutbudet.

Kostnad

Del 1 (år 1): **1 300 tkr.**

Del 2: **16 000 tkr** årligen under en inledande period av fem år.

Tidsplan

Del 1 kan påbörjas inom 1–2 år och del 2 kan genomföras år 2–5.

Isofs bedömning

Utbildningssektorns betydelse för de nationella minoritetsspråkens revitalisering har i flera utredningar på det minoritetspolitiska området lyfts fram som den enskilt viktigaste faktorn för att nya generationer minoritetsspråkstalare ska få tillgång till språken. Europarådet har återkommande pekat på behovet av att i den svenska minoritetspolitiken skapa bättre möjligheter för de nationella minoriteterna att studera språken. Det offentliga skyldighet att ge de nationella minoriteterna möjlighet att ”lära sig, använda och utveckla” kunskaper i de nationella minoritetsspråken är också i linje med språklagen (SFS 2009:600, § 14). Skolverket har nyligen, på uppdrag av regeringen, lämnat förslag på hur undervisningen i de nationella minoritetsspråken kan samordnas i grund- och gymnasieskolan.

Hur undervisningen i det reguljära utbildningssystemet ska läggas upp ligger utanför det här handlingsprogrammets ramar. När det gäller folkbildningen, det vill säga den undervisning som sker på folkhögskolor och inom studieförbund, ser situationen olika ut för språken. Medan det finns ett relativt gott utbud av kurser för att studera det finska språket, är utbudet mycket litet eller saknas helt på jiddisch, meänkieli och romska.

Folkbildningens potential för de nationella minoritetsspråkens revitalisering framhölls redan i den proposition som lades fram inför ratificeringen av den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk 1997 (prop. 1998/99:143). I propositionen ger regeringen Folkbildningsrådet uppdraget att undersöka i vilken utsträckning de nationella minoritetsgrupperna deltar i folkbildningsverksamhet och vilka ytterligare insatser som folkbildningen anser kan behövas för att öka gruppernas deltagande. De nationella minoriteternas riksorganisationer pekade redan då på behovet av öronmärkta statsbidrag för utökad folkbildningsverksamhet, inklusive informationsinsatser för att skapa intresse för verksamheten (Blomster 2001).

Sedan 2014 har statens stöd till folkbildningen haft som mål att bland annat främja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin samt att öka delaktigheten i kulturlivet. En uttalad ambition de senaste åren har också varit att höja ambitionen när det gäller folkbildningens roll i att främja mångfald, något som också inkluderar de nationella minoriteternas perspektiv (prop.2013/14:172).

Folkbildningens betydelse för kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna diskuteras i rapporten *Kunskap för egenmakt – minoritetskvinnor och folkbildningen* (Sametinget och Uppsala universitet 2009). Studien, som bygger på intervjuer, pekar på att fler kvinnor än män söker sig till kurser på folkhögskolor och studieförbund. Det faktum att kvinnor fortfarande tar det huvudsakliga ansvaret för överföringen av språk och kultur till nästa generation gör att folkbildningen har inneboende potential som en viktig arena för framtida revitaliseringssatsningar, enligt studien (Sametinget och Uppsala universitet 2009).

Under senare år har den folkbildande verksamheten bland annat tagits upp i den omfattande minoritetspolitiska utredningen *Nästa steg – förslag för en stärkt minoritetspolitik*. I betänkandet skriver utredningen:

I folkbildningens särart ingår det alternativa synsättet på pedagogik, engagerade lärare och ett helhetsperspektiv på deltagaren. Att folkbildningen är deltagarstyrd gör att den kan tilltala även de som inte är intresserade av att läsa vidare på högskola eller universitet. Av denna anledning kan kurser i minoritetsspråk inom folkbildningen bidra till större

revitaliseringsmöjligheter och bredda utbudet för de som vill lära sig ett minoritetsspråk. (SOU 2017:60, s.241–242)

De samråd Isof hållit med minoriteterna, både i samband med det ursprungliga handlingsprogrammet som lämnades fram i september 2020 och med det fördjupade handlingsprogrammet, bekräftar den bild minoritetsutredningen ger. Betydelsen av flexibla utbildningsvägar har under samråden lyfts fram som centralt, både från ett personligt perspektiv och från ett revitaliseringsperspektiv. Många som tillhör en nationell minoritet blir intresserade av att ta tillbaka sitt språk först i vuxen ålder, inte sällan i samband med den egna familjebildningen. Att utbildningsformen då kan skräddarsys efter ett fåtal intresserade, kan därför vara avgörande för möjligheten att delta.

Det förslag som lämnades i betänkandet *Nästa steg* handlade om ett uppdrag till Folkbildningsrådet om att utarbeta en handlingsplan för ökad medvetenhet om de nationella minoriteterna och deras rättigheter inom folkbildningen. Det är Isofs bedömning att ett sådant uppdrag med fördel kan inrymmas i det förslag Isof nu ger. Utifrån ett revitaliseringsperspektiv är behoven dock större än att enbart gälla ökad medvetenhet – för att vända språkbytesprocessen är det nödvändigt att utbudet av konkreta utbildningstillfällen, för att kunna lära sig eller att vidareutveckla sina kunskaper i de nationella minoritetsspråken, ökar.

Sammanfattningsvis framstår folkbildningen som en hittills relativt underutnyttjad resurs i revitaliseringssammanhang. Med tanke på den centrala roll som folkbildningen har i det svenska föreningslivet och den möjlighet till flexibilitet som präglar utformningen av kursverksamheten, är det Isofs bedömning att insatser på folkbildningsområdet bör prioriteras. Folkbildningsrådet bedöms vara den aktör som har den mest relevanta kunskapen och erfarenheten av folkbildningsverksamheten i stort, samt av bidragsgivningen gentemot folkhögskolor och studieförbund i synnerhet, och bör därför ges ett uppdrag med riktad finansiering. Uppdragets mål är dels att öka kunskapen om nationella minoriteters behov av folkbildande insatser samt att samla och sprida information om kursutbudet, dels att genom bidragsgivning skapa incitament för de enskilda utbildningsanordnarna att starta och driva kurser på jiddisch, meänkieli och romska.

Förslag: Översättarutbildningar på jiddisch, meänkieli och romska

Etablering av översättarutbildningar i jiddisch, meänkieli respektive romska i form av uppdragsutbildningar. Skolverket bör ges uppdraget av regeringen och utbildningen bör genomföras av TÖI (Tolk- och översättarinstitutet) vid Stockholms universitet.

Kostnad

Kostnad per kurs **ca 300 tkr/språk**, totalt **ca 900 tkr** per år.

Tidsplan

Kan påbörjas inom 1–2 år. TÖI uppger att kurserna bör kunna starta från höstterminen 2022.

Isofs bedömning

I dag saknas det helt auktoriserade tolkar och översättare i jiddisch, meänkieli och romska. Det råder även allvarlig brist på tolkar och översättare som inte är auktoriserade i de tre språken. Det finns inte heller några utbildningar av vare sig översättare eller tolkar i språken, förutom några tillfälliga enskilda initiativ – en brist som även Kulturrådet identifierade under perioden 2017–2019 då myndigheten hade regeringens uppdrag att främja utgivning och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken. Kulturrådet pekade i redovisningen av uppdraget på att det behövs stöd i alla led i bokutgivningen inklusive utbildning av översättare. När det gäller finska finns det ett fortsatt, och troligtvis ökande, behov av översättare, men situationen är annorlunda eftersom det finns en fungerande auktorisering på plats för den som vill utbilda sig till översättare. Utbudet av översättare till finska är också betydligt större än för jiddisch, meänkieli och romska.

Den betydande bristen på översättare råder samtidigt som minoritetslagen (SFS 2009:724, § 3) anger att kommuner, regioner och förvaltningskommuner ska informera de nationella minoriteterna om deras rättigheter. För meänkieli och samiska är bristen särskilt kännbar eftersom flera bestämmelser i lagen ger enskilda individer rätt att under vissa omständigheter använda finska, meänkieli respektive samiska vid skriftliga kontakter med en förvaltningsmyndighet vars geografiska verksamhetsområde helt eller delvis sammanfaller med förvaltningsområdet.¹⁷ Rätten gäller också vid skriftliga kontakter med Riksdagens

¹⁷ Den rätten gäller alltså för talare av finska, meänkieli och samiska, men för finska är utbudet av översättare betydligt bättre än för meänkieli. Brist på översättare finns också för samiska, men detta uppdrag innefattar inte förslag för de samiska språken.

ombudsmän, Diskrimineringsombudsmannen, Justitiekanslern, Försäkringskassan, Skatteverket och Arbetsförmedlingen.

Ett skäl som angavs i minoritetslagens förarbeten till minoriteternas rätt att använda finska, meänkieli och samiska i den offentliga förvaltningen var att minoriteterna skulle få mer praktisk nytta av språken. En sådan användning ansågs dessutom kunna medverka till att fler lär sig språken. Språken ansågs även ha större förutsättningar att utvecklas terminologiskt och på annat sätt om de kan användas i offentliga sammanhang jämfört med om de enbart används privat. Även om jiddisch- och romsktalande inte har samma absoluta rättigheter att använda språken inom förvaltningen så gäller ett sådant antagande naturligtvis även dessa språk. I förarbetena hänvisades också till erfarenheter från Norge som visar att detta blivit resultatet av de regionalt tillämpliga regler som finns där till stöd för användningen av samiska i offentliga sammanhang (prop. 1998/99:143).

Utöver möjligheten att använda språken i den offentliga förvaltningen är naturligtvis många andra revitaliseringsinsatser beroende av att det finns tillgång till översättare. Utgivning av litteratur, läromedel, film, teaterpjäser och i många andra sammanhang där översättning från andra språk till de nationella minoritetsspråken är nödvändig, innebär också ett behov av översättare.

Det finns inget som talar för att skälen som motiverar behovet av att använda de nationella minoritetsspråken muntligt och skriftligt har förändrats sedan utredningen till minoritetslagen skrevs. Snarare anser Isof att de nationella minoriteternas intresse för att utveckla och använda sina språk, i kombination med ökade politiska ambitioner inom minoritetspolitiken och en ökad medvetenhet hos förvaltningsmyndigheterna, i stället stärkts.

Av resonemanget följer att det enligt minoritetslagen, och till följd av de höjda ambitionerna inom minoritetspolitiken, finns både ett behov av och goda skäl för att översättning bör ske i större utsträckning till de nationella minoritetsspråken. Samtidigt saknas översättare och det kan ibland nästan vara omöjligt att åstadkomma översättningar med god kvalitet på romska, jiddisch och meänkieli. Bristen innebär även betydande svårigheter att kvalitetsgranska redan gjorda översättningar.

I kombination med att de som behärskar jiddisch, meänkieli och romska har varierande kvalifikationer och behörigheter och att det i dag inte finns någon etablerad översättningsutbildning i språken föreslår Isof att modellen med uppdragsutbildning tillämpas. Erfarenheter från de uppdragsutbildningar som Skolverket låtit genomföra av brobyggare i romska vid Södertörns högskola och av lärare i samiska via Umeå universitet visar att modellen fungerat väl. Uppdragsutbildningar ger en flexibilitet som gör det möjligt att

anpassa kursverksamheten till de sökandes kvalifikationer och förkunskaper samtidigt som utbildningen får en garanterad kvalitet. Det är också en form av utbildning som är förhållandevis enkel att etablera och möjlig att anpassa efter efterfrågan och tillgång.

Skolverkets erfarenhet av att ha arbetat med uppdragsutbildningar inom ramen för minoritetspolitiken talar för att det är lämpligt att samma myndighet får i uppdrag att etablera en uppdragsutbildning för översättare i meänkieli, romska och jiddisch. Isof gör vidare bedömningen att Tolk- och översättarinstitutet (TÖI) vid Stockholms universitet är lämpligt att genomföra uppdragsutbildningen. TÖI är sedan 2013 en del av Institutionen för svenska och flerspråkighet vid Stockholms universitet, och har redan i dag ett nationellt uppdrag av regeringen att utbilda tolkar och översättare i Sverige. Inledande samråd har hållits med TÖI som välkomnar ett uppdrag. Redan idag ger TÖI kursen *Översättning i offentlig sektor*, där intagning sker via språkprov, vilket är en utbildningsform man anser skulle kunna fungera väl för en utbildning av översättare i jiddisch, meänkieli och romska.

Vidare är Isofs bedömning att uppdragsutbildningen i första hand ska inriktas mot översättning i förvaltningspråk, i andra hand mot andra typer av översättningar. För att möjliggöra att så många som möjligt kan ges tillfälle att delta i uppdragsutbildningen bör antagningen inte bara ske utifrån formella meriter utan även ge utrymme för lämplig form av bedömning av reell kompetens vid antagning. Uppdragsutbildningen bör ge deltagarna högskolepoäng och det bör också övervägas om uppdragsutbildningen ska ske på deltid för att möjliggöra för deltagarna att genomföra utbildningen parallellt med till exempel arbete eller studier.

För att stimulera deltagande föreslår Isof att någon form av ekonomiska incitament införs, till exempel att studierna berättigar till utökat studiebidrag hos Centrala studiestödsnämnden (CSN). Alternativt skulle deltagare via särskild ordning få ersättning för förlorad arbetsinkomst i form av ett stimulansbidrag på 15 000 kr per termin, eller 120 kr per timme enligt CSN:s modell. Exakt hur de eventuella ekonomiska incitamenten utformas bör dock vara beroende av utbildningens upplägg. Skälet för incitamenten är att göra utbildningen tillgänglig för så många jiddisch-, romsk- och meänkielitalande som möjligt, i syfte att få så många som möjligt att delta och därmed öka möjligheten att på relativt kort sikt markant öka antalet översättare i de nationella minoritetsspråken.

Förslag: Korttidsstudier i finska

Regeringen inrättar ett bidrag för korttidsstudier, baserat på Sametingets modell, som gäller för språkstudier i finska. Bidraget fördelas till sökande som avser vidareutbilda sig för språkanvändning i yrkeslivet. Bidraget bör administreras av lämplig myndighet

Kostnad

ca 700 tkr årligen i bidragsmedel.

Tidsplan

Kan påbörjas inom 1–2 år.

Isofs bedömning

Kompetensförsörjningen i finska behöver stärkas inom flera olika sektorer. I kommunerna inom förvaltningsområdet för finska finns det behov av finskspråkig kompetens inom bland annat förskola, grundskola, gymnasium och omsorg. Inom utbildningsområdet är bristerna sedan länge kända. I Utredningen *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:60) konstateras bland annat att inga statliga insatser har genomförts för att säkra tillgången på personal som behärskar minoritetsspråk inom vård och omsorg. Detta trots att personalbristen inom äldreomsorgen ökat kraftigt i och med pensionsavgångar och en allt äldre finskspråkig minoritet.

Bristerna i kompetensförsörjningen beror på de omfattande svårigheterna som råder i utbildningskedjan och som gör att andelen individer som behärskar finska är relativt få i jämförelse med de behov som finns. Bristen orsakas också av att den stärkta minoritetspolitiken innebär ökade krav på förvaltningsmyndigheter att på olika sätt tillhandahålla finskspråkig kompetens vilket bidrar till att efterfrågan på finskspråkig kompetens är större än tillgången.

Isof konstaterar att intresset för och möjligheten till att fortbilda sig i sitt minoritetsspråk kan komma i olika skeden i en individs liv. Alla vill kanske inte gå en universitetsutbildning men kan tänka sig att gå en språkkurs på kvällstid, eller att utveckla en mer specialiserad vokabulär för att vidareutbilda sig i sitt yrke. Eftersom människors omständigheter varierar är det angeläget att det finns en utbildningsväg som är anpassad för studier parallellt med annan sysselsättning och där studierna är relativt kortvariga.

Utifrån rådande brister i kompetensförsörjningen bedömer Isof att det är angeläget att fler finskspråkiga ges möjlighet att skaffa sig en yrkesterminologi i finska. En kortkurs i yrkesterminologi kan öppna möjligheten för fler att aktivt börja använda det finska språket i sin yrkesutövning vilket skulle kunna ha positiv effekt på tillgången på kompetens inom till exempel omsorg och förvaltning. Utöver det kan kortkurser vara en bra inkörsport för de individer som vill återta sitt språk eller som i övrigt har behov av kortare stöd i språkinlärningsprocessen.

För att stimulera deltagande föreslår Isof att någon form av ekonomiska incitament införs. Bidrag bör ges för studier vid folkhögskola, kommunal vuxenutbildning och studiecirkel via ett studieförbund. Ett alternativ är att införa ett korttidsstudiebidrag. Sametinget administrerar redan ett motsvarande stöd för korttidsstudier i samiska. Sametingets korttidsstudiebidrag regleras i förordning (2007:1347) om statsbidrag vid vissa studier i samiska samt i föreskrifter (STFS 2017:1) om statsbidrag vid vissa studier i samiska. En utbildning får omfatta högst 14 dagar eller 112 timmar och kortkursen måste hållas i Sverige, men det tidsspannet kan tyckas kort för det här ändamålet, då givna kurser i finska kan variera i längd och tid. Ett alternativ till detta kan vara att studierna berättigar till utökad studiebidrag hos CSN. Alternativt skulle deltagare via särskild ordning få ersättning för förlorad arbetsinkomst i form av ett stimulansbidrag på 15 000 kr per termin, eller 120 kr per timme enligt CSN:s modell.

Exakt hur de eventuella ekonomiska incitamenten utformas bör vara beroende av utbildningens upplägg. I stort kan motsvarande regelverk som för korttidsstudier i samiska användas även för korttidsstudiebidraget i finska. Det är därutöver lämpligt att ta tillvara de erfarenheter Sametinget har när korttidsstudiebidraget i finska införs.

Förslag: Studier i finska inom yrkesutbildningen

Regeringen tillför medel till kommuner/skolhuvudmän som efter ansökan tilldelas bidrag för att ordna språkkurser i finska inom yrkesvuxenutbildningar, till exempel utbildningar med inriktning mot vård och omsorg eller barnomsorg.

Kostnad

ca 275 tkr per kurs. Vid anordnande av fem kurser per år blir en årlig kostnad **1 375 tkr**. Vid anordnande av tio kurser per år blir en årlig kostnad **2 750 tkr**.

Tidsplan

Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år.

Isofs bedömning

Syftet med yrkesvuxenutbildningen är att motverka brist på personer med en efterfrågad yrkesutbildning och att ge individer som saknar en utbildning en förankring på arbetsmarknaden. Det är en kommun eller flera kommuner inom regional samverkan som ansvarar för yrkesvuxenutbildningen. Det finns tydliga brister i kompetensförsörjningen vad gäller finskspråkiga medarbetare inom flera yrken och sektorer, framför allt inom vård, omsorg och utbildning men även inom servicesektorn och handeln. Vid en sökning på Arbetsförmedlingens platsbank i september 2021 finns 371 annonser med 1 157 jobb där finskspråkig kompetens är en merit.

Inom de olika konstellationer inom regionala samverkan som finns, inte minst mellan kommuner och regioner som ingår i förvaltningsområdet för finska, ska utbildningar erbjudas som matchar såväl lokala som regionala arbetskraftsbehov. Det torde inte vara någon kommun eller kommunal samverkan, eller möjligen ett mycket litet antal, som ännu anordnat yrkesvuxenutbildning för att säkra kompetensförsörjning av finskspråkig personal. Detta trots att det uppenbarligen finns en efterfrågan på finskspråkig kompetens. Regeringen har dessutom gjort åtaganden enligt bland annat den europeiska språkstadgan om att uppmuntra tillgången av kurser i finska för vuxna, så att också vuxna ska få möjlighet att lära sig eller utveckla språket. Bland de åtaganden under den europeiska språkstadgan som Sverige tagit på sig handlar ett av dessa om att specifikt gynna eller uppmuntra att minoritetsspråk erbjuds som ämnen inom vuxen- och vidareutbildningen (den europeiska språkstadgan, artikel 8 f, iii).

Enligt förordningen om vuxenutbildning (2011:1108, 2 kap., 5 §) får en huvudman eller annan intressent ansöka hos Skolverket om att anordna en ny kurs inom kommunal

vuxenutbildning på gymnasial nivå. Enligt samma förordning får en huvudman anordna ny kursverksamhet inom ramen för så kallade orienteringskurser – kurser som ska svara mot behov som inte tillgodoses genom ett nationellt kursutbud.

Eftersom det uppenbarligen finns ett stort behov av finskspråkig personal inom ett flertal yrken och sektorer men ändå inga, eller små möjligheter till studier i finska inom yrkesvuxenutbildningen, råder det en matchningsproblematik som bör hanteras. Isof föreslår därför att Skolverket uppdras att fördela statsbidrag till kommuner eller kommunala samverkansorgan för att ordna yrkesvuxenutbildningar, till exempel utbildningar med finsk yrkesterminologi med inriktning mot vård och omsorg, service eller barnomsorg. Beslutet om vilket praktiskt ramverk som är bäst lämpat för undervisning i finska inom yrkesvuxenutbildningen bör dock beslutas av Skolverket, i dialog med kommuner och skolhuvudmän.

Språköverföring mellan generationer

Förslag: Insamling av data om antalet finsktalande i Sverige

Regeringen ger lämplig myndighet i uppdrag att, i samarbete med till exempel ett opinionsundersökningsföretag och i samråd med Sverigefinska riksförbundet och Sverigefinländarnas delegation, genomföra en kvantitativ undersökning av antalet finsktalande i Sverige.

Kostnad

120 tkr.

Tidsplan

Åtgärden kan genomföras inom 1–2 år.

Isofs bedömning

I Sverige sker ingen systematisk uppföljning av de nationella minoritetsspråkens situation som gör det möjligt att värdera hur utvecklingen ser ut på olika områdena över tid, och som säger någonting om språkens revitalisering. Problemet nämns bland annat i utredningen *Nästa steg? Del 2* (SOU 2017:88), som bedömer att det kan finnas ett värde i att följa de nationella minoritetsspråken i mer kvantitativa former än vad som sker i dag.

Europarådets rådgivande kommitté, som övervakar efterlevnaden av *ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter* (SÖ 2000:2), noterade denna brist på statistik beträffande minoritetsgrupperna redan i sin första rapport 2003. Kommittén har därefter återkommande återkommit till frågan och uppmanade i 2017 års rapport de svenska myndigheterna att, i samarbete med minoritetsrepresentanter, utveckla lämpliga metoder för att samla in anonyma data som kan ge information om situationen för personer som hör till nationella minoriteter. Kommittén påpekade samtidigt att ett sådant förfarande ska ske med respekt för internationella åtaganden om dataskydd och principen om frivillig och fri självidentifikation (Europarådet, 2017a).

Även den expertkommitté vid Europarådet som övervakar Sveriges åtaganden under den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, har återkommande noterat bristen på statistik. I sin andra rapport anförde kommittén att man särskilt ansåg bristen på statistisk information avseende minoritetsspråk på förskole- och grundskolenivå vara ett problem (bl.a. Europarådet 2017 och Europarådet, 2006, punkt C).

I Norden finns det goda exempel på statistikinhämtning och undersökningar som rör de nationella minoriteterna och urfolket samerna. Som exempel, samlas det i Norge löpande in statistik som rör samerna, och datan utgör en del av landets officiella statistik sedan 2006. I likhet med den sverigefinska minoritetens önskemål om statistikinhämtning, kom initiativet i Norge från det samiska samhället. Statistikinsamlingen startade som ett samarbete mellan Statistisk sentralbyrå i Norge och dåvarande Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt i Kautokeino, som i dag är samordnat med Sámi allaskuvla/Samisk høgskole. Projektets uppdragsgivare var Sametinget i Norge. I Finland har en välfärdsundersökning för romer, *Roosa*, genomförts under 2017–2018. I undersökningen kartlades bland annat romers välbefinnande, användningen av tjänster, upplevda behov samt funktions- och arbetsförmåga. Undersökningen planerades och genomfördes i samarbete med romer i Finland.

För att sätta förslaget i en svensk kontext överlämnade Sametinget 2015 förstudien *Kartläggning av de samiska språken* (Sametinget och Umeå universitet 2015) till regeringen. I den analyseras möjligheterna att finna mätmetoder som kan användas i en kartläggning av de samiska språkens utveckling. Förstudien gjordes vid Institutionen för språkstudier vid Umeå universitet och Samiskt språkcentrum, i dialog med Isof. I rapporten föreslogs en modell för kartläggningen som består av två faser: 1. Förutsättningar för användning av samiska språk och 2. Individens användning av samiska språk. Isof bedömer att det finns mycket i förstudien som är relevant även för den sverigefinska minoriteten.

Med utgångspunkt i den sverigefinska minoritetens starka önskemål om insamling av statistik, Europarådets uppmaningar att tillhandahålla statistik, de erfarenheter som finns i våra grannländer samt den förstudie som Sametinget låtit ta fram, bedömer Isof att förslaget är möjligt att genomföra på kort sikt. Bedömningen är att en väl underbyggd och tillförlitlig undersökning, utförd av till exempel ett opinionsundersökningsföretag där de enskilda individernas integritet är säkerställd, skulle bidra till att tydliggöra situationen för språket. För att den statistik som tas fram ska kunna följas upp och utgöra en parameter för utveckling och förändringar är det rimligt med en uppföljning av statistikinsamlingen i alla fall vart sjätte år. Isof anser vidare att erfarenheterna från en sådan undersökning sedan skulle kunna ligga till grund för fortsatta diskussioner beträffande motsvarande behov för de andra nationella minoriteterna.

Stöd till organisationer som arbetar med de nationella minoriteternas språk och kultur

Förslag: Lokala eller regionala språkresurscentrum för finska, jiddisch, meänkieli respektive romska

Regeringen ger i uppdrag och tillför medel till Isof att genom ett ansökningsförfarande tilldela kommuner eller regioner bidrag för att etablera och driva lokala eller regionala språkresurscentrum för finska, jiddisch, meänkieli respektive romska.

Kostnad

2 500 tkr per centrum årligen.

Kostnaderna för uppstart år 1 beräknas till **500 tkr**.

Kostnaderna för år 2 och 3 baseras på 4–6 lokala språkresurscentrum motsvarande en kostnad på **10 000 tkr–15 000 tkr** per år.

Kostnaderna för år 4 baseras på 6–8 lokala språkresurscentrum motsvarande en kostnad på **15 000 tkr–20 000 tkr**.

Tidsplan

Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år och med en långsam uppskalning följd av en uppföljning efter 5 år. Etableringen av fler centrum, samt deras effekter för revitaliseringen, bör ses på längre sikt.

Isofs bedömning

I maj 2017 lämnade Europarådets ministerkommitté ett antal rekommendationer inom ramen för den sjätte granskningen av Sveriges efterlevnad av språkstadgan (Europarådet 2017c). En av rekommendationerna var att Sverige bör överväga att utvidga användningen av språkcentrum till övriga nationella minoritetsspråk, i linje med det samiska språkcentrumets metodik. Regeringen beslutade 2018 att ge Isof i uppdrag att utreda formerna för hur språkcentrum för finska och meänkieli kan organiseras, samt att utreda förutsättningarna för motsvarande funktioner för jiddisch och romska (Ku2018/01455/DISK). Under 2019 lämnade Isof ett förslag om att språkcentrum på språken skulle inrättas med Isof som huvudman (Isof 2019).

Som modell för språkrevitalisering har konceptet med språkcentrum befunnits vara framgångsrikt (se bland annat SOU 2017:60, bilaga 2). Sedan 2010 har modellen använts

inom det samiska förvaltningsområdet med Sametinget som huvudman. I utvärderingen av språkcentrum framgår att språkcentrum upplevs som en motor för samordning och samarbete och att språkfrågan blivit synlig genom dess tillblivelse. Det framgår också att det finns en allmän uppfattning att centrumet bidragit till en normalisering av samiskan och en legitimering av revitaliseringsarbetet.

I Norge finns en lång erfarenhet av att arbeta lokalt genom samiska språkcentrum. Där finns många exempel på samarbete med lokala aktörer och arbetssätt som kompletterar förskolans, skolans och vuxenutbildningens verksamheter för minoritetsspråk.

I Norge är de samiska språkcentrumen, liksom de lokala språkcentrumen för kvänska, uppbyggda på olika sätt. Vissa har Sametinget som huvudman och andra har kommuner och/eller organisationer som huvudmän; detta har främst varit beroende av vilken aktör som varit drivkraften och initiativtagarna till etableringen. En utvärdering av de samiska språkcentrumen i Norge (Balto m.fl. 2012) visar att det ofta har varit lokala sameföreningar som tagit det första initiativet och att det som regel sedan har drivits vidare av mer robusta organisationer som kommunen. För kvänskan kommer initiativet från Kvensk institutt i Børselv. För flera kommuner som ingår i förvaltningsområdet för samiska i Norge har kravet på att kunna hantera samiska i förvaltningen bidragit till att man vidtagit åtgärder för att stärka den kommunala kompetensen i språket. Genom etableringen av sådana centrum har kommunens kompetens i samiska språk och kultur stärkts samtidigt som centrumet fungerar som en kommunal resurs. Så är fallet i till exempel Kåfjord, Nesseby och Lavangen i Norge. Det har också etablerats flera språkcentrum utanför förvaltningsområdet för samiska (till exempel i Alta, Tromsø och Røros).

Den norska utvärderingen visar att de lokala språkcentrumen varit viktiga för att stärka användningen och kompetensen i samiska språk och för att öka kunskapen om samisk kultur i språkcentrumens verksamhetsområde. Visserligen konstaterar utvärderingen att det finns en potential för dessa språkcentrum att i ännu högre grad bidra till att de samiska språken hörs och synliggörs, men att det är en kontinuerlig process i vilken nya grupper hela tiden behöver tillföras kunskap och kompetens. Enligt utvärderingen är det dock tydligt att de lokala språkcentrumen inte bara bidrar till att stärka kompetensen i språk och kultur utan också till att skapa nya språkarenor som i sin tur verkar identitetsstärkande.

I likhet med detta skulle de lokala språkresurscentrum som Isof föreslår kunna utgöra ett komplement till de föreslagna nationella språkcentrum genom att i högre utsträckning anpassa verksamheten efter de behov och intressen som finns hos minoritetsgrupperna utifrån lokala och regionala prioriteringar och önskemål.

Förslag: Förstärkt språkvård i jiddisch

Regeringen tillför Isof anslag för att utöka de språkvårdande insatserna i jiddisch, i syfte att täcka det ökande behovet.

Kostnad

1 500 tkr per år.

Tidsplan

Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år.

Förslag: Förstärkt språkvård i meänkieli

Regeringen tillför Isof anslag för att utöka de språkvårdande insatserna i meänkieli, i syfte att täcka det ökande behovet.

Kostnad

1 000 tkr per år.

Tidsplan

Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år.

Förslag: Förstärkt språkvård i romska

Regeringen tillför Isof anslag för att utöka de språkvårdande insatserna i romska, i syfte att täcka det ökande behovet.

Kostnad

1 000 tkr per år.

Tidsplan

Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år.

Isofs bedömning

Behoven av språkvårdande insatser för de nationella minoritetsspråkens revitalisering redogörs för redan i det första betänkandet om en svensk minoritetspolitik på 1990-talet, innan den svenska regeringens ratificering av den europeiska stadgan för landsdels- eller

minoritetsspråk (SOU 1997:192, bilaga 3). Vid tidpunkten för Europarådets konventioners ikraftträdande fanns bara språkvården för finska på plats genom Sverigefinska språknämnden, som inledde sin verksamhet 1975. Språkvård i offentlig regi för romska etablerades 2007, och för jiddisch och meänkieli först 2014 respektive 2018.

Språkvården i de nationella minoritetsspråken bedrivs med olika inriktningar som en följd av att behoven och omständigheterna för språken varierar (för en utförligare beskrivning av språkvården i finska, jiddisch, meänkieli och romska se s. 26, s. 35, s. 43 samt s. 51–53). Gemensamt för de språkvårdande insatserna i språken är att de har en avgörande betydelse för språkens användning i samhället och således också dess revitalisering. De åtaganden som gjorts inom den svenska minoritetspolitiken, både i förhållande till Europarådets konventioner och till den nationella lagstiftningen, förutsätter att språken kan användas inom områden som utbildning, offentlig förvaltning, medier och rättsväsende. Detta förutsätter i sin tur ett kontinuerligt språkvårdande arbete.

En viktig del av det språkvårdande arbetet handlar om standardiseringsprocessen, att de språk som tidigare använts som talade språk, får en skriftspråksnorm. Ett sådant arbete är aktuellt för meänkieli och romska. Utan en skriftnorm går det inte att producera ordböcker, läromedel och andra skrivna material. Terminologiskt arbete är en annan viktig del av språkvården, eftersom språken behöver utvecklas med nya termer för att kunna användas inom specialiserade områden, till exempel inom utbildningssektorn. De flesta av de andra förslag som presenteras i det fördjupande handlingsprogrammet, till exempel fler kurser på folkhögskolor och studiecirklar, översättarutbildningar och produktion av litteratur och film, förutsätter alltså en fortsatt, och vidareutvecklad, språkvård på vart och ett av språken. Språkvården utgör alltså en slags basverksamhet för alla revitaliserande insatser.

Det betänkande som lades fram 2017 (SOU 2017:60), identifierade ett behov av intensifierade insatser för språkvården i de nationella minoritetsspråken, i syfte att omfatta samtliga varieteter och dialekter. I det språkvårdande arbetet med romska bedriver Isof redan i dag ett arbete där man försöker inkludera de större romska dialekterna, men nivån på de nuvarande medlen skapar begränsningar i hur mycket som kan inkluderas i den romska språkvård som bedrivs i dag. Det finns ett flertal olika dialekter av romska att ta hänsyn till, och kompetensen i flera av dialekterna måste köpas in externt för att kunna tillgodose behoven. Även för meänkieli finns ett flertal varieteter att ta hänsyn till. När det gäller jiddisch har språkvården i dag mycket knappa resurser (en halvtidstjänst), samtidigt som behovet av att framför allt kunna samla in och bevara material från talare som snart

inte finns kvar är brådskande. När det gäller jiddisch innefattar de språkvårdande insatserna därför också aspekter av kulturbevarande.

Sammanfattningsvis är Isofs bedömning att språkvården i jiddisch, meänkieli och romska behöver förstärkas för vart och ett av språken, för att möta den höjda ambitionsnivån inom minoritetspolitiken samt de ökade behoven.

Förslag: Ökat anslag för revitaliseringsbidrag

Regeringens anslag till Isof för revitaliserande projekt ökas.

Kostnad

7 800 tkr per år (inkluderar nuvarande anslag om **3 900 tkr** per år).

Tidsplan

Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år.

Förslag: Inrättande av verksamhetsbidrag

Det av Isof utdelade revitaliseringsbidraget kompletteras med ett verksamhetsbidrag för projekt av mer permanent karaktär. Isof ges i uppdrag att distribuera bidraget efter ett ansökningsförfarande.

Kostnad

2 000 tkr per år.

Tidsplan

Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år.

Isofs bedömning

Grunden i revitaliseringsarbetet måste utgöras av de nationella minoriteternas eget engagemang och vilja att använda språket i tal och skrift, både i privata och mer offentliga sammanhang, samt att utöva, främja och synliggöra sin kultur. Samhällets stöd kan vara avgörande för att lyckas vända en språkbytesprocess, men det praktiska revitaliseringsarbetet behöver vara grundat i verksamhet som redan finns eller kan skapas bland minoriteterna själva. I samtliga minoritetsgrupper finns en aktiv föreningsverksamhet som

löpande identifierar områden där insatser behövs. Många av projekten är inriktade på att engagera barn och ungdomar genom verksamheter som språkbadsläger, kulturfestivaler, språkkurser och så vidare.

Isof bedömer att många av de revitaliseringsprojekt som Isof ger stöd till har en positiv effekt. Ett gemensamt problem för föreningsverksamheten, särskilt de organisationer som vill arbeta med återkommande projekt, är dock att det är svårt att planera för en långsiktig verksamhet. De flesta föreningar och verksamheter är beroende av projektbidrag som ges kortsiktigt och måste sökas årligen. Detta gäller även för större verksamheter som till sin karaktär gått från att utgöra projekt till att snarare bestå av löpande verksamhet. En kortsiktig finansiering försvårar planeringen och genomförandet av föreningarnas långsiktiga revitaliseringsarbete.

Isof får ett årligt anslag för revitaliserande projekt om 3 900 tkr varav 3 500 tkr fördelas till föreningar och organisationer för språkrevitaliserande insatser. Finansieringen av projekt beviljas för ett år i taget. Med undantag för tillfälliga förstärkningar har summan varit oförändrad sedan bidraget infördes 2010. Ca 40–50 projekt beviljas årligen medel och många är av karaktären språkbad, språkkurser, skrivkurser, musikprojekt, festivaler osv.

I det ursprungliga handlingsprogram som Isof lämnade fram i september 2020, ingick ett förslag om att regeringens anslag till Isof för revitaliserande insatser bör fördubblas, i syfte att ge fler organisationer möjlighet att genomföra insatser. Isof föreslog också att projektbidraget kompletteras med ett verksamhetsbidrag.

Revitaliseringsmedlen fördelas genom ett ansökningsförfarande till projekt som avser de nationella minoritetsspråken, inklusive samiska. I de samråd som Isof hållit, liksom i flera av remissvaren, lyfts mycket tydligt behovet av dels en förstärkning av revitaliseringsbidraget, dels införande av ett mer långsiktigt stöd.

Ett starkt engagemang från minoriteterna själva utgör en grundförutsättning för revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken. Av den anledningen gör Isof bedömningen att det finns behov av en fördubbling av anslaget till revitaliseringsinsatser från 3 900 tkr till 7 800 tkr.

Isof föreslås också att revitaliseringsbidraget kompletteras med ett verksamhetsbidrag för revitaliseringsarbete av mer permanent karaktär. För detta föreslås ett anslag om 2 000 tkr.

Stärkt kultur- och medieutbud

Förslag: Förstärkt litteratur- och kulturfrämjande för finska, jiddisch, meänkieli och romska

Kulturrådets projektuppdrag för att främja utgivning och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken permanenteras och breddas och ska innefatta till exempel utbildning av översättare, professionalisering av förlag och andra insatser för att sprida böcker och främja läsning.

Kulturrådet får i uppdrag att inom ramen för Kulturrådets bidragsgivning permanenta *Bokstart* för de nationella minoritetsspråken.

Kulturrådet får i uppdrag att ta över ansvaret för att utveckla och distribuera *Språkstödspaketet* för finska, jiddisch, meänkieli och romska.

Kostnad

Kulturrådets medel ökas med totalt **12 000 tkr** per år, varav **10 000 tkr** inom ramanslag 1:2 till det utökade utgivningsuppdraget för utgivning av litteratur på nationella minoritetsspråk och för att permanenta *Bokstart*, samt **2 000 tkr** inom anslag 3:1 för *Språkstödspaketet*.

Tidsplan

Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år.

Isofs bedömning

Allmänt kulturfrämjande

Redan i propositionen som föranledde ratificeringen av Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk konstateras att de nationella minoriteterna har en rik kultur som bland annat manifesteras i olika former av konstnärlig verksamhet (prop. 1998/99:143). Det angavs att stödet till sådan verksamhet inte bara är en angelägenhet för de nationella minoriteterna utan också för samhället i övrigt. Genom ratificeringen av konventionerna som följde på propositionen har Sverige åtagit sig att vidta åtgärder inom kulturområdet. I minoritetslagen (SFS 2009:724) fastställs det att det allmänna ska främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska särskilt främjas.

De nationella minoriteternas kulturer bör ses i ett helhetsperspektiv där både utövande av konstarter och identitetsstärkande åtgärder ingår, samt där kulturen är ett uttryck för identitet, historia och språklig tillhörighet. Samtidigt som kulturen ger upphov till stolthet och synlighet, kan den fungera som ett sätt att sprida kunskap om och bidra till en ökad förståelse för de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken.

Kulturrådet har successivt utvecklat en struktur inom området och bedriver i dag verksamhet i syfte att stärka de nationella minoriteterna och minoritetsspråken inom flera områden. Kulturrådet fördelar bland annat två riktade bidrag till nationella minoriteters organisationer och aktörer, som ett komplement till de generella bidrag som delas ut inom respektive verksamhetsområde. Dessa bidrag fördelas i syfte att stärka, utveckla och synliggöra de nationella minoriteternas kultur och kulturarv. Antalet bidragsansökningar inom nationella minoriteters kulturverksamhet ökar, och de medel som finns att fördela är inte tillräckliga för att möta behoven, trots att allt fler sökande uppfyller grundkriterierna för bidragen (Kulturrådet 2021). Kulturrådet arbetar även regionalt, bland annat genom att koordinera det nationella nätverket för regioner med fokus på nationella minoriteters kultur.

Kulturrådets bedömning är att myndigheten har verkat för en konstnärligt värdefull utveckling vad gäller verksamheter som rör det samiska folket och övriga nationella minoriteter. Genom bidragsgivning inom området förbättras minoriteternas möjlighet att delta i kulturlivet. Bidragsgivningen bidrar även till att uppfylla det nationella kulturpolitiska målet att främja ett levande kulturarv genom att arbeta för att de nationella minoritetsspråken bevaras, används och utvecklas (Kulturrådet 2021).

Vidare har regeringen återkommande lagt särskilda uppdrag på myndigheten som rör de nationella minoriteternas kultur, vilket bör tolkas som om att det finns en tillfredsställelse med myndighetens arbete. Isof har därtill uppfattningen att myndigheten har utvecklat ett gott förtroende hos de nationella minoriteterna.

Det kan alltså konstateras att utvecklingen i fråga om de nationella minoriteternas kultur verkar gå i en positiv riktning och att Kulturrådet prioriterar och arbetar aktivt med att stödja denna utveckling. För att tillmötesgå det ökade behovet inom området och därigenom bibehålla framstegen som gjorts för att främja de nationella minoriteternas kultur behövs dock en förstärkning av anslaget.

Litteratur på de nationella minoritetsspråken

I bibliotekslagen (2013:801, § 5) anges att det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna genom att bland annat erbjuda litteratur på de nationella minoritetsspråken. I budgetpropositionen för 2021 (prop. 2020/2021:1, utg. omr. 17) anger regeringen att biblioteken har stor betydelse för det läsfrämjande arbetet och för att främja de nationella minoriteternas samt urfolket samernas språk. 2020 uppdrog regeringen åt Kungliga biblioteket att genomföra en satsning på de nationella minoriteternas bibliotek som resursbibliotek för respektive språkgrupp och för landets kommuner.

Samtidigt som det numera finns ett krav på folkbiblioteken att erbjuda litteratur på de nationella minoritetsspråken och ett beslut om att resursbibliotek för respektive språkgrupp ska etableras, så råder det fortfarande stor brist på litteratur på de nationella minoritetsspråken inom olika genrer och som möter behovet hos alla åldersgrupper. Antalet böcker som finns översatta till de nationella minoritetsspråken är få och ännu färre är de böcker som är skrivna på språken. Inom utbildningsområdet är bristen särskilt tydlig.

Kulturrådet har sedan 2002 ett särskilt uppdrag att främja de nationella minoriteternas kultur. Myndigheten ansvarar även för att främja utgivning och distribution av litteratur, i original och översättning, på de nationella minoritetsspråken. 2017 fick Kulturrådet regeringens uppdrag att under perioden 2017–2019 genomföra insatser i syfte att främja utgivning och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken. Det långsiktiga målet har varit att implementera uppdraget i Kulturrådets ordinarie verksamheter samt att identifiera vilka insatser som behövs framöver för att skapa en starkare infrastruktur för utgivning och spridning av litteratur på nationella minoritetsspråk. Som skäl för uppdraget angav regeringen att det är mycket angeläget att de nationella minoriteternas kultur och språk synliggörs, bevaras och utvecklas i enlighet med målet för den nationella minoritetspolitiken. Litteraturens betydelse för att forma och utveckla språk och kultur angavs som särskilda skäl.

Sedan finska, meänkieli och samiska fick status som nationella minoritetsspråk och därmed formellt erkändes som en del av det svenska kulturarvet, har de kulturella och litterära aktiviteterna bland de nationella minoriteterna ökat. Minoritetsstatusen är ett tecken på en ändrad diskurs i samhället som bidrar till en mer positiv självbild bland minoriteterna (Gröndahl 2019).

I redovisningen av Kulturrådets regeringsuppdrag konstateras att för att främja utgivning och distribution av litteratur på minoritetsspråk behöver alla led i kedjan av bokens väg till läsaren fungera. De nationella minoriteterna och minoritetsspråken har delvis olika behov

och hinder i en sådan process. En del är dock övergripande och gemensamma, till exempel vad gäller behovet av fler översättare av litteratur på nationella minoritetsspråk. (Kulturrådet 2020a). Viktiga inslag i dagens minoritetslitteratur är att ge röst åt minoriteterna och deras erfarenheter samt att bryta den tystnadskultur som ofta blir påföljden av ett långvarigt kulturellt och språkligt förtryck (Gröndahl 2019).

De nationella minoriteterna uttrycker ett tydligt behov av en ökad tillgång till litteratur på sina språk och detsamma gäller biblioteken som har svårigheter att erbjuda litteratur på språken i enlighet med det bibliotekslagen stadgar. Kulturrådets nuvarande arbete med att främja utgivning och spridning av litteratur ger resultat, och bidrar till att allt fler böcker ges ut. Samtidigt kvarstår flera utmaningar, inte minst finns det ett stort behov av professionella utgivare av litteratur och kulturtidskrifter på de nationella minoritetsspråken. För att kunna hantera dessa utmaningar och parallellt bidra till att bygga upp en stabil tillgång till litteratur på språken bedömer Isof att Kulturrådet bör få ett permanent uppdrag att främja utgivning och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken, något som också var intentionen med det uppdrag myndigheten hade 2017–2019. Vad gäller spridning och distribution är det av stor vikt att den litteratur som getts ut också når ut till berörda målgrupper. Ett tryggt system för försörjning av litteratur på språken kan också bidra till bland annat terminologiarbetet, arbetet med att bygga upp en språkbank samt allmänt språkvårdsarbete, vilket i sin tur stärker och utvecklar språken.

Om man tittar närmare på tillgången till litteratur och förutsättningarna för litteraturutgivning på vart och ett av språken, varierar situationen.

I Europa finns en hel del romska författare men en stor del av böckerna skrivs på de stora nationella språken och inte på romska, eftersom författarna vill nå det nationella litteraturetablissemangen (Zahova 2016). Det är därmed inte rimligt att förvänta sig att tillgången på litteratur på romska ska tillgodoses via andra länder med betydande andel romsktalande. Romskans status som nationellt minoritetsspråk innebär dessutom ett åtagande om att stödja litteratur på romska. Eftersom utbudet av romsk litteratur som utgår från svenska förhållanden är litet, är det extra viktigt att stimulera förlagsverksamhet på romska i Sverige.

För litteratur på meänkieli finns ett litet utbud som troligtvis påverkats positivt av språkrevitaliseringsprocessen, även om bara ett fåtal tornedalska författare skriver på meänkieli. Sedan 2018 finns organisation *Kexi – Meän Kirjailiat*, en författarförening som arbetar för att stödja litteratur på meänkieli. Många böcker som skrivs på meänkieli är tydligt inriktade på revitalisering, och en stor del av litteraturen på meänkieli är barnlitteratur. Den litterära produktionen på meänkieli är särskilt viktig ur ett revitaliseringsperspektiv

eftersom den bidrar till den pågående utvecklingen av standardiseringen av språket på olika nivåer (Gröndahl 2020).

För sverigefinnarna verkar litteraturens roll i skapandet av gruppidentitet inte bara vara självklar för svensk-finska författare utan litteraturen verkar också ha ett mer symboliskt värde för gruppen än andra konstformer. Att överföra det finska språket till nästa generation har förmodligen inte varit det primära målet för sverigefinnarnas litterära verksamhet. Det har snarare varit en fråga om att skapa utrymme och ge röst åt de vuxna sverigefinnar som redan behärskar språket (Gröndahl 2020).

Det finns en viss tillgång till litteratur på jiddisch via internationella kulturinstitutioner och bibliotek. Ett sådant är *National Yiddish Book Center* som har ett digitaliserat och tillgängligt utbud av böcker som kan laddas ner som pdf, samt ljudböcker. Det finns två svenska förlag som har specialiserat sig på utgivning av böcker på jiddisch, *Olniansky tekst HB* och *Megilla-förlaget*. Generellt är dock utbudet av litteratur på jiddisch i Sverige litet; framför allt gäller det böcker som speglar svenska förhållanden, vilket kan vara särskilt viktigt för barn och unga som ska föra språket vidare. Det faktum att jiddisch är ett allvarligt hotat språk medför att all form av stimulans för jiddischkunniga att skriva, publicera och distribuera litteratur på jiddisch är viktigt ur ett revitaliseringsperspektiv. Att jiddisch har status som nationellt minoritetsspråk innebär ett åtagande om att främja tillgången till kultur och litteratur på jiddisch i nationellt hänseende, även om det redan finns ett visst utbud internationellt.

Bokstart och språkstödspaketet

Isofs förslag innebär att bokgävo programmet *Bokstart* får permanent finansiering och att ansvaret för att producera och distribuera *Språkstödspaketet* ges till Kulturrådet.

Språkstödspaketet är ett projekt i syfte att sprida information till nyblivna föräldrar, och har tidigare tagits fram av sverigefinnar, meänkielitalare och samer. Språkstödspaketet ges idag ut på finska och meänkieli och innehåller information om de nationella minoriteternas språkliga och kulturella rättigheter men också råd och stöd till flerspråkiga familjer för att uppmuntra föräldrar som tillhör de nationella minoriteterna att använda minoritetsspråken tillsammans med barnen från födseln. Språkstödspaketet delas ut på mödra- och barnavårdscentraler, men behöver uppdateras och ges långsiktig finansiering.

Ansvaret vilar i dag på de ungdomsföreningar inom respektive språkgrupp som ursprungligen tog fram paketen. De finska och tornedalska ungdomsförbunden upplever en svårighet att nå ut till barnavårds- och mödravårdscentralerna, och har sökt stöd från

bland annat Region Norrbotten för att distribuera paketen. Språkstödspaketen är framtagna med stöd från Isof, och föreningarna måste löpande söka nya bidrag för att kunna uppdatera och trycka materialet i paketen, samt för att kunna finansiera distributionen.

Ansvar för innehåll och distribution för språkstödspaketen i finska och meänkieli bör därför flyttas över till en statlig myndighet, samt utökas till att innefatta också talare av jiddisch och romska. Fördelarna med att en statlig myndighet tar över ansvaret är bland annat att samtliga minoriteter får del av resurser på samma villkor. Att de nationella minoriteterna får vara medbestämmande över innehållet bör säkerställas genom samråd. Kulturrådet samarbetar redan i dag med Socialstyrelsen gällande *Bokstart*, och menar att de kan se fördelar med att ansvara för både *Bokstart* och *Språkstödspaketet*.

Bokgåvoprogrammet *Bokstart* föddes i England 1992 och finns nu runt om i världen. Omkring 30 länder driver nationella läsfrämjande program för de allra yngsta barnen (0–3 år). Kunskapsöversikten *Bokstart i världen* (Kulturrådet 2020b) belyser metoder och forskning om bokgåvoprogrammet för små barn och deras familjer. Av översikten framgår att programmen är verkningsfulla, effektiva och påverkar barns språkutveckling positivt, bland annat genom att de förändrar vårdnadshavares och barns attityder till läsning.

Forskning visar att ju mer skriftspråklig stimulans ett barns ges, desto bättre förutsättningar skapas för språkutveckling. Högläsning i hemmet i tidig ålder (i 2–3 årsåldern) påverkar skolresultaten (i 8–9 årsåldern), genom att barnens språkutveckling och annan kognitiv utveckling påverkas positivt. Bokgåvoprogram kan särskilt stödja grupper med sämre socioekonomiska förutsättningar. Av översikten framgår att det finns en samstämmig slutsats utifrån de resultat som presenteras om att tidiga språkliga aktiviteter i hemmet är viktiga för små barns språkutveckling och att programmen bidrar till att öka de språkliga aktiviteterna i hemmet.

I Läsdelegationens betänkande (SOU 2018:57) konstateras att forskning visar att föräldrar som deltagit i bokstartsprogram läser mer med sina barn och de går oftare till biblioteket. De blir också mer medvetna om läsningens roll för språkutvecklingen (se till exempel Rydsjö 2012, Andersson 2015). Utredningen pekar också på *Bokstart* som ett gott exempel på samverkan över verksamhetsområden, eftersom programmet bidrar till samverkan mellan folkbibliotek, barnavårdscentral och förskola kring små barns språkutveckling. De goda förutsättningarna för samverkan som *Bokstart* visat på, bedömer Isof särskilt värdefulla i arbetet med att stärka de nationella minoritetsspråken. Samverkan skapar en sammanhållen kedja med språkfrämjande aktörer som kan utgöra naturliga inslag i barns och föräldrars vardagsliv.

Isof bedömer att Kulturrådets aktiva arbete med att inkludera de nationella minoriteterna i arbetet med *Bokstart* utgör en bra grund för fortsatt satsning på och spridning av konceptet till fler kommuner, i syfte att nå fler familjer. Kulturrådet har till exempel aktivt uppmuntrat kommuner att söka bidrag för att stötta familjer som tillhör de nationella minoriteterna. Myndigheten har också påbörjat en dialog med läsfrämjande organisationer i Finland och Norge om att sprida material och kunskap mellan organisationerna för att främja samiskan i grannländerna. En liknande samverkan med utgångspunkt i *Bokstart* skulle kunna vara värdefull även för andra nationella minoritetsspråk som är gemensamma för de nordiska länderna i syfte att sprida och ta tillvara material och erfarenheter.

Förslag: Ökade resurser till finskspråkig film och kultur

Ett permanent stöd till ökat främjande och spridning av finskspråkig film och sverigefinsk litteratur i Sverige. Stiftelsen Finlands kulturinstitut i Sverige (Finlandsinstitutet) som arbetar med att främja den sverigefinländska kulturen i Sveriges bör tilldelas stödet.

Kostnad

För att främja och sprida finskspråkig kultur ges ett stöd om **2 200 tkr** årligen, varav **1 500 tkr** för främjande av finskspråkig film samt **700 tkr** för främjande av andra kulturformer.

Tidsplan

Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år.

Isofs bedömning

Att barns och ungas språkliga utveckling stöds är centralt för de nationella minoriteternas möjlighet att utveckla och återta de nationella minoritetsspråken. Den vardagliga språkmiljön behöver stimuleras genom exempelvis visuella medier. Samtidigt råder det fortsatt brist på film riktad till barn på de nationella minoritetsspråken och det är enligt regeringens mening viktigt att det material som är producerat även är tillgängligt i vardagen.

Regeringen har bedömt att det fortsatt finns stort behov av åtgärder för att stödja tillgången till film för barn på de nationella minoritetsspråken (Ku2017/02116/DISK).

Kulturrådet och andra myndigheter arbetar också med att på olika sätt synliggöra och främja sverigefinsk film och kultur. Dessa insatser är viktiga. Samtidigt vittnar den sverigefinska minoriteten om att dessa insatser inte räcker och myndigheternas möjligheter att nå ut till lokala och regionala aktörer är starkt begränsade. För den sverigefinska minoriteten, som är den största nationella minoriteten till antalet, innebär det att många inom minoriteten, men även den bredare allmänheten, inte nås av insatserna som drivs på nationell nivå. Det skulle därför behövas ett permanent stöd till främjande och spridning av finskspråkig film och sverigefinsk litteratur för att fler i den sverigefinska minoriteten ska få ta del av dessa kulturyttringar. Både som ett sätt att synliggöra och främja den sverigefinska kulturen och som ett sätt att stödja språket.

Finlandsinstitutet (Stiftelsen Finlands kulturinstitut i Sverige) grundades 1995 av Sverigefinska riksförbundet, Finska föreningen i Stockholm och Finlandssvenskarnas Riksförbund i Sverige, samt av Kulturfonden för Sverige och Finland. Institutets uppgift är att sprida kännedom om Finlands kultur- och samhällsliv, att främja den sverigefinländska kulturen samt att bidra till den kulturella växelverkan mellan Finland och Sverige. Finlandsinstitutet har ett brett kontaktnät nordiskt och nationellt på lokal nivå med en aktiv och mångsidig programverksamhet.

Finlandsinstitutet hör till de kulturinstitutioner som med hjälp av offentliga medel arbetar med att främja de nationella minoriteternas språk och kultur – i detta fall sverigefinnarnas. Det som skiljer institutet från kulturmyndigheter med liknande uppdrag är att institutet har en specialiserad kunskap och kontinuerlig kännedom om utbudet i det finska kulturlivet inom områdena film, teater, litteratur, musik och konst.

Genom ett nära och regelbundet samarbete med handläggarna i de 66 finska kommuner som i dag tillhör förvaltningsområdet för finska, kan institutet föra ut information om och distribuera finsk kultur i hela landet. Att kommunikationen och distributionen ofta sker via kommunerna är en fördel utifrån föresatsen att minoriteterna själva ska kunna påverka hur de anslag som är avsedda för dem fördelas. Kommunerna har i regel väl utvecklade samrådsförfaranden för att säkerställa att sverigefinnarnas intressen tas tillvara.

Isof bedömer därför att Finlandsinstitutet skulle vara bäst lämpad att genomföra arbetet med att främja och sprida sverigefinsk kultur i olika former och därmed bör tilldelas det permanenta stödet för att främja och sprida finskspråkig film i Sverige, samt att främja och sprida annan sverigefinsk kultur i Sverige.

Språkteknologisk utveckling

Förslag: Uppbyggnad av språkbank för jiddisch, meänkieli och romska

Regeringen tillför Isof, eller annan lämplig instans, medel för att under en period av fem år genomföra ett grundarbete inför etableringen av en språkbank i meänkieli, romska respektive jiddisch för att möjliggöra utvecklingen av språkteknologiska verktyg för språken.

Kostnad

12 500 tkr under en femårsperiod motsvarar **2 500 tkr** per år.

Tidsplan

Grundarbetet kan inledas inom 1–2 år. Tidpunkten för när en språkbank med tillhörande språkteknologiska verktyg för jiddisch, meänkieli och romska kan vara helt färdigutvecklad är i dagsläget svår att bedöma.

Isofs bedömning

Människors språkanvändning har genomgått stora förändringar under de senaste decennierna. En stor del av vår kommunikation sker numera digitalt. Den teknikberoende språkanvändningen skapar många möjligheter, men kräver också nya perspektiv i språkpolitiken som tar hänsyn till tillgänglighet och inkludering i ett flerspråkigt perspektiv. För att ett språk ska vara ett levande språk i samhället krävs att det på sikt också kan användas digitalt (se bland annat Domeij m.fl. 2019). Språklagens paragraf om att den som tillhör en nationell minoritet ska ges tillfälle att ”lära sig, använda och utveckla minoritetsspråket” (SFS 2009:600, § 14) kräver numera att språken är digitalt tillgängliga.

I propositionen *Bästa språket* (prop. 2005/06:2), där riktningen för den svenska språkpolitiken dras upp, skriver regeringen att ”centralt för att främja en god utveckling på språkteknologiområdet är att systematiskt bygga upp stora text- och taldata-baser och att utveckla programvaror”. Den slutsats som regeringen drar är att arbetet med att bygga upp en språkbank måste göras genom att ”inventera dagens resurser för svenska språket [...] En sådan inventering bör även göras för våra nationella minoritetsspråk och vanligaste invandrarspråk.” (prop. 2005/06:2).

En språkbank utgörs alltså av en stor samling texter och inspelat tal, och kan användas för att ta fram produkter som möjliggör språkens användning digitalt. Det handlar om ordbehandlingsprogram som stavningshjälp, översättningsverktyg, uppläst tal, tv-textning, söktjänster, digitala ordböcker och tangentbord med rätt diakritiska tecken – verktyg som tas för givna i användningen av det svenska språket.

Sedan propositionen skrevs har en inventering av text- och talresurser genomförts för det svenska språket, och arbetet med en nationell språkinfrastruktur för svenska språket pågår hos Isof, i samarbete med bland andra Göteborgs universitet och Kungliga Tekniska Högskolan (KTH). I Norge görs ett liknande arbete för norskan och samiskan.

Olika satsningar har alltså gjorts på forskning och utveckling av språkteknologi för svenska genom åren. För de nationella minoritetsspråken har dock mycket lite gjorts när det gäller digital utveckling. Detta riskerar i vissa fall att ställa den som vill använda sitt nationella minoritetsspråk utanför stora delar av det digitala samhället – något som också utgör ett hot mot språkens överlevnad.

En digital utveckling kommer heller inte att ske spontant, eftersom de nationella minoritetsspråken är små ur ett marknadsperspektiv. Därför saknas incitament för kommersiella aktörer att spontant utveckla språkteknologiska produkter på de nationella minoritetsspråken. När utvecklingen lämnas helt till marknadskrafterna ställs resurssvaga grupper, såsom nationella minoriteter, utanför.

Att staten är den aktör som tar ansvar för utvecklingen av en språkbank för de nationella minoritetsspråken är därför viktigt. Det finns dock ytterligare fördelar med att staten bär det huvudsakliga ansvaret för en språkbank för de nationella minoriteterna. Genom att göra samlingarna tillgängliga för flera aktörer kan man nå synergieffekter som gynnar de nationella minoritetsspråken maximalt. Såväl kommersiella aktörer som myndigheter och forskare kan använda materialet (se bland annat Domeij m.fl. 2019, Moshagen och Trosterud 2008).

Den digitaliserade språkanvändningen innebär stora möjligheter för de nationella minoritetsspråkens revitalisering, inte minst med tanke på att tekniken kan möjliggöra kommunikation mellan talare som är utsprida över geografiskt stora ytor och i vissa fall över nationsgränser. Målet med en digital infrastruktur är att de nationella minoriteterna på sikt ska ha samma möjlighet som svensktalande att använda sina språk i det digitala samhället.

Isof gör bedömningen att tidpunkten är god att utveckla det språkteknologiska arbetet till att också inkludera de nationella minoriteterna. De erfarenheter som redan finns hos Isof i

arbetet med att ta fram digitala resurser för svenskan, samt de etablerade kanaler för samverkan med andra institutioner som arbetats fram – framför allt nationellt men också i Norge – gör att myndigheten är en lämplig aktör för uppdraget.

Det initiala arbetet med att bygga upp språkbanker för jiddisch, meänkieli och romska kommer att bestå i att först och främst kartlägga hur behoven ser ut för vart och ett av språken, etablera nätverk med lämpliga aktörer samt att inventera vilka språkliga resurser som finns tillgängliga. I nästa skede kommer insamlingar och dokumentation av språkresurserna, främst i form av text och tal, genomföras, och en plan kommer att upprättas för respektive språks digitala utveckling samt konstruktionen av en språkbank. En viktig synergieffekt med att bygga upp en språklig infrastruktur är att den kan användas för terminologiskt arbete i språken. Även den sverigefinska terminologin kan inkluderas i ett insamlingskede. Erfarenhetsutbyte och samarbete kan med fördel ske med de språkteknologiska insatser som genomförs för samiskan i Sverige och Norden.

Referenser

Rapporter och artiklar

- Ahmadi, Fereshten, Mella, Orlando och Palm, Irving (2014). *Mångfaldsbarometern 2014*. Högskolan i Gävle.
- Ahmadi, Fereshten, Mella, Orlando och Palm, Irving (2013). *Mångfaldsbarometern 2013*. Högskolan i Gävle.
- Andersson, Jonas (2015). *Med läsning som mål – om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. Kulturrådet.
- Arola, Laura, Kunnas, Niina och Winsa, Birger (2011). *Meänkieli in Sweden: An Overview of a Language in Context*. Working Papers in European Language Diversity 6.
- Bachner, Bachner och Bevelander, Pieter (2021). *Antisemitism i Sverige – en jämförelse av attityder och föreställningar 2005 och 2020*. Forum för levande historia.
- Belancic, Kristina, Cocq, Coppélie, Lindgren, Eva, Vannar, Ingegerd (2015). *Förstudie: kartläggning av de samiska språken*. Sametinget och Umeå universitet.
- Bijvouet, Ellen och Fraurud, Kari (2007). *Det romska språket och romsk språkvård i Sverige 2007*. Institutet för språk och folkminnen.
- Blomster, Jan-Olof (2001). *En rapport om nationella minoriteters deltagande i folkbildningen*. Folkbildningsrådet.
- Brenzinger, Matthias (2003). *Language Vitality and Endangerment. UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages*. International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages, Paris, 10–12 March 2003.
- Bylin, Maria och Spetz, Jennie (2019). *Svenskan är den fasta inredningen – språklig representation i det offentliga rummet*, rapporter från Språkrådet 11. Institutet för språk och folkminnen.
- Diskrimineringsombudsmannen, DO (2011). *Romers rättigheter – rapport*.
- Diskrimineringsombudsmannen, DO (2012). *Statistikens roll i arbetet mot diskriminering – en fråga om strategi och trovärdighet*.
- Domeij, Rickard, Karlsson, Ola, Moshagen, Sjur, Trosterud (2019). Enhancing Information Accessibility and Digital Literacy for Minorities Using Language Technology—the Example of Sámi and Other National Minority Languages in Sweden in *Perspectives on Indigenous writing and literacies*. Studies in Writing, vol. 37, Brill.
- Ehrnebo, Paula (2003). Finska, i *Sveriges officiella minoritetsspråk – finska, meänkieli, samiska, romani, jiddisch och teckenspråk – en kort presentation*.
- Europarådet (2020) *Recommendation CM/RecChL(2020)5 of the Committee of Ministers on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Sweden*.

- Europarådet (2017a). *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Fourth Opinion on Sweden – adopted on 22 June 2017 Published on 16 October 2017.*
- Europarådet (2017b). *European Charter for Regional or Minority Language.* Sixth report of the Committee of Experts in respect of Sweden.
- Europarådet (2017c) *Recommendation CM/RecChL(2017)1 of the Committee of Ministers on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Sweden.*
- Europarådet (2006). *European Charter for Regional or Minority Language, andra övervakningsomgången, ECRML (2006)4.*
- Fishman, Joshua (1991). *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages.*
- Fraurud, Kari (2003). ”Romani”, i *Sveriges officiella minoritetsspråk – finska, meänkieli, samiska, romani, jiddisch och teckenspråk – en kort presentation.*
- Gröndahl, Satu (2020). Minority literature as an emancipatory force: The development of Tornedalian and Sweden-Finnish Literature, i *Ways of being in the world: Studies on minority literatures*, red. Laakso, Johanna, Praesens Verlag.
- Gröndahl, Satu (2019). Minoritetslitteraturens utveckling – från marginalisering till egenmakt, i *Svenskläraryrkeföreningens årskrift*, vol. 242.
- Huss, Leena (red.) (2012). *Kunskapsöversikt om nationella minoriteter*, Hugo Valentin centrum, Uppsala universitet.
- Huss, Leena och Syrjänen Schaal, Kaisa (2015). *Etablering av ett språkcentrum för finska och meänkieli – en förstudie.* Svenska Tornedalingars Riksförbund (STR-T) och Sverigefinländarnas delegation.
- Huss, Leena och Syrjänen Schaal, Kaisa (2013). *Sverigefinnarna och det finska språket – en analys av språkbevarande och strategiska vägval.* Hugo Valentin centrum, Svenska kyrkan och Sverigefinländarnas delegation.
- Hyltenstam, Kenneth (2020). Språkrevitalisering i teori och praktik, bilaga 1 i *Handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska*, Institutet för språk och folkminnen.
- Hyltenstam och Stroud (1991). *Språkbyte och språkbevarande. Om samiska och andra minoritetsspråk.* Studentlitteratur.
- Institutet för språk och folkminnen (2021). *Nationella minoriteter 2020.*
- Institutet för språk och folkminnen (2020). *Handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska.*
- Institutet för språk och folkminnen (2019). *Språkcentrum för nationella minoritetsspråk. Slutrapport.*

- Katzin, Mirjam (2021). *Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap – en rapport om antisemitism och det judiska minoritetsskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildningen*. Malmö stad.
- Krauss, Michael (2007). Classification and terminology for degrees of language endangerment. I Brenzinger, Matthias (red.) *Language Diversity Endangered*.
- Kulturrådet (2020a). *Litteratur på de nationella minoritetsspråken*.
- Kulturrådet (2020b). *Bokstart i världen – metoder och forskning om bokgävo-program för små barn och deras familjer*. Governo: Adenfelt, Maria, Segerström, Arvid, Strandberg, Rebecka.
- Kulturrådet (2021). *Kulturrådets årsredovisning 2020*.
- Laakso, Johanna, Sarhimaa, Anneli, Spiliopoulou Åkermark och Tiovanen, Reetta (2018). *Towards Openly Multilingual Policies and Practices. Assessing minority language maintenance across Europe*. Multilingual matters.
- Lainio, Jarmo & Pesonen, Sari (2021). ”Önskar att jag hade fått hjälp att lära min son finska” – Finskans öden i skenet av 2000-talets utbildnings- och minoritetspolitiska utveckling i Sverige. I *Språk och stil*, Memet Aktürk-Drake, Ellen Bijvoet, Natalia Ganuza och Anna Sahlée (red.).
- Latvalehto, Kai (2018). *Finnish Blood, Swedish Heart? – Examining Second-Generation Sweden-Finnishness*. Åbo Akademi.
- Lindgren, Lars (2011). *Romers kulturella och språkliga rättigheter – vägar mot ett förverkligande*, Forum för Levande Historia.
- Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2016). *Nationella minoriteter. Minoritetspolitikens utveckling år 2015 – barns rätt till sitt nationella minoritetsspråk inom förskola, förskoleklass och skola*.
- Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2020). *Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling år 2019. Minoritetspolitiska mål och riktlinjer*.
- Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2021). *Nationella minoriteter. Nyhetsbrev 5 februari 2021*.
- Moshagen, Sjur och Trosterud, Trond (2008). Datorstöd för samiska och andra minoritetsspråk. I Domeij (red.), *Tekniken bakom språket*.
- Niva, Anna (2011). *Meänkieli i den yngre generationen – en undersökning av meänkielis ställning bland unga personer i fem norrbottniska kommuner*. Stockholms universitet.
- Balto, Varsi, Márge, Áila, Nygaard, Vigdis, Solstad, Karl Jan, Solstad, Marit (2012). *Evaluering av samiske språksentre*, Rapport 2012:6. Norut (Northern Research Institute, Alta).
- Parkvall, Mikael (2015). *Sveriges språk i siffror – vilka språk talas och av hur många?* Morfem.
- Pietilä, Marika (2014). *Sverigefinne – en bortglömd minoritet. En reflektionsrapport*. Stockholms universitet.
- Ridenpää, Juha (2018). Why save a minority language? Meänkieli and rationales of language revitalization. I *Fennia – international journal of geography*, nr. 126, vol.2.

- Rodell Olgac, Christina (2013). ”Hela det romska Europa finns i Sverige, en möjlighet vi nu använder oss av” – en studie av Språkrådets språkvårdande arbete i romani cbic 2007–2012. Institutet för språk och folkminnen.
- Rydsjö, Kerstin (2012). *Dags att höja ribban? – en rapport om samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek kring små barns språk- och litteracitetsutveckling*. Region Halland.
- Sametinget, Uppsala universitet (2009). *Kunskap för egenmakt – minoritetskvinnor och folkbildningen*. Uppsala universitet, Hugo Valentin centrum.
- Simons, Gary F, Lewis M Paul (2013). The world’s languages in crisis. I (red. Mihas m.fl.) *Responses to language endangerment. In honor of Micey Noonan*. John Benjamins.
- Skolinspektionen (2020). *Rätten till modersmålsundervisning i nationella minoritetsspråk i årskurserna 7–9 – en tematisk tillsyn*.
- Skolverket (2021). *Elever berättigade till och deltagande i undervisningen i minoritetsspråk läsåret 2020/21*. Sveriges officiella statistik, tabell 8G.
- Svenska kyrkan, Judiska ungdomsrådet m.fl. (2012). *Våga vara minoritet – en rapport om minoritetsrättigheter i Sverige 2012*.
- Svenska Sverigefinländarnas delegation och Svenska Tornedalingars Riksförbund, STR-T (2016). *Lost Momentum. Minority Voices on the Implementation of Minority Rights in Sweden 2016. Alternative report to the Council of Europe*.
- Sznajderman-Rytz, Susanne (2003). Jiddisch, i *Sveriges officiella minoritetsspråk – finska, meänkieli, samiska, romani, jiddisch och teckenspråk – en kort presentation*.
- Wande, Erling (2003). Meänkieli, i *Sveriges officiella minoritetsspråk – finska, meänkieli, samiska, romani, jiddisch och teckenspråk – en kort presentation*.
- Zahova, Sofiya (2016). Presentation på Vigdís Finnbogadóttir Institute of Foreign Languages webbplats: <https://vigdis.hi.is/sofiya-zahova-a-postdoc-at-the-vigdis-finnbogadottir-institute-conducting-research-on-roma-culture-literature-and-identity/>.

Propositioner, statliga utredningar och regeringsuppdrag

- Ku2017/02116/DISK. *Uppdrag till Stiftelsen Svenska Filminstitutet att fortsatt stödja tillgången till film för barn på de nationella minoritetsspråken*, Kulturdepartementet 2017.
- Ku2018/01455/DISK. *Uppdrag till Institutet för språk och folkminnen att utreda hur språkcentrum för de nationella minoritetsspråken kan organiseras*, Kulturdepartementet 2018.
- Ku2020/02691. *Uppdrag till Kungl. biblioteket om nationella minoriteters bibliotek*, Kulturdepartementet 2020.
- Ku2021/01315. *Uppdrag till Institutet för språk och folkminnen avseende handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken*, Kulturdepartementet 2021.

- Proposition 1998/99:143. *Nationella minoriteter i Sverige*. Kulturdepartementet.
- Proposition 2008/09: 158. *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna*. Kulturdepartementet.
- Proposition 2013/14:172. *Allas kunskap – allas utbildning*. Utbildningsdepartementet.
- Proposition 2020/21:1. *Budgetproposition för 2021*. Finansdepartementet.
- Skr. 2017/18:282. *Nystart för en stärkt minoritetspolitik*, Kulturdepartementet 2018b.
- SOU 1997:192. *Steg mot en minoritetspolitik – Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter*. Kulturdepartementet.
- SOU 2010:55. *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige*. Kulturdepartementet.
- SOU 2017:60. *Nästa steg? Del 1. Förslag för en stärkt minoritetspolitik. Delbetänkande av Utredningen om en stärkt minoritetspolitik*. Kulturdepartementet.
- SOU 2017:60. *Nästa steg? Del 2. Förslag för en stärkt minoritetspolitik. Slutbetänkande av Utredningen om en stärkt minoritetspolitik*. Kulturdepartementet.
- SOU 2018:57. *Barns- och ungas läsande – ett ansvar för hela samhället*. Kulturdepartementet.
- SOU 2019:18. *För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering – modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål*. Utbildningsdepartementet.

Lagar och förordningar

- Läroplan för förskolan, Lpfö18
- SFS 2009:600. Språklag.
- SFS 2009:724. Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk.
- SFS 2010:800. Skollag.
- SFS 2013:801. Bibliotekslagen.
- SÖ 2000:2. Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter.
- SÖ 2000:3. Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk.

Bilaga 1. Sammanställning av förslagen

Sammanställning av förslag, inklusive tidsplan och kostnadsuppskattning						
Förslag	FIN	JID	MEÄ	ROM	Tidsplan	Kostnad
Ett ökat kursutbud i jiddisch, meänkieli och romska					Del 1 kan påbörjas inom 1–2 år Del 2 kan genomföras år 2–5	1 300 tkr år 1, därefter 16 000 tkr årligen, år 2–5
Översättningsutbildningar på jiddisch, meänkieli och romska					Kan påbörjas inom 1–2 år.	300 tkr/språk, totalt 900 tkr per år
Korttidsstudier i finska					Kan påbörjas inom 1–2 år	700 tkr årligen, bidrag till deltagare
Studier i finska inom yrkesutbildningen					Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år	275 tkr per kurs/termin 1 375 tkr för 5 kurser 2 750 tkr för 10 kurser
Insamling av data om antalet finstalande i Sverige					Åtgärden kan genomföras inom 1–2 år och bör följas upp var 6:e år	120 tkr
Lokala eller regionala språkresurscentrum för finska, jiddisch, meänkieli respektive romska					Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år och med en långsam uppskalning följt av en uppföljning efter 5 år	500 tkr uppstart år 1 10 000 tkr–15 000 tkr år 2–3 15 000 tkr–20 000 tkr år 4
Förstärkt språkvård i jiddisch					Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år	1 500 tkr per år
Förstärkt språkvård i meänkieli					Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år	1 000 tkr per år
Förstärkt språkvård i romska					Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år	1 000 tkr per år
Ökat anslag för revitaliseringsbidrag					Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år	7 800 tkr (inkluderar dagens bidrag på 3 900 tkr)
Inrättande av verksamhetsbidrag					Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år	2 000 tkr per år
Förstärkt litteratur- och kulturfrämjande för finska, jiddisch, meänkieli och romska					Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år	12 000 tkr per år, varav 10 000 tkr inom ramanslag 1:2 och 2 000 tkr inom anslag 3:1
Ökade resurser till finskspråkig film och kultur					Åtgärden kan påbörjas inom 1–2 år	2 200 tkr per år
Uppbyggnad av språkbank för jiddisch, meänkieli och romska					Grundarbetet kan påbörjas inom 1–2 år. Arbetet och syftet är dock långsiktigt	2 500 tkr årligen, år 1–5